

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Jiří Musil

UNIKAMERALISMUS V ÚSTAVNÍM SYSTÉMU ČESKÉ REPUBLIKY?

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Jan Kysela, Ph.D.

Katedra ústavního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 9.3.2016

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Autor diplomové práce

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce docentu **Janu Kyselovi** za jeho patronaci nad mou kvalifikační prací, neboť osoba vedoucího kvalifikační práce není v současnosti pro studenty nárokovým právem, ale spíše výsadou, trpělivost při konfrontaci názorů v ní obsažených a v neposlední řadě též za jeho cenné a erudované rady v oboru problematiky nejen kamealistiky, ale komplexně též v oboru ústavního práva a státovědy. Své poděkování bych chtěl vyjádřit také doktoru **Peteru Bolchovi** za inspiraci k metodologii a postupu práce, neboť je právě jeho pedagogickou zásluhou, že se tuzemskému čtenáři poprvé předkládají závěry a poznatky světové akademické obce na poli práva a ekonomie k seznámení. A v neposlední řadě oponentovi mé práce doktoru **Marku Antošovi** za velmi pečlivou a detailní oponenturu, která mi nastínila zcela odlišný úhel pohledu na problematiku analyzovanou v této práci.

Abstrakt

Práce analyzuje bikamerálnost ústavního systému České republiky v komparaci se systémy Maďarska, Polské republiky a Slovenské republiky. V souladu s názvem a pojetím práce hledá otázku na odpověď, zdali by pro Českou republiku bylo *ceteris paribus* výhodné transformovat stávající systém do unikamerální podoby. Výchozím předpokladem je hypotéza, že státy s bikamerálním ústavním systémem dosahují lepších hospodářských výsledků než srovnatelné státy mající ústavní systém s parlamentem jednokomorovým. Tato hypotéza je podmíněna úvahou, že v právním státě musí být veškerá činnost v souladu s právním řádem, z kvality právního řádu, který je koncipován zákonodárným sborem, se odvíjí každý aspekt života občanů a z něj přeneseně i životní úroveň v dané zemi. Předkládaný text však upouští od mainstreamového přístupu v ústavně právní a politologické rovině jako primárního prostředku analytického rozboru a nahrazuje jej použitím metodologie Ekonomické analýzy práva (LAE) a výše zmíněné přístupy používá pouze jako jeden z faktorů, který je třeba zohlednit při sestavování primární hypotézy práce. Jako nejkomplexnějšího ukazatele hospodářského rozvoje je použito hrubého domácího produktu per capita. Z důvodu absence jiných dat pro sledované období jsou použita data Světové banky (World Bank) uvedená v amerických dolarech (USD), přepočtené na současnou cenovou hladinu. Volba výše uvedených zemí byla provedena z důvodu vyloučení výrazných rozdílů na počátku sledovaného období a zároveň u daných zemí nelze předpokládat významné kulturní a společenské odlišnosti, které by mohly zásadním způsobem zkreslovat výsledky výpočtů, přičemž se však země liší počtem komor parlamentu, což společně s využitím kvantitativních proměnných umožňuje použití metody Difference-in-differences (DID). Použitá metoda DID, založená na metodice tzv. placebo efektu v lékařském výzkumu, umožňuje oddělení zkreslujících vlivů v rámci vysvětlujících proměnných na vysvětlovanou proměnnou. Výsledky práce ukazují na pozitivní vliv existence dvoukomorového parlamentu v porovnání se stavem unikamerálním. V souladu s těmito závěry nelze unikameralismus v ústavním systému ČR označit za vhodný.

Klíčová slova

Ekonomická analýza práva, Ústavní právo, Bikameralismus, Unikameralismus

JEL klasifikace

C21, C33, E0, K4

Název práce v anglickém jazyce

Unicameralism in the constitutional system of the Czech Republic?

Abstract

The present Master's thesis seeks to analyze the constitutional system of the Czech Republic in the point of its bicameralism compared to the constitutional system of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic. There is a question of advantageousness of transformation into unicameral constitutional system of Czech Republic *ceteris paribus*. The work's hypothesis assumes the bicameral parliament states are more successful than unicameral in their economic indicators. This assumption is based on the fact being a state of law where all activities must be in compliance with law which is given by a parliament and economy of the state is determined by the quality of the rules. This paper does not use the mainstream way of constitutional law or political science analysis as a main method but prefer the Law and Economics (LAE) and the first mentioned is used as a part of work hypothesis only. GDP per capita is used because of its eligibility to be the most depictive economic indicator. Due to the lack of relevant data set World Bank statistics in US dollars of recent price level are used. The mentioned countries were chosen as the low rate of unobserved heterogeneity states, decreasing the possibility of inexact analysis but these countries are different in the number of parliament houses and it permits to use Difference-in-differences method (DID). The used DID is very similar to the placebo response and it helps to distinguish the influence of every single independent variable on single dependent variable. The final results of this work show positive influence of bicameral Parliament and it is not recommended to transform Czech constitutional system into unicameral form.

Key words

Law and Economics, Constitutional law, Bicameralism, Unicameralism

JEL classification

C21, C33, E0, K4

Title of the thesis in English language

Unicameralism in the constitutional system of the Czech Republic?

Obsah

ÚVOD.....	1
1. TEORETICKÝ RÁMEC	6
1.1. Metodologie	6
1.2. Přehled výchozí literatury.....	9
1.2.1. Právní literatura.....	9
1.2.2. Ekonomická literatura	18
1.3. Metoda Difference-in-differences.....	19
1.3.1. Splnění předpokladů použití metody DID	21
1.4. Ekonomický model.....	23
2. DATASET	25
2.1. Datový soubor	25
2.2. Použité proměnné.....	25
2.2.1. HDP	25
2.2.2. TREATED	26
2.2.3. AFTER.....	26
2.2.4. TREATED*AFTER	27
2.3. Deskriptivní statistiky.....	27
3. PRAKTICKÁ ČÁST	29
3.1. Odhad modelu metodou MNČ.....	29
3.2. Gauss-Markovovy předpoklady.....	30
3.2.1. Multikolinearita.....	31
3.2.2. Heteroskedasticita	32
3.2.3. Autokorelace	33
3.3. Ověřování výsledků metodou ATE.....	33
3.4. Grafická analýza	34
3.5. Index demokracie	35
3.6. Počet zastupitelů na počet obyvatel	38

4. POLITOLOGICKO-PRÁVNÍ ČÁST	40
4.1. Česká republika.....	41
4.2. Maďarsko.....	46
4.3. Slovenská republika	49
4.4. Polská republika.....	53
5. SHRNU TÍ A ZÁVĚR	58
Seznam použitých pramenů	61
Seznam příloh	64
Přílohy	65

„ Jestliže druhá komora souhlasí s první, je zbytečná, jestliže s ní nesouhlasí, je nebezpečná a škodí. “

[Emmanuel Joseph Sieyes]

ÚVOD

Dle průzkumů veřejného mínění jsou dvě třetiny občanů České republiky proti existenci Senátu Parlamentu České republiky, obecněji řečeno proti ústavnímu systému s dvoukomorovým zákonodárným sborem jako takovému.¹ Nabízí se tedy otázka, jaké faktory podmiňují tyto postoje a zdali tyto závěry obstojí v porovnání s empirickou verifikací na podkladu reálných dat.

Při autorském šetření jsem zpozoroval výraznou míru zkreslení představ o činnosti Senátu a zvláště o jeho nákladnosti, čímž jsou verifikovány výsledky výše zmíněného průzkumu o mylných představách mnohých občanů, ze kterých následně mohou vyplývat negativní postoje vůči existenci bikamerálního zákonodárného sboru. Právě velmi často se opakující zmínky o nákladnosti existence Senátu mě přivedly k metodologické myšlence ekonomické analýzy daného stavu, neboť právě tzv. tvrdá čísla jsou schopna uchopit a analyzovat skutečnost, o které se doposud pouze teoreticky spekulovalo, a to ještě v mnoha případech spíše v rovině pocitové než racionální.

Testovanou hypotézou je předpoklad, že hospodářské výsledky v podobě makroekonomických ukazatelů země s bikamerálním zákonodárným sborem jsou statisticky lepší než srovnatelné země s parlamentem unikamerálním. Tato úvaha vychází ze skutečnosti, že v právním státě, za který lze označit všechny sledované státy, je veškerá činnost podmíněna zákonem. A úroveň kvality právního řádu podmiňuje politické i ekonomické faktory dané země. Samotná kvalita právního řádu tedy pravděpodobně nepostačuje ke zlepšení ekonomické situace země, ale vytváří předpoklad pro lepší využití potenciálu dané ekonomiky v porovnání se srovnatelnou zemí, která má právní řád méně kvalitní. Ve formě jisté kontroly provedeného měření je vložena analýza hodnot indexu demokracie pro sledované země, který není, na rozdíl od sledované proměnné HDP, ekonomické povahy a nemělo by tedy dojít k vzájemné, podmíněné kauzalitě (skutečnosti, že bohaté země jsou relativně demokratičtější než země chudé), která by znemožnila aplikaci výsledků na provedenou analýzu. Stanovené hypotéze je možno oponovat teoriemi, které za příčinu, respektive podmínku ekonomického růstu považují například v oboru politickém stabilitu vlády nebo strukturování stranického systému nebo v rovině ekonomické například

¹ Průzkum agentury SANEP z března 2012 „Češi podporují zrušení Senátu“ doplněný poznatky z vlastního autorského šetření. Příloha 1.

nezávislost centrální banky a její politiky ve vztahu k ekonomickým veličinám. Těmto námitkám lze oponovat skutečností, že parlamentní systém vlády vkládá největší podíl moci zákonodárnému sboru, byť s respektem k principu dělby moci, a současně na principu právního státu buduje předpoklad souladu veškeré činnosti obyvatel a institucí dané země se zákony, obecněji právními normami. Stejně tak postavení a politika centrální banky je podmiňována zákonným rámcem. Ekonomika dané země by se tedy pro účely této práce dala do jisté míry přirovnat k právnímu řádu, který je bez výjimky podřízen ústavnímu pořádku. Právní řád z ústavního pořádku vychází a je jím podmíněn, stejně jako je společnost dotčené země, včetně hospodářství, podmíněna právním řádem a jeho „kvalitou“, která je determinována zákonodárným sborem dané země. Za klíčový aspekt je tedy možno považovat parlament dotčené země. Výše zmíněné faktory mohou představovat element, který je schopen ovlivnit hospodářské výsledky dané země, ale vždy bude existovat jednostranná podmíněnost těchto faktorů právním řádem. A současně by se míra vlivu ostatních sledovaných faktorů neměla ve výrazné míře projevit v provedené analýze za použití metody DID se zastoupením většího množství zemí s podobnými charakteristikami, čímž by mělo dojít k eliminaci nežádoucích zkreslení výsledků provedeného měření. Sledovaný faktor, kterým je kvalita právního řádu dané země, tedy nelze považovat za příčinu hospodářského rozvoje, ale spíše za podmínku, která následně působením nepřímého efektu ovlivňuje ekonomické faktory, které působí na úroveň HDP.

Do současnosti (únor roku 2016) bylo sepsáno značné množství prací na téma (ne)výhod bikameralismu i jejich mezinárodní komparaci. Tyto texty však obsahují jednostrannou a značně popisnou materii pohledem ústavního práva a politologie. Žádná z doposud publikovaných prací v českém jazyce, vložených na úložišti relevantních vědeckých textů typu Jstor.org, nepracuje s moderním přístupem tzv. Ekonomické analýzy práva (Law and Economics) včetně využití ekonometricko-statistických metod vědecké práce. Záměrem předkládané práce je tedy právě použití moderních metod a nástrojů matematické analýzy na jevy z oboru velmi specificky ukotveného v oblasti společenských věd. Přestože je forma ekonometrické analýzy pro společenskovědní obor, jakým je právní věda, zcela netypickou, je v předkládané práci zkoumán ryze právní problém, který představuje jednu ze základních otázek ústavního práva, a tedy, v souladu s výše uvedeným předpokladem hypotézy, i celého právního řádu, který z ústavního práva vychází a je jím determinován.

Tato práce vychází z moderního fenoménu tzv. **Ekonomické analýzy práva**, která chápe ekonomii jako tzv. Imperiální vědu, která zasahuje do všech odvětví lidské činnosti (tedy i těch značně netypických pro klasickou ekonomii, v tomto případě práva) dle výroku

amerického ekonoma Milтона Friedmana, že za „*vším je nutno hledat peníze*“.² Je poukázáno na úzké sepjetí práva a ekonomie dle poznatků ekonomické školy (Nového) Institucionalismu, která stojí na tezi, že „*Instituce hrají zásadní roli při utváření ekonomického chování lidí.*“³ Tento závěr se obvykle aplikuje při legislativním procesu v podobě nákladové analýzy navržené právní normy, ale tato diplomová práce tento selektivní postoj opouští a analyzuje zákonodárny proces v jeho agregované podobě. Detailnější metodologický popis je obsahem první kapitoly této práce.

Pro potřeby výše popsané analýzy je práce postavena na použití ekonometricko-statistické metody **Difference-In-Differences** (dále jen DID), která je jednou z tzv. identifikačních strategií a je užívána například při testování nových léčiv k odfiltrování tzv. placebo efektu. Sledovanými státy jsou Česká republika, Maďarsko, Polská republika a Slovenská republika, neboť tyto státy mají velmi podobné charakteristiky, což snižuje možnost výskytu nežádoucího jevu tzv. Unobserved Heterogeneity, přestože jeho existenci v modelu a měření nelze nikdy v reálných podmínkách zcela vyloučit a zároveň jsou rozdílné v existenci různého počtu komor parlamentu. Specifikace modelu a jeho kvantifikace je obsahem třetí kapitoly této práce.

Vzhledem k potřebě převedení kvalitativních údajů do jejich kvantitativní podoby jsem se rozhodl pro použití ukazatele hrubého domácího produktu na hlavu. Tento ukazatel splňuje kritérium všestranného popisu ekonomiky sledovaného státu a zároveň umožňuje následné vyčíslování nákladů a výnosů z existence různého počtu komor parlamentů. Pro nedostupnost jiných relevantních starších dat jsou výpočty uváděny v amerických dolarech (USD). Data, použitá v této práci a jejich deskriptivní statistiky, jsou obsahem druhé kapitoly.

Třetí kapitola představuje syntézu první a druhé kapitoly. Na základě teoretického modelu z první části je vyčíslen reálný model ekonometrickým odhadem pomocí Metody nejmenších čtverců (MNČ), zachycující HDP per capita u sledovaných států v časovém horizontu téměř čtvrt století, který má počátek v době převratných společenských a ekonomických změn po roce 1989. Dále je ověřeno splnění podmínek, nezbytných pro správné použití metody DID ve smyslu splnění Gauss-Markovových předpokladů a provedena hrubá kontrola výsledku měření metodou ATE a grafická analýza.

Čtvrtou kapitolou je ústavně právní a politologický vhlad do dané problematiky, který je širším rozvedením teoretického rámce z první části a tedy současně představuje jeden

² FRIEDMAN, M.; Money Mischief. Harcourt Brace Jovanovich, 1992 (v českém překladu Za vším hledej peníze, Grada, 1997. ISBN: 80-7169-480-0).

³ HOLMAN, R.; Dějiny ekonomického myšlení. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2005, s. 316. ISBN: 80-7179-380-9.

z významných prvků stanovení hypotézy předkládané práce, ale v porovnání s klasickou politologickou nebo právní analýzou již nepředstavuje způsob provedené analýzy. Současně představuje i jakýsi korektiv zjištěných výsledků měření, který je obvykle kontrolním prvkem pro zjištění případného nesouladu předpokladů, stanovených v hypotéze, se závěry měření. Slovní hodnocení a komentář je obvyklou součástí ekonometrického textu, neboť nejen upřesňuje výsledky výzkumu, ale zároveň uvádí čtenáře hlouběji do dané problematiky. V souladu s uvedením charakteristiky této kapitoly jako obširnějšího rozvedení právního, teoretického rámce, uvedeného v kapitole první, lze již v úvodu čtenáři této práce doporučit seznámení se s touto kapitolou současně se čtením kapitoly první, přestože jde o netypické pojetí, jehož smysl je popsán v úvodu čtvrté kapitoly.

Pátou a poslední je kapitola zaměřená na závěrečnou sumarizaci výsledků práce a zároveň nastiňuje možnosti dalšího směru výzkumu. Jako jediná tato kapitola obsahuje normativní hodnocení získaných poznatků, neboť ostatní kapitoly celé práce jsou zpracovány s důrazem na přístup pozitivní vědy bez hodnotících závěrů, ve snaze předkládat objektivní fakta, ze kterých si závěr učiní čtenář samostatným úsudkem.

Systematika práce tedy sleduje linii od teoretického podkladu a představení použitých dat k jejich následnému, praktickému použití, neboli spojení první a druhé kapitoly v kapitolu třetí. Za tuto větší množinu, převážně ekonometricky pojatých kapitol, je pro přehlednost zařazena právní a politologická část, která je nezbytnou součástí práce, přes skutečnost, že metodologický přístup se od klasické právní analýzy značně odlišuje. Výstupy získané provedenou analýzou jsou systematicky řazeny v poslední kapitole, která zároveň obsahuje popis možných navazujících témat výzkumu, které byly nad rozsah a mimo zaměření této práce, ale současně by představovaly podnětné doplnění obsahu, který je zde předkládán.

Pro větší přehlednost textu je většina grafů a výpočtů, které by jinak byly součástí samotné práce, a které jsou nezbytné pro orientaci čtenáře, možnost zpětného přezkumu postupu měření a případné navázání na poznatky této práce, ale zároveň by představovaly balastní prvek při čtení, vložena k této práci formou číslovaných příloh.

Vzhledem ke skutečnosti, že bylo nejménou zmíněno, že předkládaná práce se svojí strukturou i obsahem značně podobá mé bakalářské práci z roku 2013 v rámci studia na Národohospodářské fakultě Vysoké školy ekonomické v Praze⁴, rozhodl jsem se relativně netypicky již v úvodu práce argumentovat k této výtce. Ekonometrické práce s použitím

⁴ MUSIL, J.; Dopady výstavby dálniční sítě na regionální růst pohledem ekonomické teorie. Praha, 2013. Bakalářská práce. Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze.

praktické, početní analýzy používají téměř shodnou strukturu.⁵ Z důvodu, že se mi metoda, použitá v mé bakalářské práci, jevila jako vhodná i pro předkládanou analýzu, je pojetí práce do značné míry podobné s tím rozdílem, že je analyzována odlišná problematika a předkládaná diplomová práce je ukotvena nejen v oboru ekonomie, respektive ekonometrické analýzy, jako tomu je u výše zmíněné práce bakalářské, ale nad rámec původní práce obsahuje právní materii a má snahu poukázat na možnost propojení fenoménů práva a ekonomie, čímž se významně liší od původního, čistě ekonomického pojetí.

⁵ Srovnej s: DVOULETÝ, O.; Analýza determinantů poptávky po službách vybrané vzdělávací agentury. Praha, 2013. Bakalářská práce. Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze nebo BARTOŠ, J.; Ekonomie prohibice: Příklad České republiky v roce 2012. Praha, 2013. Bakalářská práce. Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze.

1. TEORETICKÝ RÁMEC

Tato kapitola je zaměřena na detailnější popis výchozích předpokladů práce, vstupní literatury, i těch zdrojů, které jsou použity jen jako korektiv ke správné interpretaci poznatků a výsledků a metodologii, která je použita v její analytické části. Zevrubně je představena použitá metoda Difference-in-differences, na jejímž základě je formulován teoretický model, který je číselně vyjádřen v kapitole třetí.

1.1. Metodologie

Jak bylo zmíněno již v úvodu, je tato práce postavena na myšlence přístupu, který je společný více ekonomickým školám, a který je souhrnně označován jako Ekonomická analýza práva (v anglickém originále jako Law and Economics (LAE), který vystihuje původní zaměření tohoto přístupu, vycházející z analýzy propojení práva a ekonomie, tedy dvou vědních oborů, které byly před rozvojem a popularizací LAE, považovány za autonomní a vzájemně nepropojené obory).

Holman píše, že „*Nová institucionální ekonomie se rozvíjí od konce 60. let 20. století, kdy si mnozí neoklasičtí ekonomové začali uvědomovat význam ekonomických institucí (...) aplikovaný s důrazem na úlohu institucí. Výchozími pojmy nové institucionální ekonomie jsou vlastnická práva a transakční náklady. Proto se pro tento směr rovněž používá označení teorie (škola) vlastnických práv.*“⁶

Mimo přístup (Nové) institucionální ekonomie, je však druhým inspiračním zdrojem pro metodologii této práce pojetí ekonomie v podobě, jakou ji v 60. a 70. letech 20. století představila Chicagská škola, zvláště v osobě Garyho Beckera. Díky novátorskému přístupu Garyho Beckera začala být ekonomie tzv. Imperiální vědou (nutno chápat ve smyslu, že ekonomie je věda o lidském jednání a tedy se nutně promítá do každé aspektu lidské činnosti). V tomto pojetí tedy ekonomové začali prvně zkoumat oblasti jako lidský kapitál⁷, ekonomii zločinu⁸ (která chápe pachatele trestné činnosti jako osobu, která uvažuje o vztahu mezi výnosy z trestné činnosti a případnými náklady v podobě trestu) nebo racionalitu člověka při vstupu do manželství a plánování rodičovství⁹.

Chicagská škola sice přijala systematiku (Nové) institucionální ekonomie v ekonomické analýze práva, ale na rozdíl od pouhého analyzování vlastnických práv a

⁶ HOLMAN, 2005, op. cit., s. 316

⁷ BECKER, G., Human Capital, 1964.

⁸ BECKER, G., Essays in the Economics of Crime and Punishment, 1974.

⁹ BECKER, G., A Treatise on the Family, 1981.

institucí, byl právě díky metodologii ekonomie jako imperiální vědy, učiněn představiteli Chicagské školy výrazný posun a rozšíření oboru, na které lze metodiku LAE aplikovat. Jak píše Holman¹⁰, „ jde o přístup, který zkoumá ekonomickou a právní vědu ve vzájemné závislosti. Zkoumá, jaké jsou účinky alternativních právních pravidel na motivace a chování lidí, jaký je jejich dopad na ekonomickou efektivnost a čím se řídí chování tvůrců práva. **Právo se chápe jako výsledek racionálního chování lidí sledujících vlastní zájmy.**“

Předkládaná diplomová práce spojuje přístup obou výše uvedených ekonomických škol a zároveň jej doplňuje o významný pokrok v oblasti ekonometrické a statistické analýzy. Vychází z konceptu Chicagské školy, která aplikuje ekonomické zákonitosti na každý aspekt lidské činnosti (ekonomie je i v současné době definována jako věda o lidském jednání)¹¹. Práce však opouští od zkoumání mikroekonomických veličin, separovaných od ostatních proměnných reálného světa¹² a používá komplexního ukazatele v podobě HDP (per capita). Zmíněný ukazatel postihuje ekonomické veličiny v jejich agregované podobě a každý ekonomický vztah, který je obsažen v daném hospodářství, se nutně projevuje v ukazateli HDP, neboť ukazatel HDP nedokáže odlišit jednotlivé jevy samostatně, ale jejich vzájemný vliv ano. Zároveň je dán velký důraz na instituce, což je typickým znakem metodologie (Nové) institucionální ekonomie. Analyzovaným typem institucí je v tomto případě zákonodárny sbor, jako instituce, která je nadána zákonodárnou mocí a tím ovlivňuje stav právního systému dané země, který je nezbytnou podmínkou hospodářského rozvoje. Kvalita právního řádu, nejen ve vztahu k podnikání, ale i možností realizace občanských a lidských práv v širším kontextu, jako je garance vlastnického práva, míra regulace finančních trhů a podobně, je tedy jednou ze základních podmínek úspěšného hospodářského rozvoje. Tento předpoklad stál na samém počátku spojení práva a ekonomie, protože, jak ukazuje například studie peruánského ekonoma Hernanda de Sota¹³ o vlastnických právech v Bolívii v porovnání s Peru, vede špatná garance a vymáhání vlastnických práv, nebo dokonce jejich absence, k chudobě, respektive nižšímu hospodářskému rozvoji, než by mohl být v případě opaku. Proto je stále aktuálnější otázka sejetí práva a ekonomie a nezbytnosti vzájemné debaty nejen při tvorbě nových právních předpisů.

¹⁰ HOLMAN, 2005, op. cit., s. 444.

¹¹ HOLMAN, R., Mikroekonomie, středně pokročilý kurz. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 7. ISBN: 978-80-7179-862-0.

¹² Srovnej s MARSHALL, A.; Ekonomie. 1890.

¹³ DE SOTO, H., *Mysterium kapitálu: Proč kapitalismus triumfuje na Západě a selhává všude jinde na světě*. Citováno dle HOLMAN, 2007, op. cit., s. 211.

Při oponentuře této práce bylo opakovaně zmíněno, že lze jen obtížně dokládat kauzalitu mezi zákonodárným sborem, respektive jeho strukturou, a HDP. Že do výsledné hodnoty HDP zasahují jiné významné proměnné, které nebyly do modelu zahrnuty, čímž došlo k výraznému zkreslení sledovaného vztahu, který lze označit spíše (pokud vůbec) za pouhou korelaci, ale nikoliv jako vzájemnou podmíněnost dvou sledovaných proměnných. K této námitce lze argumentovat skutečnostmi, které jsou opakovaně zmiňovány již v úvodu a následujících částech práce, že všechny sledované státy jsou země velmi podobného kulturního okruhu, které mají velmi podobné až shodné geografické a socioekonomické podmínky. Jako příklad lze uvést například míru úspor, produktivitu práce nebo míru podnikání¹⁴, které se ve sledovaných zemích v agregované podobě zásadním způsobem neliší. Stejně tak se může jako významný faktor jevit například nezávislost centrální banky a tedy nezávislost měnové politiky, která je touto centrální bankou prováděna ve vztahu k makroekonomickým veličinám. Postavení centrální banky je však ve všech sledovaných zemích upraveno zákonem a není možné, aby byla měnová politika centrální banky v rozporu se zákonným rámcem. Zákonný rámec se může lišit, přestože například právní úprava cíle České národní banky a Národní banky Polska je totožná – cenová stabilita při současné podpoře hospodářské politiky vlády, pokud tím není dotčen hlavní cíl¹⁵, ale vždy je podmíněna zákonným rámcem, který mnohdy reaguje na společenskou objednávku, ale výsledná podoba je opět dána zákonodárným sborem a kvalitou výstupu v podobě právních předpisů, které vytváří. Při použití konceptu racionálního voliče by se však v agregované podobě nemělo rozhodování voličů v jednotlivých zemích, vyjádřené jejich hlasováním ve volbách, odchylovat od středních hodnot Gaussovy křivky.¹⁶

¹⁴ Tyto faktory vystupují v Solowově modelu hospodářského růstu, který v současnosti představuje, i přes silnou kritiku, v ekonomické teorii nejrozšířenější model hospodářského růstu jako důležité proměnné a míra úspor jednu z veličin, která má vliv na stálý stav ekonomiky. Nelze předpokládat významné odchylky mezi sledovanými zeměmi, neboť tyto odchylky jsou podmíněny kulturními vlivy – známý příklad míry úspor v japonské ekonomice, která je výrazně nad světovým průměrem.

¹⁵ §2 odstavec 1 zákona č. 6/1993 Sb., o České národní bance, ve znění pozdějších předpisů In: *Zákony pro lidi*. [vid. 16. 02. 2016] a článek 3 odstavec 1 zákona O národní bance Polska ze dne 29. srpna 1997, ve znění pozdějších předpisů In: *Journal of Laws of 2013. Item 908/2013*. [vid. 16. 02. 2016]. Dostupné z: http://www.nbp.pl/en/aktyprawne/the_act_on_the_nbp.pdf

¹⁶ CAPLAN, B.; *Mýtus racionálního voliče, proč v demokracii vítězí špatná politika*. Praha, Respekt Publishing a.s., 2010, s. 20-28. ISBN: 978-80-7422-056-2. Přestože uvedený autor zpochybňuje racionalitu voliče a to i v agregované podobě, nelze se domnívat, že by se Gaussova křivka pro rozdělení voličů zásadním způsobem odlišovala ve sledovaných zemích.

1.2. Přehled výchozí literatury

Vzhledem k povaze a pojetí práce je použita literatura dvojího typu. Prvním typem jsou texty právní, přesněji ústavně právní a politologické, a typem druhým je literatura ekonomická, zvláště ekonometrická a statistická.

1.2.1. Právní literatura

Přestože je tato práce koncipována jako empirická práce, používající jako primární prostředek analýzy ekonometrii a statistiku, podkladem pro správné stanovení hypotézy i korekci závěrů měření, jsou texty právního a politologického zaměření. Například i Alfred Marshall, nejvýznamnější britský ekonom 19. století, jehož příspěvky ekonomické vědě jsou dodnes součástí výuky základních i pokročilých kurzů ekonomie, dával důraz na praktická pozorování a slovní analýzu. A to i přes to, že jeho práce je charakteristická matematizovanou formou pojetí ekonomie. Toto pojetí chápe matematiku jako jeden z nástrojů analýzy, ale nikoliv prostředek jediný.¹⁷

V rámci výše uvedeného je tedy nezbytné stanovit, jak na otázku bikameralismu a unikameralismu nahlíží právní a politologická teorie, a z ní vyvodit předpoklady, které lze očekávat jako výsledek měření, a tyto kvantitativní výstupy porovnat s kvalitativními předpoklady. Právo i ekonomie, podobně jako ostatní vědní obory, by v ideálním případě měly být tzv. pozitivní vědou, tedy vědou bez hodnotících a normativních soudů,¹⁸ a popisovat tedy skutečnosti, jaké jsou, a ne jakými by měly být. Proto nelze stanovit hypotézu, že dvoukomorový parlament je lepší než jednokomorový, ale tak, že lze předpokládat, že srovnatelné státy s bikamerálním parlamentem budou vykazovat lepší hospodářské výsledky než státy s parlamentem unikamerálním. Odpověď na otázku, proč by tomu tak mělo být, je nutné dovodit z právní a politologické literatury.

Klíčovým zdrojem informací a poznatků o problematice teoretického zaměření předkládané práce je publikace docenta Kysely z Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze „*Dvoukomorové systémy. Teorie, historie a srovnání dvoukomorových parlamentů.*“¹⁹ Tento autorův opus magnum představuje v současnosti (únor 2016) jedinou, komplexní analýzu teorie parlamentních systémů, aplikovanou na praktické příklady a publikovanou v českém jazyce. Mimo tuto knihu existují i dílčí články nebo úvahy, které však neobsahují

¹⁷ HOLMAN, 2007, op. cit., s. 6.

¹⁸ Keynes, J. N.; *Scope and method of Political Economy* London. Citováno dle HOLMAN, 2007, op. cit., s. 4

¹⁹ KYSELA, J.; *Dvoukomorové systémy. Teorie, historie a srovnání dvoukomorových parlamentů.* Praha, Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN: 80-86432-89-0.

komplexní pohled, který je potřebný pro vytvoření širšího teoretického rámce.²⁰

Publikace docenta Kysely je strukturována do dvou objemnějších částí, z nichž první je zaměřena na teoretický popis parlamentarismu jako ústavněprávního fenoménu a druhá aplikuje teoretické poznatky z první části na reálné případy, čímž je testována správnost předpokladů vyvozených politologickou vědou. Pro účely této práce je zásadní první část zmíněné knihy, která formuluje předpoklady o jednokomorovém parlamentu v porovnání s parlamentem dvoukomorovým, a rozdíly, které z této rozdílnosti plynou a mají tedy vliv na zkoumané jevy v této práci.

Na samém počátku každé vědecké práce je nezbytné vymezit pojmy, se kterými bude vědecká analýza pracovat. „*Parlamentarismus (parliamentary government) je systém vládnutí, ve kterém vláda vládne ve shromáždění, čili v parlamentu a skrze něj, takže legislativa a exekutiva splývají. Moc zákonodárná a výkonná jsou formálně sice dvě různé moci, shromáždění a exekutiva jsou ale natolik spjaty, že to jasně protirečí teorii dělby moci. Tím se parlamentní systémy výrazně odlišují od systémů prezidentských.*“²¹ Tento poznatek je důležitý při politologické analýze ve čtvrté části, kde je poukázáno na vzájemnou podobnost koncepce ústavních systémů sledovaných zemí. Současně kniha docenta Kysely definuje pojem bikameralismu. Pojem bikameralismu je vymezen jako „*dvoukomorovost, tedy typ parlamentu strukturovaného do dvou komor. Obě se podílejí na výkonu funkce parlamentu a více či méně se od sebe odlišují a jsou na sobě nezávislé.*“²² definuje rozdílnost mezi pojmy bikamerismus, který označuje funkční stav dělby zákonodárné moci mezi dvě komory zákonodárského sboru a bikameralistikou jako vědou o dvoukomorových, zákonodárských sborech, která je připodobněna ke kamealistice, nauce o správní a policejní vědě, rozšířené především v rakouských zemích v 18. století.²³ V odlišném, byť ne vzájemně rozporném, pojetí je bikameralismus chápán jako: „*fragmentace zákonodárné moci existencí dvou (vzájemně si rovných) komor ve shromáždění, jeden z nástrojů omezené vlády.*“²⁴

Důležitým poznatkem, který je definován jako základní předpoklad, je skutečnost, že existence druhých komor zákonodárského sboru není samozřejmá a současně ani přirozená. Parlamentní systém může existovat i fungovat v nastavení jednokomorového parlamentu. Hypotéza této práce však předpokládá, že výstupy zákonodárského sboru dvoukomorového

²⁰ KYSELA, J.; Regionální druhé komory v západní Evropě; KUBÁT, M.; Vybraná pojednání o druhých komorách. „Nechtěné dítě“ Senát Parlamentu České republiky a jeho role v české politice a české společnosti.

²¹ HEYWOOD, A.; Politologie. 3. vydání. Plzeň, Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, s. 387. ISBN: 978-80-7380-115-1.

²² KYSELA, 2004, op. cit., s. 19.

²³ HOLMAN, 2005, op. cit., s. 27-31.

²⁴ HEYWOOD, 2008, op. cit., s. 396.

uspořádání budou v číselném vyjádření národního HDP per capita efektivnější než srovnatelného státu se zákonodárným sborem jednomotorovým. Přesto platí, jak uvádí Urs Marti, že „kritika dvoukomorového systému je stará jako sama jeho idea.“²⁵ Obsahem moderní kritiky dvoukomorovosti parlamentu je „slabost druhé komory zvrátit špatná rozhodnutí první komory, ale současně schopnost komplikovat rozhodovací proces.“²⁶ Tato úvaha současně obsahuje jednu z výhod bikameralismu, zmiňovanou zvláště zastánci tohoto systému uspořádání, kterou je úloha druhé komory ve střežení kvality právního řádu, aby nedošlo k jeho „zaplevelení“ nevhodnými právními předpisy. Souhrn předností a slabin bikameralismu z politologického hlediska lze přehledně sumarizovat do následujících bodů, byť se ne všechny uvedené skutečnosti, z důvodu jejich obecnosti, vyskytují u (všech) sledovaných zemí:

„Bikameralismus má tyto hlavní přednosti:

1. Druhé komory brzdí moc prvních komor a zabraňují vládě většiny.
2. Dvoukomorová shromáždění účinněji brzdí moc exekutivy, jelikož jsou zde dvě komory, které poukazují na to, kde vláda selhala.
3. Dvoukomorová shromáždění rozšiřují základnu reprezentace, jelikož umožňují, aby jednotlivé komory artikulovaly různé zájmy a reagovaly na potřeby různých skupin voličů.
4. Existence druhé komory může zajistit pečlivější prověřování přijímaných zákonů, jelikož může přebírat část legislativní zátěže první komory a napravovat její omyly a přehlédnutí.
5. Druhé komory mohou fungovat jako ústavní pojistka, protože prodlužují přijímání sporných zákonů a umožňují, aby se déle debatovalo a vedly veřejné diskuze.

Ke slabinám bikameralismu patří:

1. Jednokomorová shromáždění jsou efektivnější, protože přítomnost druhé komory může legislativní proces zbytečně komplikovat a zdržovat.
2. Druhé komory často fungují jako brzda demokratického vládnutí, zejména jsou-li jejich členové nevoleni nebo nejsou voleni přímo.
3. Dvoukomorová shromáždění jsou pobídkou k institucionálním konfliktům v zákonodárném sboru a k tomu, aby se vládnutí ocitalo ve slepé uličce.
4. Dvoukomorová shromáždění mohou zužovat přístup k tvorbě politiky a to tím, že konečná rozhodnutí svěřují společným (dohodovacím) orgánům.

²⁵ MARTI, U.; Zwei Kammern, Ein Parlament, Ursprung und Funktion der schweizerischen Bundesversammlung, Frauenfeld. 1999, s. 115. Citováno dle KYSELA, 2004, op. cit., s. 20. Viz uvozující citát této práce.

²⁶ SCHORM, V.; Hledání konsensu nebo posledního slova? In: ŠIMÍČEK, V. (uspoř.); Aktuální problémy parlamentarismu. Brno, 1996, s. 79-80. Citováno dle KYSELA, 2004, op. cit., s. 21.

5. Druhé komory navozují situace konzervativní politické předpojatosti, jelikož udržují stávající ústavní uspořádání a někdy straní zájmům společenských elit.“²⁷

Úvahy nad smyslem existence druhé komory byly v praktické normotvorbě velmi frekventovanou otázkou například v procesu sepisování a přijímání Ústavy České republiky v roce 1992. Oponenti vzniku Senátu jako druhé komory Parlamentu České republiky argumentovali vysokými náklady, které existence druhé komory přináší, zbytečnost v případě unitárního pojetí státu a skutečností, že druhá komora poslouží především jako „odkladistě“ vysloužilých politiků. Naopak zastánci existence druhé komory v českém ústavním systému argumentovali existencí Senátu především jako stabilizačního prvku, který bude vyvažovat rychle se měnící náladu voličů, představou Senátu jako reprezentace regionálních zájmů až po velmi novátorské a doposud nevyzkoušené pojetí zákonodárského sboru od Friedricha Augusta von Hayeka, kdy se jedna komora věnuje normotvorbě práva soukromého a druhá komora práva veřejného.²⁸ Na argumentech kritiky dvoukomorovosti je patrná dobová podmíněnost. Zatímco v minulosti byl frekventovanějším argument škodlivosti existence druhé komory, v současnosti převažuje spíše argument blokace, tedy že druhá komora neúměrně prodlužuje zákonodárský proces a to i v situacích, kdy je nezbytností rychlá reakce na měnící se podmínky. Jako příklad je uváděna Venezuela v období po roce 1998, kdy zrušení druhé komory vedlo k centralismu autoritářského prezidenta Huga Cháveze, který argumentoval právě časově méně náročnou rozhodovací schopností zákonodárského sboru, byť v tomto případě šlo o posílení autoritářské vlády.²⁹ Jak bude zmíněno dále, je centralismus, spočívající ve zrušení druhé komory parlamentu, typickým jevem změn, které aplikuje autoritářský režim při procesu získávání moci nebo jej definitivně dovršuje po získání moci jako například Komunistická strana Československa (KSČ) po roce 1945, respektive 1948, kdy došlo k transformaci zákonodárského sboru do unikamerální podoby podle Ústavy z 9. května 1948.³⁰ Tato událost byla výjimečná v českých (právních) dějinách, neboť byl tehdy poprvé a doposud naposled, s výjimkou válečných událostí, český ústavní systém transformován do jednokomorového uspořádání zákonodárského sboru. Je tedy možno konstatovat, že český

²⁷ HEYWOOD, 2008, op. cit., s. 397.

²⁸ PAVLÍČEK, V. a kolektiv; Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky. 1. úplné vydání. Praha, Leges, 2011, s. 315. ISBN: 978-80-87212-90-5.

²⁹ KYSELA, 2004, op. cit., s. 23.

³⁰ Při respektování skutečnosti, že již ústavní dekret presidenta republiky č. 47/1945 o Prozatímním národním shromáždění a ústavní zákon č. 65/1946 o ústavodárném Národním shromáždění (dále jen Zákon) konstituoval jednokomorový zákonodárský sbor. Současně je nutno zmínit okolnosti v podobě bouřlivé poválečné doby, kterou již nelze označit za plně demokratickou a dále skutečnost, že zmíněná úprava byla spíše dočasného charakteru – viz článek 1 odstavec 1 Zákona.

parlamentní systém má historickou tradici bikamerální.

Bogdanor zmiňuje, že druhé komory parlamentů vycházejí z tradice anglického, respektive britského parlamentarismu, který spojoval složku aristokracie v podobě Sněmovny Lordů a prostého obyvatelstva (common man), zastoupeného v Dolní Sněmovně. Tento důvod považuje v současné době za historický relikt.³¹ V moderní podobě parlamentu má druhá komora funkci prvku ústavního systému, který zlepšuje kvalitu výstupu zákonodárního procesu nebo představuje realizaci práva zastoupení regionů dané země či menšin na zákonodárném procesu. Meg Russel(ová) tyto funkce druhé komory dále specifikuje v podobě 1. legislativní funkce, 2. ochrana ústavy, 3. zastoupení územních jednotek nebo menšin, 4. vyšetřovací funkce 5. garance kvality vlády a její případná výměna.³² Kysela shrnuje, ve výše zmíněné publikaci, funkce parlamentu obecně jako funkce 1. stabilizační, 2. revizní a 3. reprezentační. Z výše popsaných vlastností druhých komor lze odvodit předpoklad, že výstup zákonodárního procesu v podobě právních norem, které jsou závazné pro osoby a jejich činnost, která má vztah k ekonomickým veličinám, bude podmiňovat úroveň hospodářského rozvoje a podle výše zmíněných teorií lze stanovit hypotézu, která je výchozím předpokladem analýzy, že ekonomické ukazatele země s dvoukomorovou strukturou parlamentu budou vykazovat lepší hodnoty, než data pro srovnatelnou zemi s parlamentem jednokomorového uspořádání, jinými slovy řečeno, existence dvoukomorového parlamentu by měla mít pozitivní vliv na hospodářství dotčené země a transformace ústavního systému dotčené, unikamerální země do bikamerální podoby, za jinak nezměněných podmínek, by měla mít kladný vliv i přes výše uvedená negativa dvoukomorového shromáždění a nákladů na tuto přeměnu.

Současně lze konstatovat, že stejně důležité, jako samotná existence druhé komory parlamentu, je způsob, jakým jsou zástupci v parlamentních komorách voleni. Volební systém je nepochybně důležitou součástí parlamentu jako ústavního fenoménu, ale ani systém volby, který nahrazuje neexistující druhou komoru jako například poměrné prvky ve volebním systému maďarském, není schopen zamezit deficitu, který vzniká skutečností, že zákonodárny proces neobsahuje prvky repetitivnosti (ve smyslu opakovaného projednání návrhu právní normy) a revize v druhé komoře, která není zatížena názory a úsudkem komory první. Z tohoto důvodu je prvek nastavení volebního systému v rámci mé analýzy upozaděn, neboť u

³¹ BOGDANOR, V.; The Problem of The Upper House. In: Blom H.W. Blockmans, W.P. Schepper H. De (red.), Bicameralisme, TweeKamer Stelsel Vroegeren NU (S – Gravenhage) 1992, s. 411. Citováno dle KYSELA, 2004, op. cit., s. 43.

³² RUSSEL, M.; Reforming of the House of Lords, Lessons from Overseas. Oxford, 2000, s. 3. Citováno dle KYSELA, 2004, op. cit., s. 56.

sebelépe nastaveného volebního systému jednokomorové struktury parlamentu nelze očekávat, že bude schopna dosáhnout kvality výstupu zákonodárského tělesa s dvoukomorovým uspořádáním.

V otázce zákonodárných sborů je důležitou i otázka jejich vztahu k vládě nebo vzájemné postavení obou komor. Tato problematika je podobná koncepci volebních systémů, neboť obě otázky spojuje například Beyme, když za klíčovou otázku parlamentarismu považuje vztah parlamentu k vládě a současně obsazení zákonodárského sboru.³³ Skutečnost vztahu parlamentu k vládě lze opět označit za spíše okrajový prvek, neboť nemá přímou souvislost s tvorbou a kvalitou právních norem. Vláda jako orgán moci výkonné není normotvůrcem a tedy její schopnost působit na právní prostředí je výrazně menší, než role zákonodárského sboru. Otázka obsazení zákonodárského sboru byla zmíněna již výše a opět lze poznamenat, že nepředstavuje klíčovou podmínku kvality zákonodárského procesu. V otázce obsazení parlamentu lze ještě zmínit teorii, která poukazovala na nebezpečí rozšíření volebního práva na všechny dospělé občany země s tím, že realizace absolutního volebního práva bude mít za následek eliminaci rozdílu mezi dvěma komorami a tím snížení úlohy druhé komory parlamentu. Vzhledem ke skutečnosti, že funkce druhé komory v moderní době již nespočívá pouze v reprezentaci názorů a zájmů různých vrstev společnosti, lze tuto teorii zmínit jako ukázkou evoluce parlamentarismu. V teoretickém rámci je možné také poukázat na termín parlamentarismu, který slavný právní teoretik a filosof Hans Kelsen v roce 1926 chápal jako formu vlády lidu, zatímco moderní pojetí Jindřišky Syllové jej koncipuje jako odpovědnost vlády parlamentu.³⁴ Tímto posunem v pojetí parlamentu je opět možné se vrátit k funkcím parlamentu, které mu přiznává právní a politologická teorie

Podstatnou náležitostí existence zákonodárského sboru, odděleného od moci výkonné a soudní je základní princip dělby moci. Princip dělby moci v moderním pojetí lze prvně spatřovat v dílech Johna Locka a Charlese Louise de Montesquieua, kteří formulovali myšlenku oddělení moci zákonodárské, výkonné a soudní, protože právě dělba moci v jejich pojetí zaručovala rozbití tradiční, absolutistické monarchie. Montesquieu spatřuje v zákonodárské moci nejsilnější článek mocenského systému, který je z toho důvodu zapotřebí nejlépe kontrolovat a definovat.³⁵ Tento názor je v souladu s předpokladem této práce, že zákonodárský sbor a kvalita jím přijímaných zákonů, mají nejvýraznější vliv na dění v dané

³³ BEYME, K.v.; Die Parlamentarische Demokratie, Entstehung und Funktionweise, 1789 -1993. 3. vydání. Wiesbaden, 1999, s. 151. Citováno dle KYSELA, 2004, op. cit., s. 120.

³⁴ KYSELA, 2004, op. cit., s. 27.

³⁵ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., (EDS.); Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie. Brno, Masarykova univerzita, 2007, s. 58-62. ISBN: 978-80-210-4249-0.

zemi a tedy i na hospodářské výsledky daného státu. Platí tedy, že i když je pojetí moderního, demokratického ústavního systému koncipováno tak, aby žádná ze složek moci nemohla dominovat nad ostatními, zvláště patrné v systému brzd a protivah v ústavním systému USA, je možno říci, že zákonodárny sbor představuje nejsilnější článek celého ústavního systému díky své schopnosti tvořit a měnit právo.

Druhou otázkou, vyplývající z obecného rozdělení složek moci, je tedy samotná otázka parlamentarismu jako fenoménu *sui generis*. Protože všechny dále analyzované země jsou republikánského zřízení, není nutné zasazovat jejich zákonodárny sbor do širší problematiky monarchismu nebo prezidentského systému, neboť všechny země lze označit za země se systémem parlamentní demokracie. Není tedy nutné odlišovat země se slabým či dominantnějším postavením prezidenta republiky (při reflektování skutečnosti, že ústavní systém Polska přiznává prezidentovi větší míru pravomocí a někdy je označován polský ústavní systém za poloprezidentský, ale od roku 1995 jej lze v praxi považovat *de facto* za systém parlamentní.)³⁶ nebo rozdílnost ve vzájemném postavení obou komor, kdy by obě komory byly rovnocenné nebo naopak jedna dominantnější. Liší se však počtem komor svých parlamentů a je tedy nutné zmínit otázku, proč mají některé země parlament jednokomorový a jiné dvoukomorový, proč tedy doposud nedošlo k dominanci jednoho systému nad druhým, což by vedlo k opuštění jednoho z těchto dvou konceptů s tím, že by dané země přešly na jediný, stejný systém nastavení parlamentarismu?

Odpovědí na výše zmíněnou otázku je shrnutí důvodů, proč vůbec existují bikamerální parlamenty, které lze shrnout do pěti hlavních skupin.

Prvním důvodem je regionálnost dotčené země.³⁷ Regionálnost lze chápat ve více pojetích, které jsou vzájemně značně odlišné – například ve Spolkové republice Německo, kde existuje jednokomorový parlament Bundestag, který je však doplněn Spolkovou radou, která je projevem německého federalismu a výrazem jisté autonomie jednotlivých spolkových zemí, zatímco například Federální shromáždění ČSSR ve svém rozdělení na Sněmovnu lidu (společná všem občanům) a Sněmovnu národů (zastoupení rozděleno mezi dvě republiky federace) reflektovalo nejen federální uspořádání státu, ale i rozdělení obyvatel na český národ a slovenský národ.

³⁶ KUBÁT, M.; Polsko: Politický a ústavní systém Třetí republiky. In: CABADA, L. a kolektiv.; Komparace politických systémů – Nové demokracie střední a východní Evropy. Praha, Nakladatelství Oeconomica VŠE v Praze, 2008, s. 11. ISBN: 978-80-245-1388-1.

³⁷ KYSELA, J.; Regionální druhé komory v západní Evropě. Politologický časopis. [on-line]. 2000, č. 3, s. 259-279 [vid. 09. 03. 2016]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2000/3/2000-3-4-Kyselka-Region%E2%80%A0ln%C2%B0%20druh%C4%81%20komory%20v%20z%E2%80%A0padn%C2%B0%20Evrop%C5%8D.pdf>

Druhou výhodou dvoukomorového parlamentu lze spatřovat ve zlepšení kvality zákonodárského procesu a jeho výsledků tím, že druhá komora má právo veta, tedy vrátit návrh zákona, který nepovažuje za dostatečně kvalitní. Je tedy možné předpokládat, že návrh zákona, mající negativní vliv na právní systém a občany dané země, bude s větší pravděpodobností negován, pokud bude existovat druhá komora, schopná návrh takového zákona vrátit ještě v legislativním procesu, plníci tedy prevenční funkci, než následně nákladně eliminovat negativní důsledky, které vznikly přijetím takového zákona.

Třetí příčina existence bikameralismu je rozvedením druhého důvodu. Druhá komora představuje ústavní pojistku před nesystémovými a unáhlenými změnami základních právních předpisů, jakými je ústava dané země. Význam této vlastnosti bikamerálního systému je natolik důležitý, že jej vyděluji jako samostatný důvod, neboť ústavní pořádek představuje samou podstatu státnosti a zákonnosti dané země a právě díky existenci druhé komory parlamentu je větší pravděpodobnost, že takto důležité jádro právního systému nebude trpět právní nestabilitou a nejistotou a případné změny budou provedeny s větší mírou všeobecného konsensu.

Čtvrtým důvodem existence dvoukomorového parlamentu je schopnost druhé komory být v případě ústavní a politické krize, spočívající především v rozpuštění první komory, institucí, která po dobu nestability představuje zákonodárnou moc a umožňuje eliminovat důsledky, které by stav bez usnášeníschopného zákonodárského sboru představoval.³⁸

Pátým přínosem dvoukomorovosti parlamentu je skutečnost, že obě komory reprezentují názory voličů v různých obdobích a tedy vytváří názorovou opozici první komoře parlamentu. Tento kladný prvek je zakotven v ústavním systému České republiky a představuje tedy opačné pojetí v porovnání s historickou, československou úpravou dle ústavního zákona č. 121/1920 Sb. z. a n. (Ústavy 1920)³⁹ nebo stávající úpravou polskou.⁴⁰

Výše zmíněné důvody nelze chápat ve striktně odděleném smyslu, jak jsou řazeny výše, ale existuje předpoklad, že se vzájemně doplňují a vyplývají ze sebe vzájemně. Například různost okamžiku zvolení zástupců v obou komorách je úzce spjata se schopností druhé komory vetovat návrhy právních předpisů, které zástupci v druhé komoře a předpokládáme, že lidé různého smýšlení, nepovažují za správné.

³⁸ Ve smyslu například článku 33 Ústavy ČR. In: KLOKOČKA, V.; Ústavy států Evropské unie. 2. díl. Praha, Linde Praha, a.s. – Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2005, s. 23. ISBN: 80-7201-556-7.

³⁹ PEŠKA, P.; Československá ústava z roku 1920. In: PAVLÍČEK, V. a kolektiv.; Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky. 1. úplné vydání. Praha, Leges, 2011, s. 75. ISBN: 978-80-87212-90-5.

⁴⁰ Ve smyslu článku 98 Ústavy Polské republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 202.

Uváděné důvody jsou sumarizací, uváděnou různými autory. Pro srovnání uvádím důvody „ospravedlnění“ existence dvoukomorového zákonodárského sboru, jak je uvádí Longley a Olson.⁴¹ Za první důvod považují skutečnost, že dualismus parlamentních komor umožňuje reflektovat rozdělení společnosti do různých skupin, tříd apod. Jako příklad uvádějí Parlament Spojeného království, který se skládá z Dolní Sněmovny a Sněmovny lordů, což je relikv feudální minulosti, podobně jako byl dvoukomorový parlament v britských koloniích v Americe v dobách před válkou o nezávislost, kdy jedna komora reprezentovala zájmy Koruny a druhá místní šlechtu. Druhý uváděný důvod je schopnost dvoukomorového parlamentu reprezentovat zájmy celé země a současně dílčích území, skupin obyvatelstva apod. Příkladem je uváděno sjednocení Německa v roce 1990 a jeho následná federalizace i v oblasti bývalé NDR. Třetím přínosem bikameralismu je dle autorů skutečnost, že obě komory se vzájemně kontrolují a doplňují. Existuje tedy vzájemná protiváha obou komor. Poslední důvod samotní autoři nepovažují za „ospravedlňující“ důvod, ale chápou jej spíše jako vysvětlení. Argumentují skutečností, že změny počtu parlamentních komor vyžadují značné náklady, politickou vůli a úsilí a představují riziko pro stávající stav věcí, kterému se budou dotčení účastníci bránit.

Z uvedených faktů můžeme vyvodit závěr, že dvoukomorový ústavní systém by měl představovat stabilnější, ale současně rigidnější nastavení ústavního systému, než jeho jednokomorová alternativa. Zvláště v otázce přijímání nových zákonných předpisů a právní stability, včetně otázky změn v ústavně právních předpisech, by měl dvoukomorový parlament představovat vhodnější systém i při reflexi skutečnosti, že legislativní proces v parlamentu s dvoukomorovou strukturou bude pravděpodobně časově delší a složitější. Pro vzájemné propojení právní a ekonomické části teoretického úvodu lze poznamenat, že pravděpodobně neexistuje přímá úměra mezi počtem komor zákonodárského sboru a kvalitou výstupu z něj, neboť stále vyšší počet komor by znamenal i vyšší transakční náklady na zákonodárský proces a podobně jako u daňových výnosů v případě Lafferovy křivky by se začal brzy projevovat trend klesajících výnosů a současně stoupajících nákladů.⁴² Proto lze experimenty s pětikomorovým shromážděním v Jugoslávii nebo trojkomorové shromáždění v Jihoafrické republice v letech 1984-1994⁴³ považovat za výjimečné a podmíněné specifickou situací v daných zemích, protože z funkčního hlediska představuje takto vysoký

⁴¹ LONGLEY, L. D., OLSON, D. M.; TWO INTO ONE. The Politics and Processes of National Legislative Cameral Change. Boulder, Westview Press, Inc., s. 1-4. ISBN: 0-8133-1188-8.

⁴² HOLMAN, R.; *Ekonomie*. 4. aktualizované vydání. Praha, C. H. Beck, 2005, s. 627-630. ISBN: 80-7179-891-6.

⁴³ HEYWOOD, 2008, op. cit., s. 395.

počet komor zákonodárného shromáždění značnou komplikaci nejen pro zákonodárny proces.

1.2.2. Ekonomická literatura

Zatímco právní a politologická literatura byla použita primárně k formulování hypotézy a předpokladů práce, ekonomická a zvláště ekonometrická a statistická literatura, představuje podklad k postupu práce a měření.

Jakékoliv statistické nebo ekonometrické šetření je funkčně založena na číselné zásadě zákona velkých čísel.⁴⁴ Ten lze slovně vyjádřit tak, že pokud zvětšujeme počet náhodných pokusů, přibližuje se empirická charakteristika, popisující výsledky těchto pokusů, charakteristice teoretické. Jinak řečeno, platí, že při šesti hodech klasickou kostkou by měly padnout všechny číslice. Ze zkušenosti je jasné, že se tomu tak dít nebude. Pokud však zvýšíme počet hodů kostkou na dostatečnou úroveň (teorie není v tomto bodě jednotná, ale v zásadě jde vždy o počet vyšší než 500) bude platit výše popsany předpoklad, že šance padnutí dané číslice je vždy 1/6. Stejně tak v případě zaměření této práce by platilo, že čím větší počet analyzovaných zemí by byl do výzkumu zahrnut, tím přesnější výsledky by šetření přinášelo. Existují dva problémy, které použití tohoto přístupu vylučují. Za prvé je v současnosti (červenec 2015) počet států na Zemi přibližně 200⁴⁵, tedy nedosahuje počtu, který je nezbytný pro uplatnění zákona velkých čísel. Druhý a významnější problém je skutečnost, že státy a jejich obyvatelé se liší i v rámci Evropy, natož při celosvětovém porovnání. Tyto ekonomické, kulturní, sociální a historické rozdíly znemožňují jakýkoliv seriózní pokus o ekonometrickou analýzu. Pro správné fungování ekonometrického šetření, zvláště metody Difference-in-differences je nezbytné použít sledované jednotky, které vykazují co největší míru statistické shody s výjimkou sledovaného jevu. Tento předpoklad by za daných okolností nebyl splněn a výstupy, získané tímto měřením, by neměly takřka žádnou vypovídací hodnotu a relevanci. Proto jsou zvoleny čtyři země a to Česká republika, Maďarsko (do 31. prosince 2011 Maďarská republika), Polská republika a Slovenská republika. Tedy země geograficky blízké ze společného regionu střední Evropy⁴⁶, u kterých lze předpokládat společný kulturní okruh křesťanské, euroatlantické civilizace, což podmiňuje chování občanů daných zemí, které se následně projevuje nejen v hospodářských ukazatelích. Volbou správné dotčené a kontrolní skupiny jsou tak vyloučeny problémy například

⁴⁴ HINDLS, R., HRONOVÁ, S., SEGER, J., FISCHER, J., STATISTIKA PRO EKONOMY. Osmé vydání. Praha, Professional Publishing, 2007, s. 97. ISBN: 978-80-86946-43-6.

⁴⁵ 193 členských zemí eviduje statistika Organizace spojených národů – UN. Member States of the United Nations. In: United Nations [on-line]. [vid. 16. 02. 2016]. Dostupné z: <http://www.un.org/en/members/>

⁴⁶ Přestože vymezení pojmu střední Evropa je velmi diskutabilní.

v rozdílné výchově ke spořivosti, které se projevují při porovnání Japonska a Evropy, kdy Japonci mají kulturně dán výrazně vyšší sklon k úsporám než Evropané a z toho plyne výrazně vyšší vývoz kapitálu z Japonska, který se zpětně kladně promítá do makroekonomických ukazatelů. Detailnější popis souladu zvolených zemí s podmínkami metody DID je obsahem části 1.3.1.

Zouhar a kol.⁴⁷ doporučuje pro měření a výpočty, které jsou obsahem této práce použití panelových dat, která představují spojení průřezových dat v jejich definiční vlastnosti, spočívající ve schopnosti analýzy více sledovaných subjektů a časové řady, která zachycuje časovou dimenzi vývoje a změn sledovaných jevů. Panelová data tedy mají nejen časový rozměr v podobě časového úseku mezi lety 1990 až 2013, ale také průřezovost, tedy obsahují údaje platné pro čtyři sledované subjekty.

1.3. Metoda Difference-in-differences

Podstatou vědecké práce v libovolném oboru je odlišení pouhé korelace (náhodné souvislosti bez vzájemné podmíněnosti) od kauzality (vzájemné podmíněnosti sledovaných jevů). Jedním z nástrojů takové analýzy je i metoda Difference-in-differences. Metodu Difference-in-differences (DID) lze popsat jako jednu z tzv. identifikačních strategií. V ekonometrii je touto metodou možné zachytit skutečný, čistý efekt exogenní změny, tedy změny, která je vyvolána okolnostmi mimo rámec sledovaných proměnných. Pracuje s tzv. kontrafaktickým stavem (contrafactual exercise), tedy se situací, která by pravděpodobně existovala v případě, že by sledovaná skupina nebyla dotčena sledovanou změnou. Rozděluje sledované jednotky na dotčenou skupinu (treated group) a kontrolní skupinu (control group).⁴⁸ Zjednodušeně lze tedy DID popsat jako metodu analýzy placebo efektu, známého především z lékařského a farmaceutického výzkumu, kdy jsou jedné skupině sledovaných jedinců podána testovaná léčiva (dotčená skupina) a druhé skupině placebo (kontrolní skupina) bez účinné látky. Odečtením změn, které nastaly u kontrolní skupiny od změn, vyvolané u skupiny dotčené, lze zjistit efekt nového, léčivého přípravku, neboť případná zlepšení, daná jinými okolnostmi, než testovaným léčivem, jsou tímto postupem ve výsledcích měření eliminována.

Jako každá vědecká metoda práce, je však metoda DID podmíněna několika

⁴⁷ KRKOŠKOVÁ, Š., RÁČKOVÁ, A., ZOUHAR, J., ZÁKLADY EKONOMETRIE V PŘÍKLADECH. Praha, Vysoká škola ekonomická, Nakladatelství Oeconomica, 2010, s. 12. ISBN: 978-80-245-1708-7.

⁴⁸ BOLCHA, P., Metoda DID v AKM. Praha, 2. května 2012. Přednáška. Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze. Slide 2 a 5-6.

předpoklady, které musejí být pro její správné fungování splněny. Jak uvádí Bolcha⁴⁹, musí existovat k dotčené skupině relevantní protějšek, který vykazuje se zkoumanou skupinou výraznou míru homogenity, aby se předešlo výskytu jevu tzv. Unobserved Heterogeneity. Tento pojem doposud nemá ustálený český ekvivalent, proto je použito originálního termínu, ale lze jej volně přeložit jako nepozorovatelnou rozdílnost. Podstata tohoto jevu spočívá ve skutečnosti, že pokud by sledované jednotky vykazovaly odchylky, rozdílnost (jako příklad lze uvést pacienty léčící se s vysokým krevním tlakem, přičemž jedna ze skupin by byla složena výhradně z mužů a druhá z žen, lze předpokládat, že reakce mužského a ženského organismu na podaný lék se bude lišit a tedy by nebylo možné vytvořit prokazatelný závěr, zdali lék opravdu vykazuje předpokládané účinky, neboť schopnost ženského organismu regulovat nadlimitní krevní tlak je lepší, než mužská a tedy by se tento geneticky podmíněný účinek nesprávně započítal do účinku testovaného léku), došlo by k nesprávnému započtení jiných okolností do sledované změny. Dalším důležitým předpokladem je, aby sledované jednotky vykazovaly společný trend. Pro názorný příklad lze uvést skutečnosti, sledované v této práci, že nelze porovnávat státy, z nichž jeden se nachází v období zavedené demokracie a druhý naopak zavádění diktatury, což by opět vedlo k problematice Unobserved Heterogeneity, jak bylo zmíněno výše. Vývoj obou sledovaných skupin by tedy měl být stejný, nebo alespoň do značné míry shodný, byť je splnění tohoto předpokladu poměrně složité v podmínkách reálného světa. Zásadní skutečností, nezbytnou pro správné použití metody DID, je fakt, že zkoumaná změna musí být exogenní povahy a tedy nesmí mít svůj původ v rámci dotčené skupiny, nesmí tedy být endogenního charakteru. Jak zmiňuje Bolcha⁵⁰: „Nelze porovnávat ceny dvou stejných nemovitostí, stojící ve dvou různých lokalitách, pokud je jedna z nich zasažena povodní, se všemi důsledky z toho vyplývajícími, což by na první pohled mělo zásadní vliv na cenu dotčené nemovitosti.“ Posledním, technickým požadavkem na použití metody DID je použití panelových dat, tedy takových dat, která jsou komplexní a zachycují nejen časovou, ale i průřezovou dimenzi sledovaných jevů. Přesnost měření by bylo možno zvýšit přidáním více kontrolních skupin, což však v tomto případě není možné, jak je uvedeno dále.

Výše popsané skutečnosti, tedy podstatu metody DID lze vyjádřit jako ATE (Average Treatment Effect, Průměrný efekt změny) matematickým zápisem ve tvaru, v jakém je uveden ve vzorci (1)⁵¹:

⁴⁹ BOLCHA, 2012, op. cit., slide 13.

⁵⁰ BOLCHA, 2012, op. cit., slide 13.

⁵¹ BOLCHA, 2012, op. cit., slide 11-12.

$$(1) ATE = (T_A - T_B) - (C_A - C_B)$$

ATE = Průměrný efekt změny

T_A = Dotčená skupina po změně

T_B = Dotčená skupina před změnou

C_A = Kontrolní skupina po změně

C_B = Kontrolní skupina před změnou

Vztah, uvedený ve vzorci (1), zachycuje změnu, kterou vykazuje dotčená, sledovaná skupina a kontrolní skupina před a po změně, tedy jejich rozdíl ve výsledku představuje analyzované vlivy změny, již očištěné od pouhé korelace a pracující již jen s kauzalitou sledovaných proměnných.

1.3.1. Splnění předpokladů použití metody DID

Tato část se věnuje splnění předpokladů použití metody DID tak, jak byly naformulovány v předcházející části 1.2. Bližší rozvedení politologické charakteristiky představuje čtvrtá kapitola této práce. Sledovanými jednotkami jsou Česká republika, Maďarsko, Polská republika a Slovenská republika. Zmíněné země jsou situovány do oblasti střední Evropy, z čehož plyne jejich geografická blízkost. Dané země jsou kulturně i sociologicky velmi homogenní, mající republikánské zřízení. Až do společenských a ekonomických změn po roce 1989 byly dané státy součástí socialistického bloku, což dává v měření stejné počáteční podmínky, které vylučují zkreslení z důvodu odlišných podmínek k rozvoji. Dílčí rozdíly je možno sledovat v porovnání Maďarska před rokem 1989 s tehdejší Československou socialistickou republikou a Polskou lidovou republikou, neboť maďarská vláda již v 80. letech 20. století v době vrcholné fáze socialismu umožnila soukromé podnikání vydáváním živnostenských oprávnění. Možnost podnikání, byť v malém rozsahu, nebyla občanům ČSSR a PLR umožněna a maďarští občané tím měli možnost se seznámit s podstatou fungování kapitalistického systému již před rokem 1989.⁵² Tím je dána mírná výhoda, která by měla mít kladný vliv na ukazatele maďarského HDP, ale přesto již v 90. letech začalo Maďarsko výrazně zaostávat za zbylými státy úrovní hrubého domácího produktu a v současné době (rok 2016) je na posledním místě v žebříčku všech sledovaných

⁵² PETROV, M.; Retro. Co bylo (a nebylo) za reálného socialismu. Praha, Nakladatelství Jota, 2013, s. 232. ISBN: 978-80-7476-422-3 nebo JIRÁSKOVÁ, V.; Přechné období a přijetí nových ústav v zemích střední a východní Evropy. In: PAVLÍČEK, V. a kolektiv.; Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. 1. vydání. Praha, Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ, 1999, s. 26. ISBN: 80-85889-29-3.

zemí. Sledované země byly součástí tzv. Východního bloku a tedy i systému Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), což vedlo k direktivnímu řízení ekonomik daných států, odtržení od reálného ekonomického rámce, preferenci industrializace, ale současně umožňuje stanovit předpoklad o podobné charakteristice sledovaných ekonomik v počátku měření po roce 1989. Všechny čtyři republiky jsou členskými státy Evropské unie, která již při přijetí nových členů vyžaduje splnění tří typů kritérií v oblasti politické, ekonomické a schopnosti dostát závazkům, čímž je garantována nepodkročitelná mez demokratičnosti a soulad právních řádů kandidátských, respektive členských, zemí s právním řádem EU (acquis communautaire), definované Kodaňskými kritérii, doplněnými v Madridu právě o podmínku přijetí *acquis communautaire*.⁵³ ⁵⁴ Všechny zmíněné země jsou součástí kontinentálního systému práva, zvláště s důrazným akcentem na zásadu právního státu.⁵⁵ Tato zásada právního státu (State of law, Rule of Law, Rechtsstaat, État de droit) je důležitým předpokladem především pro fenomén právní jistoty a zaručuje podobné podmínky pro analýzu u všech zmíněných zemí. Výše uvedenými předpoklady je zajištěno, že dané země, analyzované v této práci, nebudou vykazovat zásadní rozdíly v otázce ekonomické a právní jednoty, byť je nezbytné uvažovat vnitrostátní zvláštnosti při analýze výsledků práce.

Klíčovým a touto prací analyzovaným, rozdílem je skutečnost, že Česká republika⁵⁶ a Polská republika⁵⁷ jsou země s dvoukomorovým parlamentem, zatímco Maďarsko⁵⁸ a Slovenská republika⁵⁹ mají parlament pouze jednokomorový. V tomto bodě lze namítat, že neexistuje kauzalita mezi strukturou parlamentu a hospodářskými výsledky, respektive, že problematika je složitější například v otázce volebního systému do zákonodárního sboru a podobně. Vůči těmto výhradám lze uvést, jak je uvedeno výše, že kvalita zákonodárního procesu a jeho výstupů v podobě zákonů v právních státech, kde je každá činnost vázána souladem se zákonem, podmiňuje celkovou, nejen hospodářskou, situaci a kvalitu života v takové zemi. Příkladem může být kontroverzní jednání maďarské vlády pod vedením

⁵³ EUROPEAN COMMISSION. Conditions for membership. In: Enlargement Policy of the EU [on-line] 12. 10. 2015. [vid. 21. 12. 2015]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/index_en.htm

⁵⁴ EUROPEAN COMMISSION. Accession criteria. In: Enlargement Policy of the EU [on-line] 07. 09. 2012. [vid. 21. 12. 2015]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en.htm

⁵⁵ Článek 1, odstavec 1 Ústavy České republiky, Článek 2 Ústavy Polské republiky, Článek 2 Ústavy republiky Maďarsko. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 142-177 a článek 1 Ústavy Slovenské republiky In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 242-294.

⁵⁶ Článek 15 odstavec 2 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 20.

⁵⁷ Článek 95 odstavec 1 Ústavy Polské republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 201.

⁵⁸ Článek 19 Ústavy republiky Maďarsko. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 145 v souladu s článkem A Základního zákona Maďarska. In: Kormany.hu. [on-line]. [vid. 09. 03. 2016]. Dostupné z:

<http://www.kormany.hu/download/e/02/00000/The%20New%20Fundamental%20Law%20of%20Hungary.pdf>

⁵⁹ Článek 72 a 73 Ústavy Slovenské republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 262.

Viktora Orbána, kdy byl znárodněn penzijní systém, do té doby fungující na soukromé bázi,⁶⁰ nebo zavedeny zvláštní daně v sektoru bankovníctví a telekomunikace, což v důsledku vedlo ke snížení důvěryhodnosti Maďarska, zvýšení právní nejistoty a odlivu zahraničních investic.⁶¹ Tato situace byla důsledkem naprostého a snadného ovládnutí maďarského ústavního systému, ve kterém dominuje jednokomorový parlament, jednou politickou silou, která neměla žádný korektiv nebo oponenturu vůči svému kontroverznímu jednání. V otázce širší problematiky, především volebního systému, je prvkem, který eliminuje nesprávné posouzení kauzality, samotná metoda DID, která umožňuje použitím většího množství sledovaných vzorků odečíst vlivy, které nesouvisejí se sledovanou proměnnou, zvláště v delším časovém horizontu, tedy v tomto případě mezi lety 1990 a 2013.

1.4 Ekonomický model

Z teoretického rámce předcházejících částí první kapitoly vyplývá předpoklad, že kvalita zákonodárského procesu ovlivňuje každodenní život obyvatel dané země a má vliv na mikroekonomickou podstatu společnosti a hospodářství, které se následně projevují změnou agregovaných makroekonomických ukazatelů. Opouští tedy překonané keynesiánské pojetí, že makroekonomie stojí nezávisle na mikroekonomických výsledcích a dává je do vzájemné souvislosti. Ekonomické analýzy nákladových dopadů nové právní úpravy jsou dnes již standardní součástí důvodové zprávy v procesu tvorby a přijímání nových právních předpisů.⁶² Pojetí této práce však nepracuje s institucionálními náklady v podobě pouhého vyčíslení finančních nákladů navržených změn, ale agregovaných přínosů provedených změn na celou ekonomiku dané země. Testovaný model je ve své ekonometrické, standardizované podobě převzat od Bolchy⁶³ a jeho výsledný tvar je zachycen ve vzorci (2):

$$(2) y_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{TREATED}_i + \beta_2 \text{AFTER}_t + \beta_3 \text{TREATED}_i * \text{AFTER}_t + e_{it}, t = 1, 2, \dots, n; i = 1, 2, 3, 4.$$

⁶⁰ EHL, M.; Maďarsko znárodnilo lidem úspory na penze. In: Hospodářské noviny [on-line]. 14. 12. 2010. [vid. 16. 07. 2015]. Dostupné z: <http://archiv.ihned.cz/c1-48596390-madarsko-znarodnilo-lidem-uspory-na-penze>.

⁶¹ NĚMEČEK, J.; Maďarsko opět uvalí větší daně na banky a telekomunikace. Je to návykové... In: Patria Online [on-line]. 18. 06. 2013. [vid. 15. 02. 2016]. Dostupné z: <http://www.patria.cz/zpravodajstvi/2362122/madarsko-opet-uvali-vyssi-dane-na-banky-i-telekomunikace-je-to-navykov.html>.

⁶² Např. ČESKO. Ministerstvo spravedlnosti. Nový občanský zákoník - důvodová zpráva, kapitola V. Předpokládané hospodářské a finanční dopady, s. 25. [on-line]. [vid. 09. 03. 2016]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

⁶³ BOLCHA, 2012, op. cit., slide 15.

V daném modelu je Y vyjádřením sledované proměnné, kterou je hrubý domácí produkt na hlavu za období jednoho roku, ale v panelové, časové podobě období mezi roky 1990 a 2013. β_0 označuje úroňovou konstantu, tedy hodnotu, jaké by daná země dosahovala i bez výpočtu sledované, závislé proměnné Y , β_1 je koeficient pro vysvětlující umělou (dummy) proměnnou $TREATED$, která označuje zemi, mající dvoukomorový parlament, β_2 je koeficientem dummy proměnné $AFTER$, označující stav po změně, v tomto případě rozdíl dvoukomorovosti České republiky a Polské republiky vůči jednokomorovému parlamentu Maďarska a Slovenské republiky. Nejdůležitějším koeficientem je β_3 , která je číselným koeficientem pro vysvětlující proměnnou $TREATED \cdot AFTER$, která je součinem dvou předešlých, vysvětlujících proměnných. Představuje dummy proměnnou pro změnu v čase a sledovaných jednotkách, je tedy vyjádřením panelových dat v ekonometrickém modelu. Koeficient e označuje náhodnou složku, která v modelu funguje jako dorovnávací složka vysvětlované proměnné. Panelovost dat je vyjádřena také indexy i a t , kde i označuje jednu ze sledovaných jednotek v podobě země a index t označuje dílčí časový úsek ve sledovaném období. Skutečnost, že právě koeficient β_3 je rozhodujícím faktorem analýzy, ukazuje tabulka 1:

	BEFORE	AFTER	AFTER- BEFORE
CONTROL	β_0	$\beta_0 + \beta_2$	β_2
TREATMENT	$\beta_0 + \beta_1$	$\beta_0 + \beta_1 + \beta_2 + \beta_3$	$\beta_2 + \beta_3$
TREATMENT – CONTROL	β_1	$\beta_1 + \beta_3$	β_3

Tabulka 1. Odvození koeficientu β_3 jako ukazatele sledované změny.

2. DATASET

V této kapitole je prezentován použitý dataset, detailněji popsány vysvětlované a vysvětlující proměnné, zmíněné v části 1.4 a deskriptivní statistiky použitých proměnných.

2.1. Datový soubor

V této práci jsou použita data ze statistiky Světové banky (World Bank) o hrubém domácím produktu jednotlivých států světa na hlavu (HDP na hlavu, GDP per capita).⁶⁴ Použití údajů, přepočtených na hlavu je nezbytné z důvodu značného rozdílu v počtu obyvatel mezi sledovanými státy, čímž je znemožněno použití agregovaných dat v podobě národního HDP. Údaje jsou uváděny v amerických dolarech (USD), přepočtených na současnou cenovou hladinu, sjednocené metodikou deflátoru HDP. Použití zmíněných dat bylo vynuceno absencí jiných, relevantních údajů o národním HDP. Přestože existuje možnost marginálního zkreslení z důvodu změn veličin, ke kterým dochází při přepočtu na cizí měnu, nebylo by se tomuto problému možno vyvarovat ani při použití statistik jiných, neboť rozdílnost měnového systému v dotyčných zemích by vyvolala potřebu přepočtu na sjednocující bázi.

Použité údaje evidují změny v HDP na hlavu České republiky, Maďarska, Polské republiky a Slovenské republiky mezi lety 1990 až 2013, tvoří tedy vázanou časovou řadu 24 po sobě jdoucích období ve 4 sledovaných jednotkách, čímž je splněn předpoklad panelovosti použitých dat, nezbytných pro správné fungování metody DID. Délka časové řady je tedy 24, počet sledovaných jednotek $k = 4$ a celkový počet pozorování $n = 96$.

Dílní částí použitých dat je i sociologické šetření společnosti SANEP s názvem Češi podporují zrušení Senátu, prováděné ve dnech 2 až 5. března 2012.⁶⁵ Obsah tohoto průzkumu je součástí práce jako příloha číslo 1.

2.2 Použité proměnné

V této části jsou popsány použité proměnné, zakomponované do modelu ve vzorci (2).

2.2.1. HDP (per capita)

Vysvětlovaná proměnná HDP per capita (na hlavu), jako jediná z proměnných není

⁶⁴ WORLD BANK. GDP per capita. In: data worldbank [on-line]. [vid. 16. 07. 2015]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

⁶⁵ SANEP. Češi podporují zrušení Senátu. In: SANEP průzkumy [on-line]. [vid. 16. 07. 2015]. Dostupné z: [file:///C:/Users/Rum/Downloads/SANEP_Zruseni_Senatu_CR_media%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Rum/Downloads/SANEP_Zruseni_Senatu_CR_media%20(1).pdf)

umělou (dummy) proměnnou a je reprezentována číselným údajem z oboru reálných čísel větším než nula. HDP představuje nejkomplexnější údaj o hospodářské výkonnosti dotčených zemí. Holman uvádí, že „domácí produkt je nejpoužívanějším ekonomickým agregátem pro svoji schopnost zachytit toky ekonomických veličin, z nichž se každá musí ve svém důsledku projevit v HDP, ať je měřeno jakýmkoliv způsobem.“⁶⁶ Pro nezkreslenost výpočtů, vzhledem k značně rozdílnému počtu obyvatel ve sledovaných zemích, je nemožné použít údaje v jejich sumarizované, agregované podobě, ale jsou přepočtena na počet obyvatel (per capita) a vyjádřena jako prostý podíl objemu HDP a počtu obyvatel. Data pro Českou republiku a Slovenskou republiku, tvořící před rokem 1993 jednotný federální stát, jsou pro období 1990 až 1993 zpětně upravena podle vnitrostátních národohospodářských účtů České republiky a Slovenské republiky, které vede Český statistický úřad (zřízen v roce 1969).

V rámci oponentury této práce bylo zmíněno, že hodnoty HDP na hlavu v počátku časové řady měření jsou nesrovnatelné, neboť se údaje pro jednotlivé země mnohdy liší i o polovinu ve vzájemném porovnání. Přestože je taková výtka zcela oprávněná, nemá tato skutečnost na provedené měření natolik zásadní vliv, aby mohla znehodnotit celý provedený výzkum. Při délce časové řady a absolutní hodnotě údajů HDP pro celé sledované období, je patrné, že počáteční stavy představují relativně malé hodnoty, zvláště v porovnání s maximálními hodnotami pro rok 2008 před začátkem hospodářské stagnace, kdy představují přibližně osminásobek původních hodnot.⁶⁷

2.2.2. TREATED

Vysvětlující proměnná TREATED je tzv. dummy (umělou) proměnnou a nabývá tedy hodnot pouze 0 při absenci sledovaného jevu nebo 1, pokud je ve sledované jednotce a sledovaném čase daný jev obsažen. Umožňuje kvantifikaci jevu kvalitativního. V daném modelu jsou státy s bikamerálním parlamentem značeny jako binární 1 a státy s parlamentem jednokomorovým jako binární 0.

2.2.3. AFTER

Podobně jako vysvětlující proměnná TREATED, představuje vysvětlující proměnná AFTER kvalitativní jev, který musí být pro kvantifikovatelnou podobu, nutnou k ekonometrické analýze, číselně vyjádřen. Hodnoty v období 1990 až 1996 mají přiřazeno D

⁶⁶ HOLMAN, R., Makroekonomie, středně pokročilý kurz. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2010, s. 12. ISBN: 978-80-7179-861-3.

⁶⁷ Tuto situaci lze pro lepší pochopení přirovnat k běžeckému závodu na 25 kilometrů, kdy má jeden ze závodníků určitý náskok (relativně vyšší HDP o polovinu, ale v absolutní hodnotě téměř stejný a bez zásadního významu vzhledem k délce závodu), tak s ohledem na skutečnost, že je horším běžcem (nemá komparativní výhodu v podobě dvoukomorového parlamentu), tak lze předpokládat, že jej lepší běžci (s bikamerálním parlamentem) poměrně snadno a rychle předstihnou i navzdory jeho náskoku.

= 0 u všech sledovaných prvků, zatímco období v letech 1997 až 2013 mají přiřazeny hodnoty $D = 1$, neboť právě v roce 1997 byla nejen de iure, ale i de facto, dokončena transformace tehdejšího českého unikamerálního systému do podoby plně bikamerálního systému prvními volbami do Senátu Parlamentu České republiky a tím byla dovršena sledovaná změna v podobě rozdílné kamerálnosti mezi sledovanými zeměmi.

2.2.4. TREATED*AFTER

Klíčovou vysvětlující proměnnou je opět umělá proměnná TREATED*AFTER. Právě číselné vyjádření této proměnné kvantifikuje efekt kamerálnosti parlamentu ve vztahu k HDP. Tato veličina vzniká jako součin dvou vysvětlujících proměnných TREATED a AFTER. Vzhledem ke způsobu definice této proměnné lze očekávat výraznou míru korelace mezi touto proměnnou a dvěma zbývajících proměnnými. Tato skutečnost je velmi důležitá pro posouzení otázky splnění Gauss-Markovových předpokladů v použité systematické výpočtu odhadovou metodou MNČ a zatížení modelu mírou multikolinearity, jak je uvedeno v části 3.

2.3. Deskriptivní statistiky

Součástí standardní ekonometrické analýzy je uvedení popisných statistik datového souboru, zvláště z důvodu uvedení maximálních a minimálních hodnot, které slouží pro případnou eliminaci zvláště extrémních údajů, které by mohly zkreslovat výsledek měření. Jako příklad lze uvést průměrnou mzdu, kdy vysoké mzdy některých jedinců by výrazně zvyšovaly průměrnou hodnotu od její mediánové, respektive modové hodnoty.

	Maximum	Minimum	Medián	Střední hodnota	Směrodatná odchylka
HDP	22649	1698	6460	8802	5534
TREATED	1	0	0,5	0,5	0,502
AFTER	1	0	1	0,69	0,46
TREATED*AFTER	1	0	0	0,35	0,48

Tabulka 2: Deskriptivní statistika proměnných

Délka časové řady je 24 období mezi lety 1990 až 2013, počet koumaných jednotek $k = 4$ a počet pozorování $n = 96$.

Zajímavým poznatkem je skutečnost, že nejvyšší (Česká republika) a současně i nejnižší (Polská republika) hodnoty v úrovni HDP dosahovaly státy s bikamerálním parlamentem. Tento fakt je však možné doplnit o poznatek, že nejnižší hodnota, naměřená pro HDP Polské republiky, byla počáteční hodnotou a ke konci sledovaného období již dosahovalo nejnižších hodnot Maďarsko s unikamerálním systémem. Nabízí se ale otázka směřování dalšího vývoje, zdali bude potvrzen nebo vyvrácen předpoklad definovaný v hypotéze práce.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

Tato kapitola představuje samotné jádro práce, neboť je zde vyčíslen model, teoreticky specifikovaný v části 1.4. a vzorci (2). Model je odhadnut Metodou nejmenších čtverců (MNČ, v anglicky psané literatuře označován jako OLS). Nezbytnou součástí je analýza splnění Gauss-Markovových předpokladů, které jsou podmínkou správného fungování metody MNČ.

3.1 Odhad modelu metodou MNČ

K vyčíslení teoretického modelu z první kapitoly bylo použito odhadové funkce na bázi Metody Nejmenších Čtverců (MNČ, anglický originál uváděn jako OLS). Tato metoda je použitelná v případě očekávání lineární závislosti sledované, vysvětlované proměnné na proměnných vysvětlujících. Mimo tento jednoduchý, základní model, existují i modely založené na nelineární závislosti, ale předpokládaná závislost analyzované proměnné HDP per capita je lineárního charakteru a proto lze tedy použít základní model MNČ. Tato metoda je založena na principu vytvoření přímky průměru všech sledovaných hodnot a následného měření vzdálenosti jednotlivých sledování od takto vzniklé přímky. Pro možnost výpočtu závislosti sledovaných hodnot na centrální přímce je tato vzdálenost převedena do čtvercového tvaru. Takto získaný výsledek se nazývá bodový, čtvercový odhad. V posuzovaném případě je vypočtena průměrná hodnota HDP všech sledovaných zemí za celou délku časové řady a jednotlivé hodnoty, dané pro jednotlivé země, určují, nakolik se HDP daného státu odchýlilo od společného průměru. Výsledek odhadu pomocí metody MNČ je následující:

$$(3) \text{ HDP} = 3810,67 - 232,81 \text{ TREATED} + 7123,82 \text{ AFTER} + 384,36 \text{ TREATED} * \text{AFTER}$$

$$n = 96, R^2 = 0,53$$

Model v detailnějším popisu je součástí práce jako příloha 3 a 6.

Číselně vyjádřený model tedy skrze vysvětlující proměnnou TREATED*AFTER ukazuje na skutečnost, že sledovaná země s bikamerálním parlamentem měla ve sledovaném období hodnotu HDP per capita vyšší oproti srovnatelné zemi s parlamentem unikamerálním o 385 USD. Při detailnějším pohledu na výstup v příloze 3 a 6 je patrné, že adjustovaný

koeficient determinace R^2 je roven hodnotě 0,53. Tento koeficient říká, kolik variability vysvětlované proměnné bylo vysvětleno daným modelem. Výsledek vyšší než jedna polovina vysvětlené variability lze považovat za velmi dobrý, zvláště v podmínkách reálného světa a drobných odchylek a zkreslení, které lze předpokládat v datovém souboru.⁶⁸ Pokud tedy výslednou hodnotu upravíme snížením o nevysvětlenou část složky (z možných příčin uvádím například výše diskutované rozdíly struktury ekonomiky, stability vlády nebo politickou a demokratickou kulturu) lze z modelu a měření vyvodit závěr, že dotčený stát s dvoukomorovým parlamentem vykazuje v porovnání s relevantní zemí, mající zákonodárný sbor jednokomorový, lepší hospodářské výsledky, vyjádřené v HDP na osobu a rok o 192 USD. Při současném (rok 2015) středním kurzu amerického dolaru vůči české koruně (CZK)⁶⁹ 1 USD = 20,5 CZK, představuje 192 USD částku 3 936 CZK. Vyjádřeno součinem s počtem obyvatel České republiky k 1. lednu 2015, kterých bylo k danému datu 10 538 275⁷⁰, představuje existence dvoukomorového parlamentu pro Českou republiku průměrný roční přínos v celkové výši 41 478 650 400 CZK. Při průměrných nákladech na existenci a provoz Senátu Parlamentu České republiky v úhrnné výši přibližně 500 000 000 CZK⁷¹ představuje přínos činností, realizovaných Senátem PČR, přibližně osmdesátinásobek nákladů, které si provoz druhé komory parlamentu vyžádá. Při prostém číselném vyjádření je tedy existence druhé parlamentní komory výhodnější, než existence parlamentu jednokomorového při nezměněných podmínkách. Z důvodu nemožnosti přesného rozlišení nákladů na volby senátní a komunální, respektive krajské, nebyly do nákladů existence horní komory Parlamentu v České republice započítány výdaje na organizaci a průběh senátních voleb. Závěr měření tedy není exaktním číslem, ale spíše vyjádřením kladného vlivu, který má na danou ekonomiku existence druhé komory zákonodárného sboru. Lze však předpokládat, že i při započtení nákladů na konání voleb do Senátu, by výnosy z existence horní komory převažovaly nad agregovanými náklady.

3.2. Gauss–Markovovy předpoklady

Pro správné použití metody MNC a interpretaci výsledků, které toto ekonometrické

⁶⁸ Pro srovnání MUSIL, 2013, op. cit., s. 12, kde je $R^2 = 0,403$.

⁶⁹ ČNB. Kurzy devizového trhu – měsíční průměry USD. In: Kurzy devizového trhu [on-line]. [vid. 21. 07. 2015]. Dostupné z:

https://www.cnb.cz/cs/financni_trhy/devizovy_trh/kurzy_devizoveho_trhu/prumerne_mena.jsp?mena=USD

⁷⁰ ČSÚ. Počet obyvatel obcí k 1. 1. 2015. In: Statistické ročenky [on-line]. 30. 04. 2015. [vid. 21. 07. 2015].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112015>

⁷¹ Senát Parlamentu České republiky. Výroční zprávy kanceláře 2005 - 2014. In: Výroční zprávy kanceláře [on-line]. [vid. 22. 07. 2015]. Dostupné z: http://www.senat.cz/kancelar/zpravy/index.php?ke_dni=1.2.206&O=10

modelování poskytuje, je nezbytné ověřit, zdali je daný model, data a měření v souladu s Gauss-Markovovými (G-M) předpoklady. Tyto předpoklady musí splňovat každý model na bázi lineárních odhadů, do kterých patří i metoda MNČ.⁷²

První G-M definuje podmínku, že náhodné složky musejí mít stejné rozdělení s nulovou střední hodnotou. Matematicky vyjádřit jej lze i jako $E(\mathbf{u}) = \mathbf{0}$. Druhý předpoklad obsahuje podmínku stejného a konečného rozptylu náhodné složky, matematicky zapsané jako $E(\mathbf{u}\mathbf{u}^T) = \sigma^2\mathbf{I}_n$. Tato podmínka vyjadřuje požadavek na homoskedasticitu modelu, která se kontroluje Whiteovým testem, který je součástí práce jako příloha X a zároveň při jejím porušení vzniká problematický jev označovaný jako autokorelace. Třetí požadavek znamená, že vysvětlující proměnné jsou generovány nezávisle na náhodných složkách modelu a při opakovaných výběrech jsou tedy vždy fixní, neboli X je nestochastická matice, takže platí rovnost $E(\mathbf{X}^T\mathbf{u}) = \mathbf{0}$. Podle čtvrtého a posledního G-M předpokladu nesmí matice vysvětlujících proměnných X obsahovat žádné perfektně lineárně závislé sloupce pozorování, tedy platí, že matice X nemá plnou hodnost prvků k . Pokud by totiž matice prvků X obsahovala perfektně, lineárně závislé sloupce, nebylo by možno vyčíslit matici v inverzním tvaru a tedy spočítat bodovou metodou rovnici MNČ. Porušením tohoto předpokladu nastává jev označovaný jako multikolinearita.

3.2.1. Multikolinearita

Hušek⁷³ popisuje multikolinearitu jako „*ekonometrický problém, který nastává při porušení čtvrtého G-M předpokladu. Tento předpoklad hovoří o podmínce lineární nezávislosti sloupců v matici pozorování,*“ ale protože taková závislost existuje téměř vždy v souborech nejen reálných dat, ale i v teoretických podmínkách, a proto se netestuje přítomnost multikolinearity, ale její únosnost. Výhodou je skutečnost, že i při výskytu silné míry multikolinearity, jsou odhady získané metodou MNČ i nadále nestranné a vydatné, neboť tyto vlastnosti odhadů nejsou multikolinearitou dotčeny. Je však nutné dbát pečlivě interpretace výsledků a závěrů modelu. Jak uvádí Zouhar a kolektiv⁷⁴, „*lze vyhodnotit míru multikolinearity v modelu pomocí matic párových korelačních koeficientů.*“ Protože však jsou v modelu užity tři vysvětlující proměnné, nelze tuto metodu využít a je nutno ji doplnit o tzv. pomocné regrese. Princip pomocné regrese spočívá v použití metody MNČ na vysvětlující

⁷² KRKOŠKOVÁ, RÁČKOVÁ, ZOUHAR, 2010, op. cit., s. 65-66.

⁷³ HUŠEK, R.; EKONOMETRICKÁ ANALÝZA. Praha, Vysoká škola ekonomická, Nakladatelství Oeconomica, 2007, s. 98. ISBN:978-80-245-1300-3.

⁷⁴ KRKOŠKOVÁ, RÁČKOVÁ, ZOUHAR, 2010, op. cit., s. 95.

proměnné, kdy se jedna z vysvětlujících proměnných stane proměnnou vysvětlovanou a zbývající dvě vysvětlující proměnné vyčíslí variabilitu této proměnné. Tento postup se zopakuje se všemi proměnnými, čímž vzniknou tři modely pro tři vysvětlující proměnné. Poté se porovná adjustovaný koeficient determinace z hlavního modelu s adjustovanými koeficienty determinace v pomocných regresích. V případě, že jsou adjustované koeficienty determinace z všech pomocných regresí menší než v modelu hlavním, lze hovořit o únosné multikolinearitě. Hlavní model i pomocné regrese jsou součástí přílohy 5 a 6.

Dílní adjustované koeficienty determinace jsou $R_1^2 = 0,698$; $R_2^2 = 0,479$ a $R_3^2 = 0,764$. Adjustovaný koeficient determinace v hlavním modelu je roven $R^2 = 0,532$. S výjimkou koeficientu R_2^2 jsou tedy pomocné regrese větší než hodnota R^2 v hlavní modelu a míra multikolinearity je v modelu neúnosná. Tento výsledek je však v souladu s předpoklady, neboť vysvětlující proměnná TREATED*AFTER je modelována jako součin dvou zbývajících vysvětlujících proměnných a existuje mezi nimi tedy lineární závislost. Tuto skutečnost předpokládá i Bolcha⁷⁵, neboť je tento problém dán již samotným definováním modelu, ale jak bylo zmíněno výše, nepředstavuje zásadní problém pro interpretaci výsledků, které model poskytuje. Odhady vypočtené metodou MNČ lze tedy v analýze použít.

3.2.2. Heteroskedasticita

Druhým významným problémem při analýze metodou Difference-in-differences a bodovým odhadem pomocí MNČ je otázka splnění druhého G-M předpokladu, tedy že rozptyl náhodné složky je konstantní a konečný. Pokud by tomu tak nebylo, nastal by jev označovaný jako heteroskedasticita, který Soukal⁷⁶ definuje jako absenci rozptylu každé náhodné složky kolem její nulové střední hodnoty, nezávislé na hodnotách přímky x . Pokud by daný odhad byl zatížen heteroskedasticitou, neposkytoval by v testování hypotézy odhady ve smyslu systematiky BLUE, která definuje odhady metodou MNČ jako Best Linear Unbiased Estimate, neboli nejlepší možný lineární odhad a na síle by ztratil i interval spolehlivosti.

Heteroskedasticitu lze analyzovat graficky pomocí reziduí v závislosti na vysvětlujících proměnných, ale tato metoda neposkytuje vždy jasné a přesné závěry, proto je používán Whiteův test heteroskedasticity. Whiteův test využívá předpokladu hypotézy $H_0 =$ Homoskedastický model a alternativní hypotézu $H_1 =$ model heteroskedastický. Jak píše

⁷⁵ BOLCHA, 2012, op. cit., slide 19.

⁷⁶ SOUKAL, P.; HETEROSKEDASTICITA. Praha, 1999. Diplomová práce. Fakulta informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze, s. 6. Dostupné z: http://petsoukal.profitux.cz/diplomka_heteroskedasticita1999.pdf

Zouhar a kolektiv⁷⁷, je Whiteův test založen na testování hypotézy na zvolené hladině významnosti, která je obvykle 5 % nebo 1%. Čím je daná hladina významnosti menší, tím přesnější bude výsledek testování. Daný Whiteův test spočtený pomocí programu gretl je součástí přílohy X této práce.

Pro přesné testování přítomnosti heteroskedasticity v modelu byla zvolena hladina významnosti 1%. Na 1 % hladině významnosti byla zamítnuta nulová hypotéza, že model je homoskedastický, neboť spočtená p-hodnota je 0,000217 a je tedy výrazně menší, než zvolená hladina významnosti 1% = 0,01. Bylo tedy důkazem opaku zjištěno, že model je zatížen heteroskedasticitou a tedy není možné výsledky získané jak výstup z tohoto modelu použít jako analytické podklady.

Model, který je zatížen heteroskedasticitou, nelze použít pro analýzu, ale pomocí počítačového programu pro ekonometrické modelování gretl lze provést transformaci modelu a příslušného datasetu na model zbavený heteroskedasticity s tím, že program bere daný problém v potaz a započítává jej do měření. Výsledný výstup tedy vypočten metodou klasického MNČ, ale tzv. modelu s opravenou heteroskedasticitou, čímž je problém heteroskedasticity eliminován a závěry, učiněné metodou MNČ a DID lze využít pro požadovanou analýzu.

3.2.3 Autokorelace

Podle Zouhara a kolektivu⁷⁸ je problematika autokorelace v měření a analýze metodou MNČ otázkou datového souboru. Vzhledem k použití panelových dat, která nevykazují vzájemnou závislost a není tedy možné modelovat jeden dataset z druhého, lze dovodit, že autokorelace se v daném souboru nebude vyskytovat a není tedy třeba ji zjišťovat ani odstraňovat.

3.3 Ověření výsledků metodou ATE

Pro ověření správnosti výsledků, vypočtených metodou DID, je vhodné provést výpočet také zjednodušenou metodou ATE. Souhrnné údaje pro dotčenou skupinu TREATED jsou 427 015 USD per capita za sledované období 1990 – 2013. Údaje pro kontrolní skupinu CONTROL za stejné období jsou ve výši 417 998 USD per capita. Rozdíl mezi dotčenou a kontrolní skupinou je rozdíl výše zmíněných částek a ve výsledku je 9 017 USD per capita za

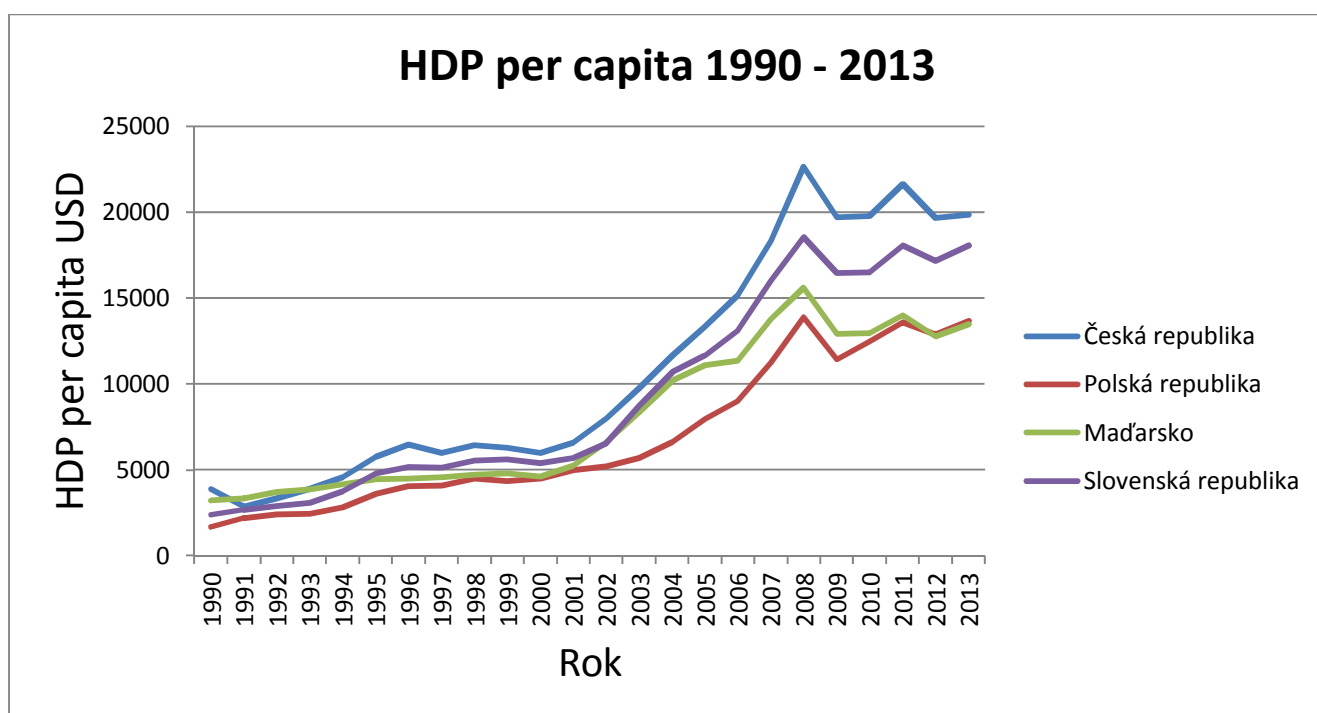
⁷⁷ KRKOŠKOVÁ, RÁČKOVÁ, ZOUHAR, 2010, op. cit., s. 158.

⁷⁸ KRKOŠKOVÁ, RÁČKOVÁ, ZOUHAR, 2010, op. cit., s. 109.

sledované období. Po vydělení délkou časové řady 24 vychází průměrná výše HDP na osobu a rok 375 USD. Podle výpočtu metodou DID je daný rozdíl 384 USD na osobu a rok. Přestože je vzorec ATE pouhým hrubým odhadem, je rozdíl zanedbatelných 9 USD per capita a rok. Daný kontrolní výpočet tedy ukazuje na velmi dobrou kvalitu měření.

3.4. Grafická analýza

Vedle kontrolního výpočtu metodou ATE lze ověřit závěry měření také grafickou metodou. Tato metoda však nebývá příliš přesná a slouží spíše jako vedlejší kontrolní závěr a jako názorná ilustrace, spíše než hlavní metoda kontroly správnosti měření. Graf HDP per capita za sledované období a sledované jednotky má následující podobu:

Graf 1: Vývoj HDP per capita sledovaných zemí v období 1990 až 2013. Zdroj: Statistiky HDP Světové banky, vlastní výpočty a úpravy.

Z grafu 1 je patrné, že počáteční podmínky všech dotčených zemí byly velmi podobné (HDP per capita v roce 1990 vykazující obdobné hodnoty). Vývoj mezi roky 1990 až 2013 ukazuje, že největší nárůst hodnoty HDP per capita vykazuje Česká republika, naopak nejnižší ze všech sledovaných zemí v agregované délce časové řady vykazují Maďarsko a Polská republika, přestože v počáteční fázi (mezi roky 1990 až 1993) vykazují přímka změn HDP per capita nejvyšší hodnoty u Maďarska, které se však postupně stalo státem s nejnižší

mírou hospodářského růstu, vyznačující se výrazným poklesem. Polská republika naopak vykazuje stabilně rostoucí trend bez výraznějších výkyvů a otřesů. Analýzou grafického znázornění však není možné vytvořit jednoznačný závěr, zdali je dvoukomorový parlament prvkem, majícím vliv na relativně lepší hospodářské výsledky dané země než parlament jednokomorový pro srovnatelný stát. Z grafu je patrný výrazný nárůst české hodnoty sledovaného ukazatele především v době kolem roku 2007, tedy době vrcholu hospodářského růstu před počátkem finanční krize v roce 2008, který se značně liší od hodnot pro zbylé tři státy. Případnému zkreslení však brání ztlačení slabší hospodářské výsledky Polské republiky, vracející indikátor HDP per capita na srovnatelnou úroveň se zeměmi jednokomorového parlamentu. Zajímavostí je možné též zmínit skutečnost, že státy s bikamerálním parlamentem, vykazovaly v období hospodářského oživení mírně vyšší hodnotu růstu HDP per capita.⁷⁹ Dle výsledků grafické analýzy lze tedy formulovat závěr, který se do jisté míry odlišuje od předpokladů hypotézy, že analyzované státy vykazují dostatečnou míru homogenity a shody ve sledovaných ukazatelích. Pravděpodobně vlivem odlišnosti některého z mnoha faktorů, které ovlivňují HDP, nepředstavují hospodářské výsledky států s jednokomorovým zákonodárným sborem natolik odlišnou úroveň, jak bylo předpokládáno. Současně grafická analýza potvrzuje předpoklad, že kvalita právního řádu představuje spíše podmínku, než příčinu hospodářského růstu. Pokud by státy byly ve vnitřních ekonomických faktorech identické, byla by pravděpodobně hodnota HDP pro státy s dvoukomorovým parlamentem vyšší, než států s parlamentem jednokomorovým. Tak to mu ale dle provedené analýzy není, neboť každá ze sledovaných ekonomik má pravděpodobně mírně odlišné charakteristiky, které do jisté míry zkreslují závěr měření.

3.5. Index demokracie

Primárním prostředkem výzkumu v této práci je ekonometrická analýza pomocí ukazatele HDP per capita. Přestože je tento indikátor velmi komplexní, jak bylo popsáno výše, není možné jedním indexem vystihnout podstatu jakéhokoliv zkoumaného jevu v celé jeho šíři. Z důvodu kontroly správnosti závěrů, které poskytuje indikátor ekonomického typu jako je hrubý domácí produkt, který je přes svoji obsažnost poměrně jednostranně koncipován na ekonomické veličiny, jsem se rozhodl pro zvýšení míry průkaznosti provedeného výzkumu, zařadit i ukazatel, který je mimo rámec ekonomické analýzy, přestože tento ukazatel nebyl prvotně uvažovanou součástí práce. Pro větší ukotvení uvažovaného indikátoru v rovině právní a politologické, jsem zamítl původně uvažovaný Index (ekonomické)

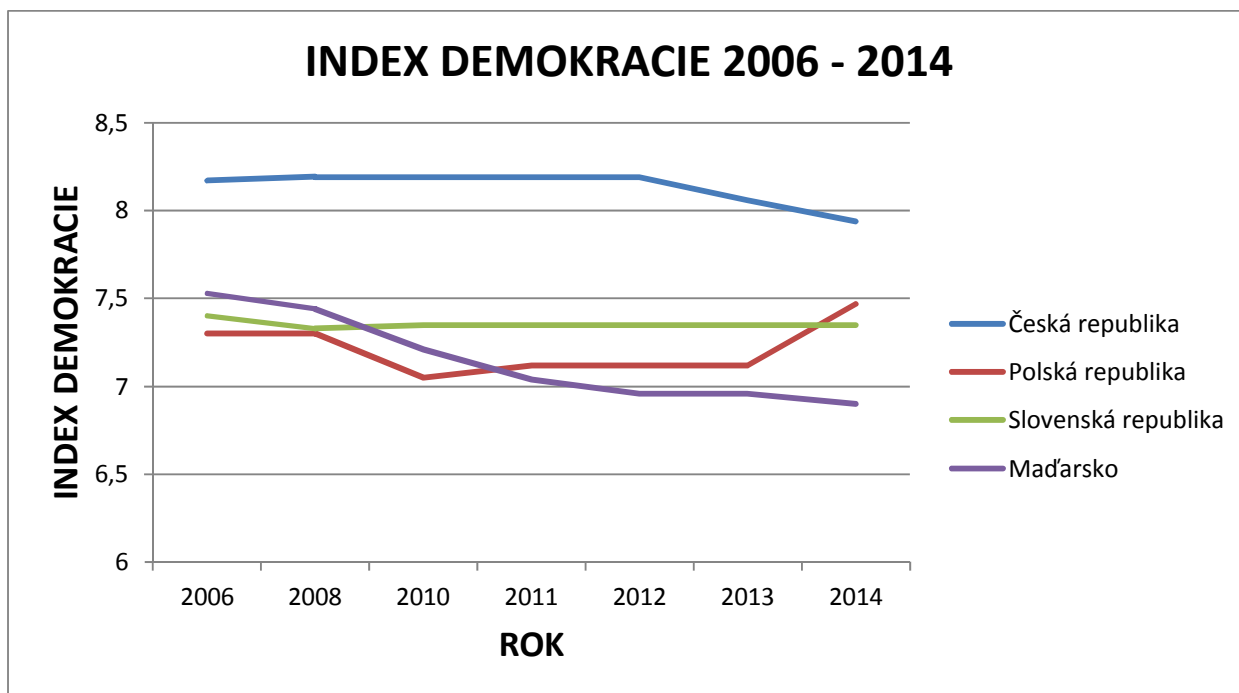
⁷⁹ Srovnání s MUSIL, 2013, op. cit., s. 16.

svobody, neboť mnohé ze sledovaných veličin jako míra právního státu, míra regulace podnikání nebo velikost vlády, měřená přerozdělováním HDP, ze kterých je tento index složen, by měla svůj původ i v agregované podobě hrubého domácího produktu. Jako nejvíce odlišný od původního HDP per capita a současně mající vysokou relevanci, jsem zvolil Index demokracie britské společnosti The Economist Intelligence Unit (EIU), která je součástí britské, nadnárodní mediální skupiny The Economist Newspaper Limited. Z indexu demokracie pro jednotlivé země je sestavován žebříček demokratičnosti zemí světa, prvně publikovaný v roce 2006 a od roku 2010 vydávaný s roční pravidelností. Pro nedostupnost údajů pro některé země, je žebříček omezen na přibližně 165 sledovaných zemí světa.⁸⁰ Metodika výzkumu je založena na 60 předložených otázkách, rozdělených do 5 skupin témat a každá ze zmíněných otázek je bodována v rozmezí 0 nebo 0,5 nebo 1 bod. Dotazníky jsou vyplňovány anonymně odborníky v oblasti zaměření jednotlivých otázek a doplněny o průzkum veřejného mínění v dané zemi. Pět okruhů je zaměřeno na otázku volebního procesu v dané zemi a jeho svobodnost, fungování vlády, politické účasti na správě věcí veřejných, politické kultuře a občanské svobodě.⁸¹ Každý okruh je hodnocen v rozmezí 0 až 10 bodů, body získané za jednotlivé okruhy jsou sečteny a takto získaný výsledek je podělen 5, čímž je získán konečný výsledek indexu demokracie pro sledovanou zemi. Podle bodového výsledku jsou země rozlišovány jako plné demokracie (full democracies), demokracie s nedostatky (flawed democracies), hybridní režimy (hybrid regimes) a autoritářské režimy (authoritarian regimes). I přes skutečnost, že časová osa indexu začíná až rokem 2006, zatímco data HDP jsou dostupná již pro rok 1990, lze tento index použít v rámci praktické části této práce, neboť současně tato nevýhoda představuje přínos, že v roce 2006 již lze předpokládat plnou transformaci ústavního systému sledovaných zemí do demokratické formy a tedy minimalizovat efekty vyvolané přechodem z totalitního režimu na demokratický, které by mohly být součástí statistik hrubého domácího produktu.

Statistika indexu demokracie pro Českou republiku, Maďarsko, Polskou republiku a Slovenskou republiku za období 2006 až 2014 je přiložena v grafu 2.

⁸⁰ THE ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT. Democracy Index 2014. In: The Economist Intelligence Unit [on-line]. [vid. 25. 07. 2015], s. 1. Dostupné z: <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>

⁸¹ THE ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT. Democracy Index 2014. In: The Economist Intelligence Unit [on-line]. [vid. 25. 07. 2015], s. 1. Dostupné z: <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>

Graf 2: Vývoj indexu demokracie sledovaných zemí v letech 2006 až 2014. Zdroj: Democracy Index 2014. Democracy and its discontents. The Economist Intelligence Unit. Vlastní výpočty a úpravy.

Z analýzy grafu hodnot indexu demokracie pro sledované státy je patrný výrazný rozdíl mezi hodnotami reprezentující Českou republiku a hodnotami za zbývající sledované státy. Tento rozdíl lze sledovat též u hlavního ukazatele HDP per capita. I přes pokles hodnot vlastního indexu demokracie představuje Česká republika zemi s nejvyšší mírou demokracie ze všech sledovaných států a jako jediná byla až do roku 2014 řazena do úzké skupiny států s plnou demokracií.⁸² V případě druhé sledované země s dvoukomorovým parlamentem, kterou je Polská republika, je patrný růstový trend indexu demokracie, zvláště v akcentu skutečnosti, že v posledním sledovaném roce 2014 již tato země předstihla obě měřené země s parlamentem jednokomorovým. Data pro Slovenskou republiku vykazují relativně nejvyšší míru stability ze všech sledovaných zemí. Údaje o indexu demokracie jsou však dostupná až od roku 2006 a není tedy možné analyzovat, jakým způsobem by se ve výsledcích projevila ústavní krize na Slovensku v 90. letech, která vyvrcholila zákonem č. 9/1999 Zb., který zavádí přímou volbu prezidenta Slovenské republiky občany. Nejvýraznější změny hodnot indexu demokracie vykazuje Maďarsko, které se posunulo z druhého nejlepšího výsledku ze

⁸² THE ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT. Democracy Index 2014. In: The Economist Intelligence Unit [on-line]. [vid. 25. 07. 2015], s. 4. Dostupné z: <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>

sledovaných zemí v roce 2006, na místo poslední z dotčených zemí v roce 2011 a postupný pokles hodnoty indexu demokracie v Maďarsku pokračuje i nadále, byť již ne tak razantním tempem jako před rokem 2011. Z grafu je patrná skutečnost, že země s dvoukomorovým parlamentem vykazují v roce 2014 lepší výsledky indexu demokracie, než obě sledované země s parlamentem jednokomorovým. Současně je možné označit změny indexu demokracie v případě České republiky a Polské republiky za kladné, je-li pominut mírný pokles dat pro Českou republiku v roce 2013 a 2014, který však představuje v číselném vyjádření 0,25 bodu a po celou délku časové řady byla hodnota pro Českou republiku spíše konstantního charakteru, zatímco ve srovnatelném období maďarská hodnota indexu poklesla o 0,63 bodu.

Index demokracie tedy potvrzuje závěry analýzy hrubého domácího produktu sledovaných zemí, že státy s dvoukomorovým zákonodárným sborem vykazují lepší výsledky než srovnatelné státy s parlamentem jednokomorovým i v politologické a právní rovině.

Index demokracie je možné doporučit jako téma pro následující směr výzkumu i samostatnou kvalifikační práci. Tento index je také použitelný pro metodu Difference-in-differences, stejně jako mnou použitý hrubý domácí produkt, přestože jeho časová dimenze je výrazně kratší.

3.6. Počet zastupitelů na počet obyvatel

Součástí ústavní reformy, provedené sepsáním nového textu ústavy v roce 2011, byl i proces redukce počtu zastupitelů v zákonodárném sboru. Maďarsko má jednokomorový parlament, ale počtem 386 zastupitelů v parlamentu mělo nejvyšší počet poslanců na počet obyvatel ve srovnání se všemi ostatními sledovanými zeměmi. Redukce počtu poslanců parlamentu byla Viktorom Orbánem prezentována jako úsporné opatření v době ekonomických problémů.⁸³ Pro doplnění kvantitativního pojetí předkládané práce jsem se rozhodl použít podobný postup a analyzovat poměr mezi počtem zástupců v zákonodárných sborech a počtem obyvatel dané země. Vycházel jsem z údajů o počtu obyvatel jednotlivých zemí k 1. lednu 2015 z databáze Eurostat.⁸⁴ Pro větší přehlednost je koeficient výpočtu určen podílem počtu obyvatel dané země a počtu volených zástupců. Podělení počtu zákonodárců počtem obyvatel by byl výsledným výstupem dataset v podobě extrémně malých čísel, která nejsou pro interpretaci příliš vhodná. Vzhledem ke skutečnosti, že aktivní volební právo je ve všech sledovaných zemích přiznáno občanům, kteří dosáhli věku 18 let a lze předpokládat i

⁸³ MIKOLÁŠKOVÁ, A.; Maďarská volební kampaň: vlastnictví i sociální síť. In: newton media [on-line]. 4. 4. 2014. [vid. 21. 07. 2015]. Dostupné z: <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/madarska-volebni-kampan-vlastenectvi-i-socialni-site/detail>

⁸⁴ Eurostat. Population change. In: Database [on-line]. [vid. 21. 07. 2015]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-data/database>

podobnou demografickou strukturu obyvatelstva, je možné vzájemně porovnávat výsledky provedeného výpočtu.

Podle Eurostatu měla Česká republika k 1. lednu 2015 10 538 275 obyvatel a Parlament České republiky 281 poslanců a senátorů. V České republice tedy 1 poslanec nebo senátor zastupuje 37 500 občanů. Maďarsko mělo k 1. lednu 2015 9 849 000 obyvatel a počet poslanců 199. Jeden maďarský poslanec tedy zastupuje 49 492 občanů. Před ústavní reformou, kdy byl počet poslanců maďarského parlamentu roven číslu 386, zastupoval jeden poslanec 25 515 občanů. Podle Eurostatu měla Polská republika k výše uvedenému datu 38 005 614 obyvatel. Při počtu členů zákonodárného Národního shromáždění 560 poslanců a senátorů zastupuje jeden polský člen zákonodárného sboru 67 867 občanů země. Slovenská republika měla 1. ledna 2015 5 421 349 obyvatel a počet poslanců slovenské Národní rady je 150. Jeden slovenský poslanec tedy reprezentuje 36 142 občanů.

Stát	Počet obyvatel	Počet zástupců	Koeficient
Česká republika	10 538 275	281	37 500
Maďarsko	9 849 000	199	49 492
Polská republika	38 005 614	560	67 867
Slovenská republika	5 421 349	150	36 142

Tabulka 3: Podíl počtu obyvatel na počet zástupců v zákonodárném sboru

Z výše provedeného výpočtu, pro přehlednost uvedeného v tabulce 3, je patrné, že aplikací přístupu maďarské vlády, kdy větší počet občanů, zastoupený jedním zástupcem v zákonodárném sboru, znamená větší efektivitu, má nejvýhodnější poměr Polská republika a nejméně výhodný Slovenská republika s hodnotou velmi blízkou České republice. Před ústavní reformou mělo nejmenší hodnotu použitého koeficientu Maďarsko (25 515). Tato hodnota, zvláště v porovnání s ostatními státy střední Evropy, představuje argument pro redukci počtu poslanců zákonodárného sboru v Maďarsku. Je sice možné argumentovat například tím, že čím menší hodnota daného koeficientu je, tím více se daná země blíží přímé demokracii, kdy hodnota rovna jedné by představovala skutečnost, že každý občan je zároveň členem zákonodárného sboru, což však není reálně možné, snad s výjimkou například přímého rozhodování pomocí internetového hlasování.

4. POLITOLOGICKO-PRÁVNÍ ČÁST

Tato část se svojí povahou i zařazením do celkového konceptu práce vymyká obvyklému pojetí ekonometrické studie. Obsahuje obsírnější popis ústavních systémů sledovaných zemí, zvláště v kontextu historického vývoje po roce 1989 s důrazem na zákonodárny sbor, který je typicky tvůrcem právního řádu dané země a především zákonodárny proces jako celek a představuje tedy rozvedení teoretického rámce v první části této práce. Současně je mojí snahou tyto prvky striktně neoddělovat, ale poukázat na jejich reálné vzájemné prolínání. Nabízí se tedy otázka, proč není tato kapitola systematicky zařazena do první části při diskuzi o splnění podmínek pro použití metody DID. K tomuto bodu lze konstatovat, že i když je obvyklé zmínit v celkovém rozsahu předpoklady již v teoretickém rámci, není tato práce ryzím ekonometrickým dílem a požadovaný rozsah nezbytné politologické analýzy by výrazně přesahoval rozsah zmíněné části. Současně je ale pravdou, že tato, čtvrtá část je detailnějším rozvedením části první, a i když je tato část řazena až za provedenou analýzu, byl obsah této kapitoly použit paradoxně již na začátku zkoumání při formulování předpokladů pro konstrukci použitého modelu, proto lze doporučit, aby se případný čtenář této práce seznámil s poznatky této čtvrté kapitoly již při čtení kapitoly první, na což je již v úvodu této práce a kapitole první opakovaně odkazováno. Politologická část tedy prezentuje primárně důvody, které mě při formulaci hypotézy vedly k závěru, že ústavní systémy sledovaných zemí vykazují dostatečnou míru podobnosti a případnou nevysvětlenou část sledované, vysvětlované proměnné lze přičítat jiným okolnostem, než rozdílnosti ústavních systémů a především zákonodárného procesu.

Současně je tato část řazena na závěr práce, neboť představuje nejen výchozí předpoklady, ale i jistou formu kontrolního korektivu, který má poukázat na případný nesoulad mezi výchozími předpoklady a naměřenými hodnotami.

V neposlední řadě může být tato část zajímavá jako náhled do vývoje a struktury cizozemského ústavního systému, který nemusí být všeobecně znám.

Systematika politologické analýzy u jednotlivých států začíná informativním přehledem historického a ústavního po společenských a ekonomických změnách po roce 1989 až do současnosti, pokračuje analýzou zákonodárného sboru, jeho sestavování, pojetí a postavení v zákonodárném procesu a ústavním systému jako celku. Na závěr jsou zmíněny ostatní faktory (typicky výkonná moc, reprezentovaná v zákonodárném procesu obvykle prezidentem republiky), které ovlivňují sledovaný zákonodárny proces a poukázání na případné odlišnosti.

Vzhledem k povaze této kapitoly bych na tomto místě rád znovu připomněl význam parlamentu jako normotvůrce. „*Nicméně ač není úroveň členů parlamentu často valná, ač mnohdy není parlament skutečným středobodem politického systému, a ač zhusta zastává jen formální roli posvěcení rozhodnutí učiněného jinde (...), stejně je stále nejpodstatnějším orgánem v demokratickém státě, zejména pak v parlamentním režimu.*“⁸⁵ V demokratickém právním státě tedy představuje zákonodárny sbor klíčovou instituci, která podmiňuje život všech občanů dané země. Současně je pro sledované země společné, že představují státy s parlamentní formou vlády, tedy systémem, kde je důsledně oddělena legislativa a exekutiva, systémem, který spojuje legitimitu exekutivy s institutem vyslovení důvěry vládě parlamentem a prezident republiky obvykle představuje nezávislého, nestranného arbitra.⁸⁶ Pro potřebu politologické analýzy a současně tedy i formulaci předpokladů lze připomenout 3 funkce druhé komory, které lze obecně popsat jako funkce stabilizační, revizní a reprezentační.⁸⁷ Vzhledem k unitární povaze dotčených států lze omezit pozorování především na revizní funkci, která představuje jednu z největších předností dvoukomorového systému, přestože nelze umenšovat úlohu druhé komory parlamentu jako stabilizačního prvku ústavního systému.

4.1. Česká republika

Rok 1989 a s ním spojené společenské změny, které se ve všech sledovaných zemích odehrály, představují dovršení delšího období krize sovětského bloku v 80. letech a znamenaly zásadní politické, ekonomické a ústavní proměny, i když cesty k nim nebyly identické.⁸⁸ Pro českou státnost představuje počátek změn a přechodu od totalitního zřízení k demokratické formě vlády datum 17. listopadu 1989. Není smyslem ani cílem této kapitoly zevrubněji analyzovat události roku 1989, je však nutno zdůraznit, že z ústavněprávního hlediska se Československo přihlásilo k myšlence kontinuity právního řádu s tím, že novým poměrům nevyhovující ustanovení právního řádu budou novelizována formou dílčích novel do stávajícího právního řádu, než bude toto dočasné provizorium nahrazeno novým, ústavním kodexem. Specifickým rysem ústavních změn v Československu bylo hledání možností

⁸⁵ PREUSS, O.; Jak racionalizovat parlamentarismus. In: WINTR, J., ANTOŠ, M. (eds.); *Parlamenty – funkce, kultura, procedury*. Praha, Leges, 2011, s. 25. ISBN: 978-80-87576-05-2.

⁸⁶ KYSELA, J.; *Bikameralismus*. In: KOLÁŘ, P., KYSELA, J., SYLLOVÁ, J., GEORGIEV, J., PECHÁČEK, Š.; *Parlament České republiky*. 3. přepracované a aktualizované vydání. Praha, Leges, 2013, s. 23-26. ISBN: 978-8087576—95-3.

⁸⁷ KYSELA, 2004, op. cit., s. 38.

⁸⁸ PAVLÍČEK, V. *O ústavních změnách po rozpadu sovětského bloku*. In: PAVLÍČEK, V. a kolektiv; *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy*. 1. vydání. Praha, Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ, 1999, s. 9. ISBN: 80-85889-29-3.

nového státoprávního uspořádání soužití Čechů a Slováků, které bylo definitivně vyřešeno rozdělením společného, federálního státu.⁸⁹

Za výrazný mezník revolučního období bývá obvykle považováno konání parlamentních voleb, které mají fixovat dosažené výsledky a připravit novou ústavu, která bude reflektovat společenské změny. V Československu tuto změnu představovala v malé míře kooptace nových poslanců Federálního shromáždění, zásadním způsobem však mělo k obměně zastupitelů zákonodárského sboru dojít volbami, plánovanými na rok 1990, které však byly v rozporu s pětiletým volebním obdobím stávajících zákonodárných sborů, které mělo uplynout až v roce 1991. Tento nesoulad byl odstraněn ústavním zákonem č. 45/1990 Sb., kterým bylo zkráceno volební období zákonodárných sborů s tím, že skončí v roce 1990 dnem konání voleb.⁹⁰ Poprvé se tedy v novodobých (po roce 1989) českých ústavněprávních dějinách objevuje prvek zkrácení volebního období zákonodárského tělesa, který později vyvolá značnou kontroverzi s výraznými politickými a ústavněprávními následky.⁹¹ Podrobnosti o systému voleb do Federálního shromáždění stanovil zákon č. 47/1990 Sb., který přiděloval mandáty ve 12 nestejně velkých volebních krajích, které odpovídaly tehdejšímu územnímu členění státu dle zákona 36/1960 Sb.⁹² „*a počet mandátů obsazovaných v jednotlivých krajích byl závislý na volební účasti. Uzavírací klauzule byla stanovena na 5 % platných, odevzdaných hlasů alespoň v jedné z republik a rozdělování mandátů probíhalo na základě Hagenbach-Bischoffovy kvóty. ČNR a SNR své volební zákony v zásadě přizpůsobily uvedenému modelu.*“⁹³ V souladu se zněním článku 106, odstavce 1 Ústavy České republiky, kterým se Česká národní rada stala Poslaneckou sněmovnou, lze v tomto ohledu poukázat na skutečnost, že stávající úprava volebního systému Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky odkazuje právě na ranou fázi změn po roce 1989.

Za důležitý prvek změn lze označit zákon 91/1991 Sb., konstituující Ústavní soud ČSFR, kterým byl dovršen proces, který předpokládal již ústavní zákon o československé federaci z roku 1968 a současně byl položen základ moderního Ústavního soudu České republiky jakožto instituce soudní ochrany ústavnosti.⁹⁴

⁸⁹ PAVLÍČEK, V.; Ústavní poměry Československa po listopadu 1989. In: PAVLÍČEK, 2011, op. cit., s. 270-278.

⁹⁰ PAVLÍČEK, 2011, op. cit., s. 278-281.

⁹¹ Viz ústavní zákon 195/2009 Sb., ústavní zákon o zkrácení pátého volebního období Poslanecké sněmovny ze dne 28. května 2009. In: Sagit.[on-line]. [vid. 09. 03. 2016]. Dostupné z: <http://www.sagit.cz/info/sb09195>, který byl zrušen nálezem Ústavního soudu České republiky 318/2009 Sb. ze dne 10. září 2009. In: Zákony pro lidi. [on-line]. [vid. 09. 03. 2016]. Dostupný z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-318>

⁹² § 5 zákona 47/1990 Sb., o volbách do Federálního shromáždění ze dne 27. února 1990. In: Zákony pro lidi. [on-line]. [vid. 09. 03. 2016]. Dostupný z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-47>

⁹³ JIRÁSKOVÁ, V.; Ústavní poměry Československa po listopadu 1989. In: PAVLÍČEK, 2011, op. cit., s. 281.

⁹⁴ JIRÁSKOVÁ, 2011, op. cit., s. 283.

V otázce přijetí nového ústavního dokumentu byl podán příslušný návrh Občanským fórem již v prosinci 1989, práce pokračovaly dílčími diskuzemi v nově zvolené České národní radě po roce 1990, jejichž výsledkem byl návrh Ústavy ČR, platný pouze pro danou republiku a ne na úrovni federace, který však již nebyl nikdy projednán a koncept jako takový nebyl nikdy dokončen. Obdobně pokračovala diskuze nad republikovým ústavním textem na Slovensku, která byla dokončena schválením Ústavy Slovenské republiky 1. září 1992.⁹⁵

Jak bylo zmíněno na začátku této části, byl československý proces přechodu k demokratickému uspořádání specifickým nezbytností vyřešit otázku vzájemného soužití Čechů a Slováků a tato skutečnost podmiňovala celou ranou fázi změn. V období mezi roky 1989 až 1992 lze sledovat dvě etapy hledání řešení otázky nastavení vztahu České republiky a Slovenské republiky v rámci společné federace. Předělem těchto dvou etap jsou volby do Federálního shromáždění i obou národních rad v červnu roku 1992. V první etapě do voleb v roce 1992 byla vyvíjena snaha o zachování společného, federálního státu. V etapě druhé byla již pouze hledána cesta k nejsnazšímu rozdělení stávající federace a konstituování dvou nových státních celků. Vzájemný nesoulad mezi českou a slovenskou reprezentací lze kromě sporu o název státu, který je obvykle laicky označován jako tzv. pomlčková válka, demonstrovat především na neshodě o přijímání republikových a federální ústavy. Tedy zdali má být federální ústava přijata až po schválení republikových ústav či naopak. V souvislosti s touto otázkou se prvně objevuje myšlenka referenda jako prostředku, kterým mají být řešeny zásadní otázky.⁹⁶ V otázce celostátního referenda, jako jednoho z mechanismů, kterým mohou občané přímo ovlivňovat právní řád dané země, který je v této práci jádrem zkoumání, je nutno poukázat na skutečnost absentující širší právní úpravy celostátního referenda v České republice ve smyslu článku 2, odstavce 2 Ústavy. Tento fakt je zdůrazněn relativně celistvou úpravou v ostatních sledovaných státech.

Po červnových parlamentních volbách v roce 1992 byl patrný nesoulad mezi ODS, která byla vítěznou stranou voleb v České republice a na Slovensku vítěznou stranou HZDS. Přijetí Deklarace SNR o svrchovanosti Slovenské republiky ze 17. července 1992 představovalo popření ideje jednotného československého státu ve smyslu ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci. Tento akt byl 1. září 1992 doplněn přijetím Ústavy Slovenské republiky, která již byla koncipována jako ústava samostatného státu. Dovězení procesu zániku společné federace představovaly ústavní zákony č. 541/1992 Sb. a

⁹⁵ JIRÁSKOVÁ, 2011, op. cit., s. 285 – 286.

⁹⁶ Ústavní zákon č. 327/1991 Sb., o referendu. In: *Zákony pro lidi*. [on-line]. [vid. 09. 03. 2016]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-327>

542/1992 Sb., kterým byl dovršen proces zániku ČSFR.⁹⁷

Vznikem České republiky jako samostatného subjektu mezinárodního práva k 1. lednu 1993 došlo současně k recepci dosavadního právního řádu se zdůrazněním státní kontinuity, která se projevila i v otázce přechodu zákonodárné a výkonné moci na republikové instituce v souladu s ústavním zákonem č. 4/1993 Sb. a přechodných a závěrečných ustanovení české ústavy. Ústava České republiky, která byla vytvořena až v období po volbách v roce 1992, čímž se liší od pojetí ústavy slovenské, která vycházela z koncepcí již těsně po roce 1989, jak bylo zmíněno výše. Institucionální zajištění představovala především Komise vlády České republiky pro přípravu Ústavy ČR, zřízená 10. července 1992. Velmi frekventovanou otázkou se stala problematika zřízení druhé komory, budoucího českého Parlamentu – Senátu, která je i meritem této práce. Zřízení Senátu bylo však opakovaně odkládáno a k naplnění textu Ústavy došlo až zákonem č. 247/1995 Sb., přičemž první volby do Senátu Parlamentu České republiky se konaly až v roce 1996. Nebylo tím naplněno přechodné ustanovení článku 106, odstavce 2 Ústavy, které konstruovalo myšlenku vzniku tzv. Prozatímního Senátu. Předkládané argumenty obhajující nebo naopak popírající nutnost existence druhé komory Parlamentu byly v zásadě totožné s argumenty v teoretické, první části této práce.⁹⁸ Současně s tím se již tehdy objevoval požadavek přímé volby prezidenta republiky.⁹⁹¹⁰⁰ Ústava České republiky byla díky rigidnímu pojetí procesu ústavních změn novelizována relativně málo. Mezi lety 1993 – 2009 bylo přijato pouze šest ústavních zákonů.¹⁰¹ Podobně jako v ostatních sledovaných zemích je vláda České republiky odpovědná Poslanecké sněmovně, což představuje jeden z rysů parlamentní demokracie a poukazuje na zmiňovanou skutečnost o dominanci a významu parlamentu v celém ústavním systému.¹⁰²

Moc zákonodárnou svěřuje Ústava Parlamentu (České republiky).¹⁰³ Dále stanoví, že Parlament je tvořen dvěma komorami – Poslaneckou sněmovnou a Senátem.¹⁰⁴ Poslanecká sněmovna má 200 poslanců, kteří jsou voleni na dobu čtyř let.¹⁰⁵ Senát má 81 senátorů, kteří jsou voleni na dobu 6 let. Každé dva roky se volí třetina senátorů.¹⁰⁶ Současně je na ústavní úrovni garantováno, že volby do zákonodárného sboru se konají tajným hlasováním na

⁹⁷ JIRÁSKOVÁ, V.; Ústavní poměry Československa po listopadu 1989. In: PAVLÍČEK, 2011, op. cit., s. 296-305.

⁹⁸ JIRÁSKOVÁ, 2011, op. cit., s. 315 a 326.

⁹⁹ JIRÁSKOVÁ, 2011, op. cit., s. 316.

¹⁰⁰ Který byl realizován až ústavním zákonem č. 71/2012 Sb.

¹⁰¹ GRONSKÝ, J.; Ústava z roku 1960. In: PAVLÍČEK, 2011, op. cit. 236.

¹⁰² Článek 68, odstavec 1 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 32.

¹⁰³ Článek 15, odstavec 1 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 20.

¹⁰⁴ Článek 15, odstavec 2 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 20.

¹⁰⁵ Článek 16, odstavec 1 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 20.

¹⁰⁶ Článek 16, odstavec 2 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 20.

základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva s rozdílem, že volby do Poslanecké sněmovny jsou konány dle zásady poměrného zastoupení a volby do Senátu dle zásady většinového systému.¹⁰⁷ Aktivní volební právo při volbách do Parlamentu přiznává Ústava všem občanům České republiky, kteří dosáhli věku 18 let.¹⁰⁸ Pasivní volební právo do Poslanecké sněmovny přiznává Ústava občanům České republiky, kteří mají právo volit a dosáhli věku 21 let. Do Senátu je podmínkou přiznání pasivního volebního práva dosažení věku 40 let a právo volit.¹⁰⁹ Je vyloučena kompatibilita funkce poslance a senátora.¹¹⁰ Za důležitý princip označit skutečnost, že poslanci a senátoři vykonávají svůj mandát osobně a v souladu se slibem a nejsou přitom vázáni žádnými příkazy.¹¹¹ Tento princip představuje jeden z projevů změn po roce 1989, kdy byl tehdejší mandát imperativní změněn ve stávající mandát volný.¹¹²

Kvorum jako minimální spodní hranici usnášeníschopnosti komory je pro Poslaneckou sněmovnu i pro Senát stanoveno na přítomnost alespoň 1/3 členů dané komory.¹¹³ Zákonodárnou iniciativu přiznává ústava poslanci, skupině poslanců, Senátu a zastupitelstvu vyššího územního samosprávného celku. Není tedy přiznána prezidentu republiky,¹¹⁴ současně lze za přínosné označit přiznání zákonodárné iniciativy na regionální úroveň skrze zastupitelstva krajů, což lze chápat jako výraz respektování zájmů regionálních samospráv. Čtení zákona probíhá v Poslanecké sněmovně ve třech čteních. Pokud je zákon nadpoloviční většinou přítomných Sněmovnou schválen, je postoupen Senátu. Pokud je schválen i Senátem, je předložen prezidentu republiky k podpisu. Senát, stejně jako prezident, mají možnost využít práva veta a vrátit zákon k projednání Sněmovně. Sněmovna je oprávněna nadpoloviční většinou všech poslanců veto Senátu i prezidenta republiky přehlasovat. V otázce ústavních změn je vyžadována 3/5 většina všech poslanců a 3/5 většina přítomných senátorů a vzájemná shoda obou komor Parlamentu nad ústavním zákonem. Systematika zákonodárného procesu, zvláště ve schopnosti Sněmovny/Sejmu přehlasovat Senát, je relativně shodná s úpravou polskou, přestože je vyžadováno odlišné kvórum a zastoupení většiny na výsledku hlasování. Nelze však tedy stanovit tezi, že by ústavní systém v otázce

¹⁰⁷ Článek 18, odstavec 1 a 2 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 20.

¹⁰⁸ Článek 18, odstavec 3 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 20.

¹⁰⁹ Článek 19, odstavec 1 a 2 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 21.

¹¹⁰ Článek 21 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 21.

¹¹¹ Článek 26 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 21.

¹¹² JIRÁSKOVÁ, op. cit. In: PAVLÍČEK, 2011, op. cit., s. 280.

¹¹³ Článek 39 Ústavy České republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 25.

¹¹⁴ Ačkoliv tuto pravomoc prezidentu republiky přiznával například článek 52 ústavního zákona 100/1960 Sb., (Ústava Československé socialistické republiky). In: Parlament České republiky Poslanecká sněmovna. [vid. 06. 03. 2016]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html.

zákonodárného sboru v České republice a Polské republice byl shodný.

Otázka referenda je v České republice předmětem širokých úvah, a přestože možnost výkonu moci lidem přímo připouští i česká ústava, nebyla obecná právní úprava celostátního referenda v ČR přijata. Současně je však nutno poznamenat, že možnost využití referenda jako možnosti přímého zákonodárství občany státu nebyla z různých příčin využita v žádné ze sledovaných zemí, jak je popsáno v částech, věnovaných jednotlivým zemím.

Postavení prezidenta České republiky je relativně slabé, což vyniká zvláště v porovnání s prezidentem polským. Současně je nutno zdůraznit, že ve sledovaném období byl prezident republiky volen nepřímo na společné schůzi obou komor Parlamentu. Přímá volba byla prosazena až v roce 2012. Podmínky pro zvolení prezidentem republiky však platí stále stejné, tedy volitelnost do Senátu, dosažení věku minimálně 40 let v den volby. Aktivní volební právo je opět příznáno při dosažení věku 18 let nejpozději v den volby. V současnosti (rok 2016) je prezident republiky volen dvoukolovým systémem, který odpovídá polské a slovenské právní úpravě, tedy většinovým systémem ve dvoukolové volbě, pokud žádný z kandidátů neobdrží nadpoloviční počet ze všech odevzdaných platných hlasů, koná se kolo druhé, ve kterém vítězí ten ze dvou nejúspěšnějších kandidátů z kola prvního, který získá prostou většinu odevzdaných, platných hlasů.

4.2. Maďarsko

Maďarsko, do 31. prosince 2011 Maďarská republika,¹¹⁵ bylo, podobně jako ostatní sledované země, součástí sovětského bloku, z něhož se pokusilo lidovou revolucí vymanit již v roce 1956, ale přechod k demokracii započal až se změnami na konci 80. let. Současná maďarská ústava, účinná od 1. ledna 2012, dokonce dobu komunistické vlády označuje za součást doby nesvobody, kdy Maďarsko jako suverénní *de iure* neexistovalo. V tomto bodě je nutno zdůraznit, že ze všech sledovaných zemí bylo Maďarsko posledním státem, který přijal zcela novou ústavu, přestože novelizace původní ústavy z roku 1949, která byla přijata již 23. října 1989, byla natolik rozsáhlá, že lze hovořit *de facto* o zcela nové ústavě již v roce 1989,

¹¹⁵ Přijetím nové ústavy k 1. lednu 2012 a derogací původní ústavy z roku 1949. Srovnej článek 1 a 2 ústavy z roku 1949. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 142 a článek A Základního zákona Maďarska. In: Kormany.hu. [online]. [vid. 09. 03. 2016]. Dostupné z: <http://www.kormany.hu/download/e/02/00000/The%20New%20Fundamental%20Law%20of%20Hungary.pdf>

ale se zdůrazněním skutečnosti, že i přes novelizaci byla ústava stále poplatná době vzniku.¹¹⁶ Dále zmíněná historie i ústavní systém v Maďarsku vychází tedy, vzhledem k časové řadě, která je analyzována v této práci, ze znění maďarské ústavy z roku 1949, přestože představuje v současnosti úpravu derogovanou.

Politická situace Maďarska byla v 90. letech (v jistém ohledu až do současnosti) zásadním způsobem ovlivněna hospodářskou krizí, která zasáhla maďarskou ekonomiku mnohem výrazněji, než ostatní sledované země, a která byla příčinou vítězství postkomunistické strany MSZP v parlamentních volbách již v roce 1994.¹¹⁷ Nespokojenost voličů s neschopností vlády řešit tyto ekonomické problémy, které byly doprovázeny drastickými hospodářskými opatřeními ze strany vlády, vedly v parlamentních volbách v roce 1998 k vítězství strany FIDESZ a stávajícího maďarského premiéra Viktora Orbána. V parlamentních volbách v roce 2002 zvítězila socialistická strana MSZP, čímž byl potvrzen trend střídání dvou dominantních stran z opačné strany politického spektra, která následně sestavuje vládu.¹¹⁸ Přestože vyhrála MSZP volby ještě v roce 2006, byla krátce po těchto volbách zveřejněna nahrávka, která zdiskreditovala tehdejšího premiéra Gyurcsányho¹¹⁹ a v kombinaci s velmi špatnou hospodářskou situací Maďarska po roce 2008 vedla k nejvýraznějšímu vítězství, které v zásadě znamenalo ústavní dominanci, strany FIDESZ, kdy se opět stal předsedou vlády Viktor Orbán. Koncepce maďarského ústavního systému a skutečnost, že strana FIDESZ získala v zákonodárném sboru ústavní většinu, vedla k autoritativnímu stylu vlády, který byl kritizován domácí opozicí i mezinárodními institucemi. Stávající ústava Maďarska byla přijata právě v době dominance ústavní jedné strany. Přesto ve volbách v roce 2014 udržela strana FIDESZ těsnou ústavní většinu v maďarském parlamentu.

Zákonodárnou moc po většinu sledovaného období svěřovala maďarská ústava z roku 1949 jednokomorovému Národnímu shromáždění. Toto shromáždění bylo tvořeno 386 poslanci, kteří byli voleni na období 4 let.¹²⁰ Maďarský volební systém pro parlamentní volby, označovaný jako systém supersmíšený, byl, podobně jako v případě Polska, výsledkem jednání mezi odstupující totalitní mocí a opozicí, kdy byla hledána nejširší možná míra

¹¹⁶ HRDLIČKOVÁ, B.; Maďarsko: pravicové reformy pod taktovkou socialistů. In: CABADA, L. a kolektiv.; Komparace politických systémů – Nové demokracie střední a východní Evropy. Praha, Nakladatelství Oeconomica VŠE v Praze, 2008, s. 72-73. ISBN: 978-80-245-1388-1.

¹¹⁷ HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 70 – 71.

¹¹⁸ HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 71-72.

¹¹⁹ HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 72.

¹²⁰ HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 74.

konsensu a zastoupení jednotlivých názorových proudů v zákonodárném sboru.¹²¹ Jde o systém, který kombinuje většinové a poměrné prvky. Z celkového počtu 386 poslanců jich bylo 176 voleno většinovým způsobem, 152 proporčně ve 20 regionálních obvodech a 58 poslanců bylo voleno proporčně, ale v jednom, celostátním obvodě. Při většinovém způsobu volby se pro zvolení vyžadovalo získání nadpoloviční většiny platných hlasů. Pokud žádný z kandidátů tuto většinu nezískal, postupovali tři nejúspěšnější kandidáti a kandidát, který získal alespoň 15 % hlasů do druhého kola, kde mandát získal nejúspěšnější kandidát. 152 poslanců, kteří získávali mandát proporčně ve volebním obvodu, byli voleni poměrným systémem za použití Hagenbach-Bischoffovy metody, přičemž platila 5 % uzavírací klauzule. Tento systém lze z jednokomorových systémů volby přirovnat k systému slovenskému. Zbylých 58 poslanců bylo voleno systémem celostátní kandidátky d'Hondtovou metodou, kdy hlasy, které by jinak propadly z prvních dvou kol hlasování, představují nepřímou volbu, kdy mandát získá nejúspěšnější kandidát strany, která sestavila celostátní kandidátní listinu a současně získala alespoň 5% odevzdaných platných hlasů.¹²² Tento systém by měl teoreticky zaručovat zastoupení všech názorových proudů v zákonodárném sboru a představovat tedy prvek pro výrazné zkvalitnění právního řádu. Bylo tedy možné teoreticky předpokládat, že tento systém zmírní ztráty menších politických subjektů, ale ve skutečnosti posiloval většinový účinek, ale současně bránil výraznější fragmentaci maďarského politického parlamentního spektra. Současně praktické měření v této práci poukazuje na skutečnost, že předpoklad o výrazně lepším právním řádu (zvláště v porovnání se Slovenskou republikou) ve vazbě na HDP není pravděpodobně reálný. Podobně jako v České republice, Polské republice a Slovenské republice je maďarská vláda odpovědná Parlamentu, což poukazuje, jak bylo zmíněno již v části věnované České republice, na dominantní úlohu zákonodárného sboru v ústavním systému sledovaných zemí.¹²³

Zákonodárnou iniciativu přiznávala maďarská ústava prezidentu republiky, vládě, výboru parlamentu a každému z poslanců.¹²⁴ Parlament byl usnášeníschopný, pokud byla přítomna alespoň nadpoloviční většina všech poslanců. Ke schválení zákona byla vyžadována prostá většina přítomných poslanců, zatímco k ústavním změnám byla požadována značně rigidní 2/3 většina všech poslanců. Prezident republiky měl právo zákon vrátit parlamentu k novému projednání s tím, že parlament mohl veto prezidenta přehlasovat.¹²⁵ Otázka

¹²¹ HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 80-82.

¹²² HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 80-82.

¹²³ Článek 29, odstavec 1 Ústavy republiky Maďarsko. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 153.

¹²⁴ HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 76.

¹²⁵ HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 76.

referenda v maďarské právní úpravě představuje nejkompexnější úpravu referenda ze všech sledovaných zemí. Referenda rozdělovala ústava na závazné a konzultativní. Vypsáno musí být vždy, pokud to požaduje alespoň 200 000 voličů. Poměrně přísné podmínky, podobné úpravě slovenské, vyžadovaly až do roku 1997 pro platnost referenda účast alespoň 50 % všech oprávněných voličů. V roce 1997 byla tato hranice zmírněna na požadavek souhlasu alespoň 25% oprávněných voličů. V souvislosti s referendem a zákonodárnou iniciativou lze zmínit i problematiku tzv. lidové iniciativy, prostřednictvím které můžou občané žádat, aby se parlament zabýval návrhem, který předloží skupina minimálně 50 000 občanů.¹²⁶

Jako významného činitele v rámci ústavního systému a současně zákonodárného procesu je na závěr nutno zmínit úlohu prezidenta republiky. Prezident byl volen Národním shromážděním na období 5 let, přičemž se mandát mohl jednou opakovat. Pasivní volební právo bylo podmíněno dosažením věku 35 let. Navrhovat kandidáta mohlo pouze minimálně 50 poslanců Národního shromáždění, ale každý poslanec směl navrhnout pouze jednoho kandidáta, čímž se relativně zužoval okruh potenciálních kandidátů. Pro platné zvolení prezidenta republiky byla požadována 2/3 většina všech poslanců a až při volbě ve třetím kole, kam postoupili dva nejúspěšnější kandidáti z kola druhého, byla podmínka pro zvolení stanovena na prostou většinu přítomných poslanců.¹²⁷

4.3. Polská republika

Polská politika je podobně jako historický vývoj polské státnosti a tedy i ústavnosti, popisována jako značně komplikovaná. Dějinné zvraty postihly polskou státnost výraznějším způsobem než ostatní sledované země.¹²⁸ Proto je velmi důležité pochopit formování polského ústavního systému v kontextu těchto dějinných zvrátů. Podobně jako u ostatních sledovaných zemí představuje počátek moderní polské státnosti zlomový rok 1989. Pod tlakem opozice, zvláště hnutí Solidarita, které kritizovalo vládnoucí totalitní moc již od počátku 80. let, byla v dubnu a prosinci 1989 provedena rozsáhlá revize stávající ústavy z roku 1952 a pojetí ústavního systému jako celku.¹²⁹ Z tzv. dubnové novelizace ústavy je klíčovým prvkem vznik úřadu prezidenta republiky, který nahradil tehdejší kolektivní orgán, kterým byla Státní rada a právě v tomto období je nutno hledat základ relativně silného postavení prezidenta republiky v polském ústavním systému (což vyniká zvláště s relativně

¹²⁶ HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 77.

¹²⁷ HRDLIČKOVÁ, 2008, op. cit., s. 73-74.

¹²⁸ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 9.

¹²⁹ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 10.

slabým, v mnoha ohledech až pouhým ceremoniálním postavením prezidenta republiky v ostatních sledovaných zemích) a současně byl položen základ vzniku druhé komory polského zákonodárního sboru – Senátu. Přestože byla dubnová ústava významným reformním krokem, za skutečný přechod k demokratickému zřízení lze označit až tzv. prosincovou novelizaci polské ústavy, která kromě symbolických změn (změna názvu státu z Polská lidová republika na Polská republika, vypuštěním ideologického přídavného jména lidová), především odstranila z ústavního textu pasáže o socialistickém charakteru státu, byl zaveden princip volné soutěže politických stran, garance svobody ekonomické činnosti nebo rovnoprávné formy vlastnictví.¹³⁰

Přestože byly dvěma ústavními novelami provedeny rozsáhlé změny polského ústavního systému, které reflektovaly společenské změny, které byly v dané době společné všem zemím sovětského bloku, byla celá koncepce změn považována již v době svého přijetí za dočasnou s tím, že je nutné přijmout zcela nový ústavní kodex. Přestože se díky všeobecné shodě nad nutností přijetí zcela nového ústavního dokumentu předpokládalo, že bude nový kodex přijat poměrně záhy, neumožnily bouřlivá situace a absence jednotné vize o charakteru nové ústavy naplnění tohoto očekávání. Jako dočasné provizorium byla přijata kompromisní varianta tzv. Malé ústavy ze 17. října 1992, která opět vrátila do polského ústavního systému základní princip dělby moci.¹³¹ Tato ústava konstitovala dvoukomorový parlament, který byl tvořen Sejmem a Senátem. Od současného pojetí se však ústavní systém Polska v období od roku 1992 až do přijetí řádné ústavy v roce 1997 výrazně lišil skutečností, že byla preferována výkonná moc na úkor moci zákonodárny.¹³² Právě v tomto období se o polském ústavním systému hovoří jako o systému poloprezidentského charakteru. Již ústavní změny v roce 1989 vytvořily prezidentský úřad (od roku 1990 jako první ze sledovaných zemí obsazován na základě přímé volby) nadaný rozsáhlými pravomocemi a tyto změny byly umocněny pojetím role prezidenta v systému Malé ústavy. Právě toto rané období určuje dodnes charakter polského ústavního systému, který se stále do jisté míry liší od ostatních sledovaných zemí. Ale zatímco do roku 1995 byly ústavní kompetence prezidentem republiky důsledně uplatňovány, lze po roce 1995 hovořit o skutečnosti, že se polský ústavní systém v praxi projevuje jako systém parlamentní, i když de iure představuje systém poloprezidentský.¹³³ V tomto ohledu se nabízí otázka, zdali toto smíšené pojetí, oscilující mezi prezidentským a parlamentním systémem, nebude výrazněji modifikováno v případě, že bude prezidentský

¹³⁰ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 10.

¹³¹ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 10-11.

¹³² KUBÁT, 2008, op. cit., s. 11.

¹³³ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 11.

úřad zastáván výraznou, dominující osobností jako před rokem 1995. Podobně jako v ostatních sledovaných zemích je vláda odpovědná Parlamentu, konkrétně Sejmu.¹³⁴

Současná polská ústava byla přijata až po zklidnění revoluční atmosféry společnosti v roce 1997. Po schválení parlamentem 2. dubna 1997 byla ústava potvrzena referendem 25. května 1997.¹³⁵ Zajímavostí je relativní stálost polské ústavy, která vyniká zvláště v porovnání s rozsahem změn například na Slovensku, kde nejasné vymezení kompetencí vyvolalo téměř ústavní krizi, která musela být řešena změnou ústavy včetně zavedení přímé volby prezidenta republiky, zatímco polská ústava řeší například zmíněnou otázku vymezení kompetencí i v případě uprázdnění některé z nejvyšších ústavních funkcí, velmi detailně. V souvislosti s tím je ale nutno zmínit poměrně velký rozsah polského ústavního textu. Do roku 2008 byla polská ústava novelizována pouze jednou.¹³⁶ V souvislosti s analýzou shodných či odlišných prvků je nutno zdůraznit skutečnost, že stávající polská ústava definuje Polskou republiku jako demokratický, unitární, právní stát, respektující suverenitu lidu, zemi republikánského zřízení a parlamentním systémem vlády.¹³⁷ Ideovým pojetím se tedy polský ústavní systém podobá systémům ostatních sledovaných států.

Představitelem zákonodárné moci je v polském ústavním systému parlament, který je tvořen dvěma komorami - Sejmem a Senátem. Obě komory dohromady tvoří Národní shromáždění, jehož funkce je ale relativně omezená. Sejm je tvořen 460 poslanci a Senát 100 senátory, kteří jsou voleni na stejné období 4 let. Právě v této skutečnosti, kromě možnosti přehlasování, se projevuje dominance Sejmu nad Senátem, neboť v případě rozpuštění Sejmu je automaticky rozpuštěn i Senát.¹³⁸ Tento model se tedy odlišuje českého pojetí Senátu, který nejen představuje ústavní pojistku v případě rozpuštění Poslanecké sněmovny, ale současně představuje odlišnou politickou reprezentaci. Pokud se tedy díky současnému rozpuštění obou komor uskuteční parlamentní volby do obou komor v současnou dobu, lze předpokládat, že prvek stability v rychle se měnících voličských preferencích, který druhá komora představuje, bude v polském ústavním systému absentovat. Stávající polskou úpravu lze připodobnit ke koncepci československé ústavy z roku 1920, která se při zpětné analýze nejeví jako žádoucí. Aktivní volební právo pro parlamentní volby je přiznáno občanům, kteří dosáhli věku 18 let. Pasivní volební právo přináležejí občanům, kteří dosáhli věku 21 let pro volby do Sejmu a 30 let pro volby do Senátu. Volební systém pro volby do Senátu je relativně stabilní a je

¹³⁴ Články 156-162 Ústavy Polské republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 218-219.

¹³⁵ Za velmi malé volební účasti KUBÁT, 2008, op. cit., s. 12.

¹³⁶ V otázce eurozatykače KUBÁT, 2008, op. cit., s. 12.

¹³⁷ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 12 -13.

¹³⁸ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 17.

charakteristický použitím blokového hlasování ve 40 volebních obvodech, zatímco do Sejmu je používán systém proporční v 41 volebních obvodech s 5% uzavírací klauzulí pro jednu stranu a 8 % pro stran více, který je velmi často měněn a doplňován. Proto se v Polsku hovoří o výrazném vlivu změn volebního systému do Sejmu na reálnou politiku.¹³⁹

Zákonodárný proces v Polsku může iniciovat skupina poslanců (minimálně 15), výbory Sejmu, Senát, prezident republiky a vláda. Vedle toho existuje možnost lidové zákonodárné iniciativy, kdy návrh může být předložen polskými občany v minimálním počtu 100 000 lidí. V Sejmu je zákon projednáván ve třech čteních. Pro platné hlasování se vyžaduje schválení prostou většinou za přítomnosti alespoň 1/2 všech poslanců. Pokud je zákon Sejmem schválen, je postoupen Senátu. Senát má možnost zákon s připomínkami vrátit nebo jako celek odmítnout. Pokud nastane tato situace, dává ústava Sejmu možnost přehlasovat veto Senátu nadpoloviční většinou hlasů za přítomnosti alespoň poloviny všech poslanců. Tato úprava se odchyľuje například od české úpravy a umožňuje prosadit zákon s mnohem menší mírou shody nad projednávaným zákonem. Podobně jako v ostatních sledovaných zemích má prezident republiky možnost vetovat daný zákon s tím, že po vrácení zákona zpět do Sejmu má Sejm možnost zákon 3/5 většinou za přítomnosti alespoň poloviny zákonného počtu poslanců přehlasovat.¹⁴⁰ Mechanismus schvalování zákona v rámci obou komor a předložení prezidentu republiky je tedy podobný jako systém v České republice, ale přesto se liší především v otázce minimálního zákonného počtu pro usnášeníšopnost a případného přehlasování veta Senátu jako druhé komory, respektive prezidenta republiky. Změny ústavy může iniciovat prezident republiky, alespoň 1/5 všech poslanců Sejmu nebo Senát. Pro schválení změny ústavy se v Sejmu vyžaduje minimálně 2/3 většina za přítomnosti alespoň 1/2 všech poslanců. Senát schvaluje ústavní změny za přítomnosti minimálně 1/2 všech senátorů absolutní většinou. Změna ústavy musí být schválena oběma komorami a to v identickém znění. Stejně jako běžný zákon je ústavní zákon podepisován prezidentem republiky. Současně může být ústavní změna v určitých otázkách řešena hlasováním v ústavním referendu, kdy je vyžadován souhlas většiny zúčastněných voličů.¹⁴¹

Kromě specifického referenda ústavního, může být v zákonodárné otázce použito hlasování v celostátním referendu. Takové referendum vyhlašuje prezident republiky, který k tomu potřebuje souhlas Senátu, který se musí usnést absolutní většinou za přítomnosti alespoň poloviny všech senátorů nebo Sejm, který tak činí absolutní většinou hlasů za

¹³⁹ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 19.

¹⁴⁰ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 18-19.

¹⁴¹ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 19.

přítomnosti alespoň poloviny všech poslanců. Pro platnost referenda se vyžaduje alespoň 50% účast všech voličů.¹⁴² Použití celostátního referenda není příliš časté.¹⁴³

Pro úplnost výčtu polských ústavních institucí je nutno zmínit prezidenta republiky. Jak bylo zmíněno, je díky ústavněprávní tradici polský prezident nadán relativně širokými pravomocemi. Je volen v přímých volbách na pětileté funkční období, které může jedna osoba zastávat maximálně dvakrát. Pasivní volební právo je přiznáno polským občanům, kteří dosáhli věku 35 let. Aktivní volební právo je přiznáno, stejně jako ve volbách parlamentních občanům, kteří dosáhli 18 let. Kandidatura na prezidenta republiky musí být potvrzena podpisy minimálně 100 000 voličů. Není tedy možná parlamentní kandidatura jako v případě České republiky. Volební systém je absolutně většinový, dvoukolový a pro zvolení již v prvním kole vyžaduje získání nadpoloviční většiny všech odevzdaných, platných hlasů. Pokud není v prvním kole žádný z kandidátů zvolen, koná se po 14 dnech druhé kolo, kterého se účastní dva kandidáti s nejvyšším počtem hlasů z kola prvního. V druhém kole je zvolen kandidát s vyšším počtem hlasů.¹⁴⁴

4.4. Slovenská republika

Moderní dějiny Slovenské republiky byly až do poslední dekády 20. století spojené s existencí společného státu Čechů a Slováků a tato skutečnost podmiňovala ústavněprávní vývoj Slovenska, zvláště po federalizaci Československé socialistické republiky ústavním zákonem č. 143/1968 O československé federaci, který byl zásadním krokem ke konstituování slovenské státnosti, který byl dovršen vznikem samostatného slovenského státu k 1. lednu 1993.¹⁴⁵

Jak bylo zmíněno již v části věnované České republice, představují zlomový okamžik společenského a tedy i ústavněprávního vývoje Slovenska události listopadu 1989. Věřím tedy, že není nutné v celém rozsahu opakovat výše zmíněné a naopak bych se soustředil na specifika ústavního vývoje Slovenska. Již v poslední etapě existence komunistické, totalitní moci existovala představa tzv. **Trojjediné ústavy ČSSR**, která by zahrnovala federální ústavu společnou oběma subjektům federace a poté republikové ústavy ČSR a SSR. Tato myšlenka byla definitivně zamítnuta Slovenskou národní radou (SNR) 6. prosince 1989 usnesením č.

¹⁴² Srovnej s ústavním referendem.

¹⁴³ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 19.

¹⁴⁴ KUBÁT, 2008, op. cit., s. 21.

¹⁴⁵ OROSZ, L.; Ústavný systém Slovenskej republiky – všeobecná charakteristika, hodnotenie a perspektívy. In: OROSZ, L. a kolektiv; Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy). Košice, UPJŠ, 2009, s. 9. ISBN: 978-80-7097-777-4.

167/1989 Zb. Otázka koncepce ústavních dokumentů byla úzce spjata s otázkou budoucí podoby společného státu Čechů a Slováků. Zásadní rozpor v otázce ústavního dokumentu představovala snaha slovenských zástupců o „federaci budovanou zezdola“, kdy by jednotlivé republiky federace vytvořily v samostatné působnosti své vlastní ústavní kodexy a až po tomto kroku by odevzdaly část pravomocí, na které by existovala shoda volených zástupců, společné federaci. To bylo v rozporu s českou představou funkční federace, která měla vycházet ze společné federální ústavy. Dílčí problematika byla řešena ústavním zákonem č. 556/1990 Zb., který výrazně oslabil pravomoci federálních orgánů, které byly následně delegovány na republikovou úroveň.¹⁴⁶ Proto lze již v této situaci vznést otázku, nakolik byla idea společného státu životaschopná, když i například společná ekonomika byla chápána jako dvě odlišné entity, spojené pouze jednotným trhem a měnou, čímž by se do jisté míry v současnosti podobala volnému modelu Evropské unie a společné evropské měny.

Přesto existovala až do parlamentních voleb v červnu 1992 snaha o vytvoření kompromisního uspořádání společného státu. Tuto snahu představoval především kompromisní Návrh smlouvy o zásadách státoprávního uspořádání společného státu, který byl přijat v únoru 1992 na jednání v Milovech. Tento návrh již nehovoří o pojmu federace, ale pouze o společném státě. Tento dokument se však měl stát základem budoucí společné ústavy obou republik. Protože však nebyl tento návrh SNR schválen, byla další jednání označena za bezpředmětná, zvláště v kontextu skutečnosti, že SNR svým usnesením č. 295 z 1. dubna 1992 svěřovala další jednání o budoucí podobě společného státu až novému zákonodárnému sboru, který měl vzejít z červnových voleb v roce 1992.¹⁴⁷

Neúspěšné jednání o budoucím uspořádání společného státu byla důvodem, že se tato otázka stala jedním ze zásadních témat voleb v červnu 1992. Nesoulad mezi českou a slovenskou politickou reprezentací vedl velmi záhy po červnových volbách k rozhodnutí o rozdělení společné federace. Původní myšlenky vystoupení subjektů ze společné federace bránilo znění ústavního zákona č. 327/1991 Sb.¹⁴⁸, které připouštělo možnost vystoupení subjektu z federace pouze na základě referenda a tato skutečnost vedla k vytvoření koncepce zániku společného státu tak, jak ji nakonec upravil ústavní zákon č. 542/1992 Sb.¹⁴⁹

Návrhu slovenské ústavy předcházelo schválení **Deklarácie Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky**. Tato deklaráce měla spíše politický rozměr, již vzhledem ke skutečnosti, že byla schválena formou usnesení, a ne ústavního zákona, jasně

¹⁴⁶ OROSZ, 2009, op. cit., s. 10-16.

¹⁴⁷ OROSZ, 2009, op. cit., s. 21-22.

¹⁴⁸ Konkrétně článku 1, odstavce 2 citovaného zákona.

¹⁴⁹ OROSZ, 2009, op. cit., s. 28-29.

však vymezila další směřování slovenského ústavního vývoje,¹⁵⁰ který byl dokončen přijetím Ústavy Slovenské republiky dne 1. září 1992.¹⁵¹

Za zásadní prvek kvality pojetí ústavního dokumentu lze označit jeho schopnost reagovat na měnící se podmínky a případné ústavněprávní krize. Přestože je slovenská ústava hodnocena jako solidní legislativní dílo¹⁵², lze se v odborné literatuře setkat s názorem zcela opačným, který naopak prezidentskou krizi na Slovensku v letech 1997 a 1998, která vyústila v nutnost revize ústavního dokumentu, považuje za důkaz „amatérství tvůrců ústavy“.¹⁵³ Skutečnost, že pro platné zvolení prezidenta Slovenské republiky v nepřímé volbě vyžadovala původní úprava slovenské ústavy 3/5 většinu všech poslanců a současně v jejím znění absentovala širší úprava postupu při vakanci prezidentského úřadu, označuje paradoxně i autor hodnocení slovenské ústavy jako solidního legislativního díla za závažný koncepční nedostatek.¹⁵⁴ Ve svém důsledku vedla tato krize k jasnému vymezení přechodu pravomocí na předsedu Národní rady Slovenské republiky v případě neobsazení prezidentského úřadu a současně vedla k zavedení přímé volby prezidenta republiky.¹⁵⁵ Na tuto ústavní krizi poukazují z důvodu, že představovala nejzávažnější problém ve vývoji slovenského ústavního systému a ve svém důsledku vedla k zavedení přímé volby prezidenta republiky, v jejímž důsledku se slovenský ústavní systém v této otázce odchýlil od maďarského i českého (až do zavedení přímé volby prezidenta v ČR v roce 2012). Zároveň tato skutečnost ukazuje na trend změny systému nepřímé volby prezidenta republiky na systém volby přímý, neboť v počátcích sledovaného období byla přímá volba prezidenta uzákoněna pouze v Polské republice a v současnosti je naopak Maďarsko posledním státem ze všech sledovaných, který má prvek volby prezidenta republiky parlamentem. Vláda Slovenské republiky je odpovědná Národní radě.¹⁵⁶ Lze tedy konstatovat, že tato shodná úprava odpovědnosti vlády parlamentu je společná všem sledovaným zemím a je na ni možno poukázat dominanci parlamentu v ústavním systému sledovaných zemí.

Jediný ústavodárný a zákonodárný orgán Slovenské republiky představuje Národní rada Slovenskej republiky (NR). NR je jednokomorovým orgánem, který je složen ze 150 poslanců, kteří jsou voleni ve všeobecných, rovných a přímých volbách na čtyřleté období.

¹⁵⁰ OROSZ, 2009, op. cit., s. 29-30.

¹⁵¹ OROSZ, 2009, op. cit., s. 37.

¹⁵² OROSZ, 2009, op. cit., s. 48.

¹⁵³ ZAVACKÁ, K.; Ústava Slovenskej republiky a aktuálne otázky slovenskej ústavnosti. In: PAVLÍČEK, 1999, op. cit., s. 131.

¹⁵⁴ OROSZ, 2009, op. cit., s. 50.

¹⁵⁵ OROSZ, 2009, op. cit. s. 49-53.

¹⁵⁶ Článek 114 Ústavy Slovenské republiky. In: KLOKOČKA, 2005, op. cit., s. 276.

Aktivní volební právo přiznává ústava a zákon č. 333/2004 Z.z. všem občanům Slovenské republiky, kteří nejpozději v den konání voleb dosáhli 18 let. Pasivní volební právo je přiznáno osobám, které dosáhly věku 21 let. Tato úprava tedy odpovídá české právní úpravě pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Odlišnost, v porovnání s českým systémem, představuje naopak skutečnost, že pro volby do NR je aplikován systém poměrného zastoupení, s tím rozdílem, že volebním obvodem je celé území Slovenské republiky. Pro jednu stranu platí 5 % uzavírací klauzule, pro koalice dvou až tří stran platí 7% uzavírací klauzule a klauzule pro koalici čtyř a více stran je 10% celkového počtu odevzdaných, platných hlasů. Následné rozdělení mandátů mezi strany, které překročily stanovenou uzavírací klauzuli, probíhá systémem Hagenbach-Bischoffovy kvóty.

Zákonodárny proces může iniciovat relativně úzce vymezený okruh subjektů – výbory NR, poslanci a vláda. Jednání o návrhu zákona probíhá ve třech čteních, jejichž smysl a konstrukce se neliší od pojetí systematiky čtení zákona v ostatních sledovaných zemích. Usnášenischopnost NR je podmíněna přítomností alespoň jedné poloviny všech poslanců. Tento požadavek lze chápat jako důsledek neexistence druhé, kontrolní komory, proto je možné chápat zvýšení kvóra v porovnání například s požadovaným počtem přítomnosti alespoň 1/3 všech poslanců v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky za oprávněné. Pro hlasování o běžných zákonech je vyžadována prostá většina přítomných, v případě zákona, který byl vrácen prezidentem republiky, se požadavek zvyšuje na prostou většinu všech poslanců a pro změny ústavy je vyžadována 3/5 většina všech poslanců NR. V tomto ohledu je tedy slovenská úprava relativně podobná české úpravě hlasování v Poslanecké sněmovně. Naopak je slovenská úprava hlasování v zákonodárném sboru, včetně způsobu sestavení zákonodárneho sboru, rozdílná od systému maďarského, který představuje druhý z analyzovaných unikamerálních systémů. Jako prvek přímého výkonu moci občany lze zmínit otázku referenda dle zákona 564/92 Z.z. Obligatoční je referendum jako potvrzení ústavního zákona v otázce vstupu nebo vystoupení do státního svazku s jinými státy.¹⁵⁷ Celostátní referendum vyhláší prezident republiky, pokud o to požádá peticí alespoň 350 000 občanů nebo pokud se na tom usnese NR. Pro platnost výsledků referenda je nutná účast alespoň 1/2 oprávněných voličů a rozhodnutí bylo přijato nadpoloviční většinou z nich. Stanovení podmínky relativně vysoké minimální účasti voličů na referendu vede ve většině případů k neplatnosti výsledků referenda.

V otázce ústavních institucí, které mají současně vztah k zákonodárnému procesu, je

¹⁵⁷ Tuto skutečnost lze označit za relikv ústavního vývoje z doby existence ČSFR.

třeba zmínit prezidenta republiky. Prezident je, podobně jako v ostatních sledovaných zemích, ústavou chápán jako hlava státu, která jej zastupuje navenek. Jsou mu tedy přiznány, podobně jako v českém nebo maďarském ústavním systému spíše reprezentativní úkoly, i když v otázce zákonodárného procesu má možnost jej ovlivnit skrze právo vetovat zákony, přijaté NR. Ve sledovaném období došlo k zásadní změně, kterou představuje změna systému volby prezidenta republiky z nepřímé volby parlamentem na volbu přímou. Aktivní volební právo je přiznáno slovenským občanům, kteří dovršili 18 let, pasivní volební právo je přiznáno občanům, kteří jsou volitelní do NR a dovršili v den volby 40 let. Prezident republiky je volen na období pěti let, které se může maximálně jednou po sobě opakovat. Podobně jako v České republice je možná kandidatura podpořená lidovou iniciativou, podpořenou minimálně 15 000 podpisy nebo skupinou alespoň 15 poslanců NR. Volby jsou podobně jako v Polsku nebo ČR většinové, dvoukolové. Pokud tedy žádný z kandidátů nezíská nadpoloviční většinu všech hlasů v kole prvním, následuje kolo druhé, ve kterém ze dvou nejúspěšnějších kandidátů z kola prvního, vyhrává kandidát, který obdrží více hlasů.

5. SHRNU TÍ A ZÁVĚR

Logickým vyústěním každé práce je shrnutí jejích hlavních poznatků, přínosů, které představuje a nastínění možností dalšího směřování výzkumu v dané problematice.

Tato práce hledá odpověď na otázku, zdali by za jinak nezměněných podmínek byla pro Českou republiku výhodná transformace stávajícího ústavního systému s dvoukomorovým parlamentem do podoby parlamentu jednokomorového. Klíčovou podmínkou je platnost principu *ceteris paribus*, který představuje garanci, že výsledky měření nebudou ovlivňovány jinými faktory, což je však v podmínkách reálného ekonomického světa i ústavněprávního inženýrství značně složité, protože se hospodářské podmínky téměř neustále mění a současně lze předpokládat, že natolik zásadní změna ústavního systému, jakou představuje změna počtu komor parlamentu, by vedla k potřebě širších změn v nastavení ústavních institucí, jak je patrné po zavedení přímé volby prezidenta republiky v ČR. Proto bylo záměrem práce analyzovat danou problematiku na relativně velmi podobných zemích, které vykazují relativně vysokou míru ústavněprávní i ekonomické homogenity - České republiky, Maďarska, Polské republiky a Slovenské republiky. Grafická analýza hospodářských výsledků a politologická analýza ústavních systémů dotčených zemí však ukazuje na nepominutelnou míru heterogenity daných zemí (přestože všechny sledované státy představují parlamentní republiky s demokratickým režimem, odpovědností vlády parlamentu nebo relativně slabou úlohou prezidenta), která zkresluje výsledky měření. Pomocí ekonometrického a statistického modelování byla ověřována hypotéza, že pro hospodářské výsledky (a tedy velmi zploštěle a až simplifikovaně řečeno i pro kvalitu života v dané zemi, pokud národohospodářský agregát v podobě hrubého domácího produktu na hlavu lze považovat za indikátor kvality života)¹⁵⁸ dotyčné země je skutečnost, že daná země má zákonodárný sbor dvoukomorový, pozitivním stimulem, který umožní dosažení lepších hospodářských výsledků než u srovnatelné země s parlamentem jednokomorovým. Tato hypotéza byla ověřena provedeným měřením, které s relativně vysokým koeficientem vysvětlení sledované proměnné pomocí vysvětlujících proměnných, ukazuje na skutečnost, že srovnatelné státy s dvoukomorovým zákonodárným sborem vykazují, vyjádřeno ukazatelem HDP per capita, lepší výsledky než srovnatelné státy s parlamentem jednokomorovým a to přibližně 200 amerických dolarů na osobu a rok. Toto číslo nelze interpretovat jako přesnou

¹⁵⁸ HOLMAN, 2010, op. cit., s. 178 například cituje Rothbarda, který píše, že „*ve svobodné společnosti má každý tolik růstu, kolik sám chce.*“ a že blahobyť žádného Čecha nezávisí na tom, zdali HDP roste o 10 % nebo 0,1%. Sofistikovanější ukazatel blahobytu mi však v době provádění mého výzkumného záměru není znám: Pokud bude případný čtenář s takovým ukazatelem obeznámen, nabízí se jedna z možných variant vylepšení provedené analýzy.

hodnotu, která by exaktně vyjadřovala rozdíl mezi srovnatelnými zeměmi, ale spíše jako indikátor pozitivního vlivu existence druhé komory parlamentu na kvalitu právního řádu a přeneseně nepřímým efektem sledovanou proměnnou. Stejně tak nelze vyvodit prostou kauzalitu, že zrušením druhé komory parlamentu by Česká republika přišla ve své ekonomice o spočtených přibližně 40 miliard korun na rok, ale takto razantní rozdíl ukazuje jasný závěr, že zrušení druhé komory parlamentu by pro Českou republiku pravděpodobně představovalo ekonomicky nevýhodné řešení. Do případné transformace českého ústavního systému z bikamerálního na unikamerální je třeba nad to započítat náklady spojené s tímto procesem, které by jistě dosáhly statisticky významných hodnot. Z čistě matematického a ekonomického hlediska tedy představuje unikameralismus v ústavním systému ČR méně výhodnou variantu. Přesto je však třeba se přidržit metodologie pozitivní vědy, která je na rozdíl od vědy normativní, prosta hodnotících soudů a uzavřít s tím, že transformace českého ústavního systému do režimu unikamerálnosti možná je, ale nelze ji z pohledu ekonomické analýzy práva doporučit. Tento závěr je zároveň odpovědí na otázku, která představuje hypotézu a současně i název této práce. Tím není vyloučena možnost, že jiné vědy, zvláště ty humanitního a společenskovedního charakteru, by mohly implikovat zcela zásadně odlišný závěr.

Sekundárním objektem výzkumu, vyplývajícím ze samotné testované hypotézy, byla snaha vyčíslit, zdali je opravdu existence Senátu jako druhé komory Parlamentu České republiky natolik ztrátovou záležitostí, jak bývá v diskuzích na toto téma zmiňováno. Provedené měření ukazuje, že investice v podobě nákladů na provoz horní komory jsou převýšeny přínosem, který existence druhé komory představuje, i když nebylo možné započítat náklady na uskutečňování voleb do Senátu. Významnou okolností je ale skutečnost, že senátní volby bývají typicky v podzimním období spojeny s volbami komunálními nebo krajskými a lze tedy hovořit o synergickém efektu úspor při spojení více typů voleb v jednom termínu. Závěry průzkumu veřejného mínění, přiložené k práci jako příloha X, reflektující názory občanů České republiky, pro které je existence Senátu nákladnou zbytečností, tedy neodpovídají naměřeným výsledkům. Zvláště otázka, zdali by rozpuštění Senátu Parlamentu ČR pomohlo v rámci úsporných a stabilizačních opatření veřejným rozpočtům, na kterou téměř 2/3 dotázaných odpovídají kladně. To, co podle Hazlitta odlišuje dobrého a špatného ekonoma (v širším slova smyslu vědce), je schopnost dobrého ekonoma vidět i jevy a důsledky, které nejsou na první pohled patrné.¹⁵⁹ Zrušením horní komory by Česká republika

¹⁵⁹ HAZLITT, H.; *Ekonomie v jedné lekci*. Praha, Alfa nakladatelství a Liberální institut, 2008, s. 22-24. ISBN: 978-80-87197-05-9 (Alfa Nakladatelství) a 80-86389-41-3 (Liberální institut).

ušetřila přibližně půl miliardy korun českých, včetně dílčí částky za konání senátních voleb, ale současně by byla její ekonomika a tedy i společnost, pravděpodobně ochuzena o částku vyšší, která je podle provedených výpočtů za stávajících podmínek přibližně čtyřicet miliard korun českých.

Předkládaná práce by mohla poskytovat výsledky s výrazně vyšší vypovídací hodnotou, pokud by bylo možné zvětšit rozsah časové řady, která je v analýze použita. Prodloužení časové řady by poskytlo širší rozměr dat, čímž by se zpřesnilo měření a zároveň potvrdila nebo vyvrátila platnost zvolené hypotézy. Čím delší je časová řada, tím menší je pravděpodobnost, že vypočtené výsledky představují pouhou statistickou náhodu. Stejně tak by výrazně pomohl ke zvýšení kvality práce větší počet sledovaných jednotek, tedy dotčených zemí. Opět by se uplatnila zásada zákona velkých čísel, že větší počet sledovaných jednotek zvyšuje přesnost měření, která se bude tím více blížit teoretickému, optimálnímu stavu. Stejně tak by bylo přínosné učinit součástí výzkumu i jiné vysvětlované proměnné, mimo stávající ukazatel HDP per capita. Nabízí se však otázka, jaký ukazatel zvolit, aby pojímal celospolečenské jevy v dostatečně široké míře a komplexnosti jako ten stávající. Stejně tak by bylo možno použít jiného modelu ekonometrické analýzy. Tyto zjištěné výsledky by následně bylo možno porovnat se zde uvedenými poznatky a potvrdit nebo vyvrátit závěry této práce. Jak bylo zmíněno v druhé kapitole, je nesporně zajímavým poznatkem, že pozice v pomyslném žebříčku podle úrovně HDP per capita se plynutím času v datasetu změnila a přestože Polská republika dosahovala na počátku nejnižší hodnoty zvoleného ukazatele, v závěru časové řady vykazovalo nejnižší úroveň Maďarsko a nabízí se tedy otázka následného vývoje, zdali bude, grafickou analýzou zjištěná, tendence poklesu zemí s unikamerálním parlamentem pod úroveň států s parlamentem bikamerálním, mít povahu pouhé statistické náhody nebo jde o dlouhodobější trend.

Na závěr této práce bych rád zdůraznil skutečnost, kterou naznačuje grafická i početní analýza a tou je skutečnost, že pro srovnání je vždy nutno selektovat subjekty, které vykazují nejvyšší možnou míru shody. Odchylyky měření naznačují, že zvolené státy nejsou zcela homogenní ve většině faktorů, které podmiňují úroveň HDP a současně že kvalita právního řádu je spíše podmínkou, než příčinou hospodářského růstu. Tedy že i země s méně kvalitním právním řádem může vykazovat lepší hospodářské výsledky v porovnání se zemí, která má lepší právní řád, ale zaostává v ostatních faktorech, které ovlivňují úroveň HDP.

Seznam použitých pramenů

1. Publikace

CABADA, L. a kolektiv.; Komparace politických systémů – Nové demokracie střední a východní Evropy. Praha, Nakladatelství Oeconomica VŠE v Praze, 2008. ISBN: 978-80-245-1388-1.

CAPLAN, B.; Mýtus racionálního voliče (proč v demokracii vítězí špatná politika). Praha, Respekt Publishing, a.s., 2010. ISBN: 978-80-7422-056-2.

HAZLITT, H.; Ekonomie v jedné lekci. Praha, Alfa Nakladatelství a Liberální institut, 2008. ISBN: 978-80-87197-08-9 (Alfa Nakladatelství) a 80-83689-41-3 (Liberální institut).

HEYWOOD, A.; Politologie. 3. vydání. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008. ISBN: 978-80-7380-115-1.

HINDLS, R., HRONOVÁ, S., SEGER, J., FISCHER, J.; Statistika pro ekonomy. Osmé vydání. Praha, Professional Publishing, 2007. ISBN: 978-80-86946-43-6.

HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., (eds); DEMOKRACIE. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie. Brno, Masarykova univerzita, 2007. ISBN: 978-80-210-4249-0.

HOLMAN, R. a kolektiv.; Dějiny ekonomického myšlení. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2005. ISBN: 80-7179-380-9.

HOLMAN, R.; Makroekonomie. Středně pokročilý kurz. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2010. ISBN: 978-80-7179-861-3.

HOLMAN, R.; Mikroekonomie. Středně pokročilý kurz. 2. aktualizované vydání. Praha. C. H. Beck, 2007. ISBN: 978-80-7179-862-0.

HUŠEK, R.; Ekonometrická analýza. Praha, Nakladatelství Oeconomica, 2007. ISBN: 978-80-245-1300-3.

LONGLEY, L. D., OLSON, D. M.; Two into one. The Politics and Processes of National Legislature Cameral Change. Boulder, Westview Press, Inc., 1991. ISBN: 0-8133-1188-8

KYSELA, J.; Dvoukomorové systémy. Teorie, historie a srovnání dvoukomorových parlamentů. Praha, Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN: 80-86432-89-0.

KOLÁŘ, P., KYSELA, J., SYLLOVÁ, J., GEORGIEV, J., PECHÁČEK, Š.; Parlament České republiky. 3. předpracované a aktualizované vydání. Praha, Leges, 2013. ISBN: 978-8087576-95-3.

KRKOŠKOVÁ, Š., RÁČKOVÁ, A., ZOUHAR, J.; Základy ekonometrie v příkladech. Praha, Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, 2010. ISBN: 978-80-245-

1708-7.

OROSZ, L. a kolektiv.; Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektivy). Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2009. ISBN: 978-80-7097-777-4.

PAVLÍČEK, V. a kolektiv.; Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. 1. vydání. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 1999. ISBN: 80-85889-29-3.

PAVLÍČEK, V. a kolektiv.; Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky. 1. úplné vydání. Praha, Leges, 2011. ISBN: 978-80-87212-90-5.

PETROV, M.; Retro. Co bylo (a nebylo) za reálného socialismu. Praha, Nakladatelství Jota, 2013. ISBN: 978-80-7462-422-3.

WINTR, J., ANTOŠ, M. (eds.); Parlamenty – funkce, kultura, procedury. Praha, Leges, 2011. ISBN: 978-80-87576-05-2.

2. Papery

BOLCHA, P.; Metoda DID v AKM [přednáška]. Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze. 2. května 2012.

KYSELA, J.; Regionální druhé komory v západní Evropě. Politologický časopis. Vydání 3/2000. 2000.

MUSIL, J.; Dopady výstavby dálniční sítě na regionální růst pohledem ekonomické teorie. Praha, 2013. Bakalářská práce. Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze.

SOUKAL, P.; Heteroskedasticita [diplomová práce]. Fakulta informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze. 1999.

3. Právní předpisy

KLOKOČKA, V.; Ústavy států Evropské unie. Praha. Linde Praha, a.s.. 2005. ISBN: 80-7201-556-7:

Ústava České republiky 1/1993 Sb.

Ústava republiky Maďarsko z roku 1949

Ústava Polské republiky Dz.U. z 1997 r. Nr. 78 , poz. 483

Ústava Slovenské republiky č. 460/1992 Zb.

4. Internetové zdroje a odkazy

www.cnb.cz – Česká národní banka

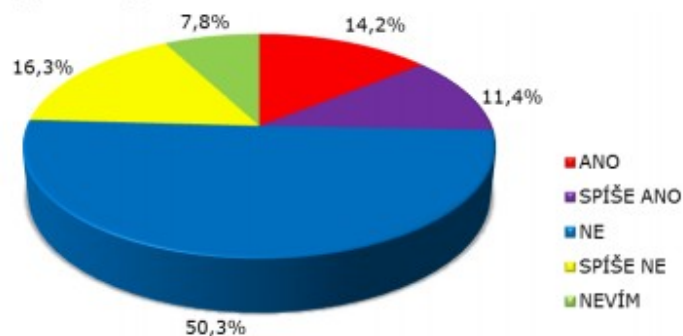
www.czso.cz – Český statistický úřad
www.epravo.cz – Právní portál
www.ec.europa.eu – Evropská komise
www.ihned.cz – Hospodářské noviny
www.justice.cz – Informační server českého soudnictví
www.kormany.hu – Vláda Maďarska
www.nbp.pl – Národní banka Polska
www.patria.cz – Patria Finance
www.politologickycasopis.cz – Politologický časopis
www.psp.cz – Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
www.sagit.cz – Nakladatelství ekonomické a právní literatury
www.senat.cz – Senát Parlamentu České republiky
www.sudestada.com.uy – Nezisková organizace
www.un.org – Organizace spojených národů
www.usoud.cz – Ústavní soud České republiky
www.worldbank.org – Světová banka
www.vlada.cz – Vláda České republiky
www.zakonyprolidi.cz – Elektronický, právní sborník

Seznam příloh

1. Výsledky průzkumu veřejného mínění	65
2. Dataset	67
3. Odhad modelu	71
4. Whiteův test heteroskedasticity	72
5. Pomocné regrese pro výpočet únosnosti míry multikolinearity.....	73
6. Upravený model odhadu s opravenou heteroskedasticitou.....	75

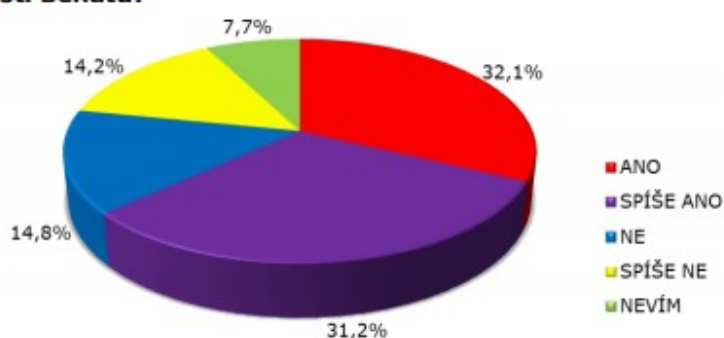
Je podle Vašeho názoru Senát nezbytný pro fungování ČR?

ANO	14.2%
SPÍŠE ANO	11.4%
NE	50.3%
SPÍŠE NE	16.3%
NEVÍM	7.8%

Máte dostatečné povědomí o činnosti Senátu?

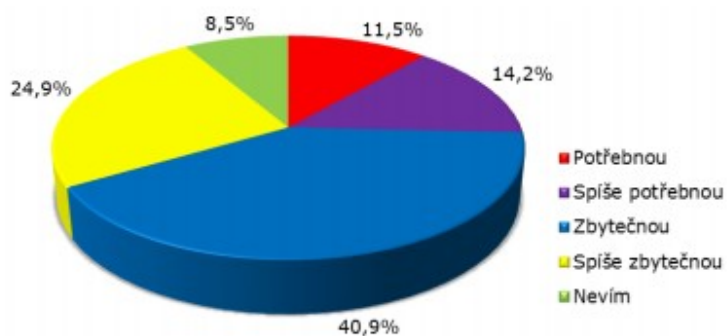
ANO	32.1%
SPÍŠE ANO	31.2%
NE	14.8%
SPÍŠE NE	14.2%
NEVÍM	7.7%

Zdroj: SANEP, průzkum veřejného mínění „Češi podporují zrušení Senátu“, 2012

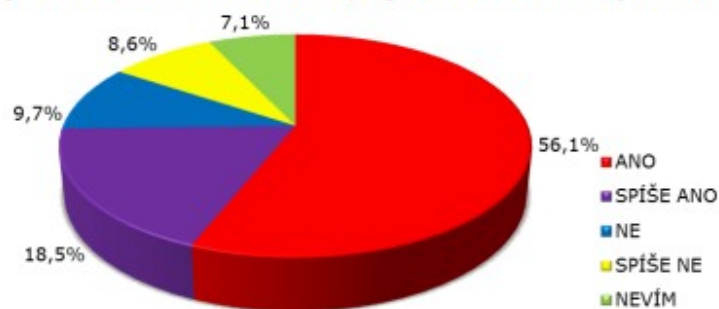
Senát je podle Vašeho názoru institucí:

Potřebnou	11.5%
Spíše potřebnou	14.2%
Zbytečnou	40.9%
Spíše zbytečnou	24.9%
Nevím	8.5%

Souhlasili byste případně s tím, aby ústavní funkce senátora, byla čestnou a bezplatnou funkcí?

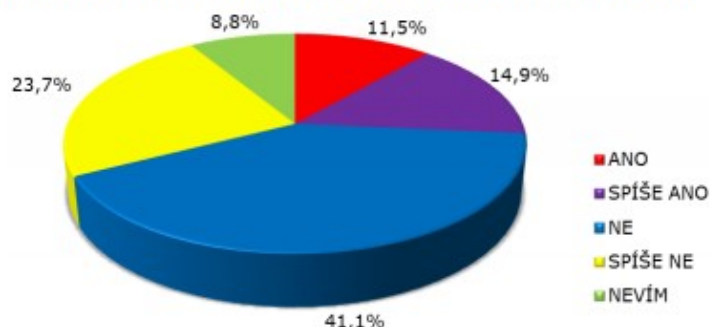
ANO	56.1%
SPÍŠE ANO	18.5%
NE	9.7%
SPÍŠE NE	8.6%
NEVÍM	7.1%

Zdroj: SANEP, průzkum veřejného mínění „Češi podporují zrušení Senátu“, 2012

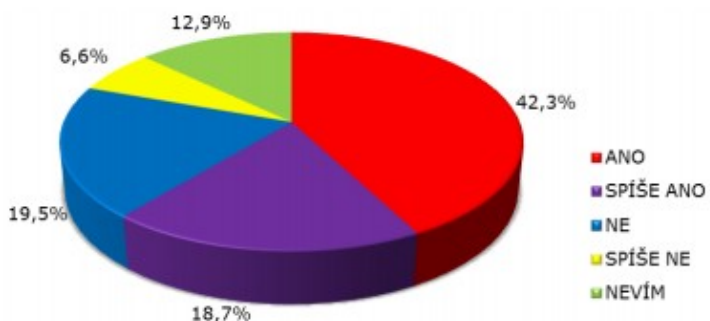
Domníváte se, že za dobu svého působení, prokázal Senát svoji potřebnost a důležitost?

ANO	11.5%
SPÍŠE ANO	14.9%
NE	41.1%
SPÍŠE NE	23.7%
NEVÍM	8.8%

Souhlasíte s názorem některých poslanců, kteří v souvislosti se schválením přímé volby hlavy státu vyslovili názor, že přímá volba prezidenta snižuje význam horní komory Parlamentu ČR, a že by měl být tedy Senát rozpuštěn?

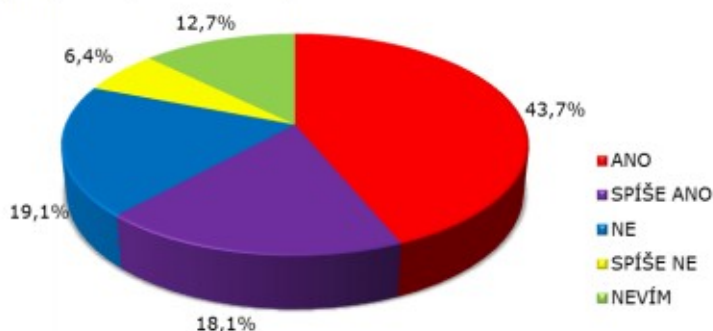
ANO	42.3%
SPÍŠE ANO	18.7%
NE	19.5%
SPÍŠE NE	6.6%
NEVÍM	12.9%

Zdroj: SANEP, průzkum veřejného mínění „Češi podporují zrušení Senátu“, 2012

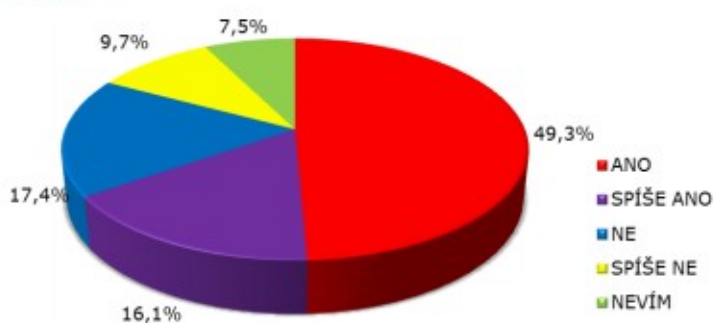
Mělo by podle Vašeho názoru dojít po první přímé volbě prezidenta ČR ke zrušení Senátu Parlamentu ČR?

ANO	43.7%
SPÍŠE ANO	18.1%
NE	19.1%
SPÍŠE NE	6.4%
NEVÍM	12.7%

Pomohlo by podle Vašeho názoru rozpuštění Senátu Parlamentu ČR i v rámci úsporných opatření a stabilizace veřejných rozpočtů?

ANO	49.3%
SPÍŠE ANO	16.1%
NE	17.4%
SPÍŠE NE	9.7%
NEVÍM	7.5%

Zdroj: SANEP, průzkum veřejného mínění „Češi podporují zrušení Senátu“, 2012

Příloha 1: Dataset pro Českou republiku

Rok	HDP	TREAT	AFTER	TREAFT
1990	3901	1	0	0
1991	2867	1	0	0
1992	3338	1	0	0
1993	3916	1	0	0
1994	4583	1	0	0
1995	5765	1	0	0
1996	6473	1	0	0
1997	5980	1	1	1
1998	6447	1	1	1
1999	6293	1	1	1
2000	5994	1	1	1
2001	6594	1	1	1
2002	8011	1	1	1
2003	9741	1	1	1
2004	11667	1	1	1
2005	13317	1	1	1
2006	15159	1	1	1
2007	18334	1	1	1
2008	22649	1	1	1
2009	19698	1	1	1
2010	19764	1	1	1
2011	21656	1	1	1
2012	19670	1	1	1
2013	19844	1	1	1

Zdroj: Statistika HDP per capita Světové banky, vlastní úpravy

Příloha 2: Dataset pro Polskou republiku

Rok	HDP	TREAT	AFTER	TREAFT
1990	1698	1	0	0
1991	2192	1	0	0
1992	2411	1	0	0
1993	2449	1	0	0
1994	2819	1	0	0
1995	3612	1	0	0
1996	4066	1	0	0
1997	4076	1	1	1
1998	4483	1	1	1
1999	4351	1	1	1
2000	4488	1	1	1
2001	4991	1	1	1
2002	5196	1	1	1
2003	5693	1	1	1
2004	6639	1	1	1
2005	7976	1	1	1
2006	9001	1	1	1
2007	11252	1	1	1
2008	13906	1	1	1
2009	11440	1	1	1
2010	12484	1	1	1
2011	13607	1	1	1
2012	12876	1	1	1
2013	13648	1	1	1

Zdroj: Statistika HDP per capita Světové banky, vlastní úpravy

Příloha 3: Dataset pro Slovenskou republiku

Rok	HDP	TREAT	AFTER	TREAFT
1990	2395	0	0	0
1991	2680	0	0	0
1992	2908	0	0	0
1993	3089	0	0	0
1994	3755	0	0	0
1995	4799	0	0	0
1996	5177	0	0	0
1997	5137	0	1	0
1998	5532	0	1	0
1999	5635	0	1	0
2000	5402	0	1	0
2001	5707	0	1	0
2002	6536	0	1	0
2003	8711	0	1	0
2004	10671	0	1	0
2005	11665	0	1	0
2006	13111	0	1	0
2007	16006	0	1	0
2008	18558	0	1	0
2009	16455	0	1	0
2010	16509	0	1	0
2011	18065	0	1	0
2012	17151	0	1	0
2013	18046	0	1	0

Zdroj: Statistika HDP per capita Světové banky, vlastní úpravy

Příloha 4: Dataset pro Maďarsko

2013	18046	0	1	0
1990	3200	0	0	0
1991	3331	0	0	0
1992	3714	0	0	0
1993	3852	0	0	0
1994	4150	0	0	0
1995	4469	0	0	0
1996	4504	0	0	0
1997	4574	0	1	0
1998	4728	0	1	0
1999	4783	0	1	0
2000	4613	0	1	0
2001	5254	0	1	0
2002	6631	0	1	0
2003	8365	0	1	0
2004	10206	0	1	0
2005	11092	0	1	0
2006	11342	0	1	0
2007	13781	0	1	0
2008	15598	0	1	0
2009	12906	0	1	0
2010	12958	0	1	0
2011	13983	0	1	0
2012	12784	0	1	0
2013	13480	0	1	0

Zdroj: Statistika HDP per capita Světové banky, vlastní úpravy

Příloha 5: Odhad modelu metodou MNČ v programu gretl

```

Model 1: Hromadné OLS, za použití 96 pozorování
Zahrnuto 4 průřezových jednotek
Délka časové řady = 24
Závisle proměnná: HDP

```

	koeficient	směr. chyba	t-podíl	p-hodnota	
const	3810,67	1263,88	3,015	0,0033	***
TREAT	595,476	2240,63	0,2658	0,7910	
AFTER	5691,46	1482,04	3,840	0,0002	***
TREAFT	988,428	2514,79	0,3930	0,6952	
Střední hodnota závisle proměnné			8802,219		
Sm. odchylka závisle proměnné			5534,922		
Součet čtverců reziduí			2,20e+09		
Sm. chyba regrese			4895,001		
Koeficient determinace			0,242562		
Adjustovaný koeficient determinace			0,217863		
F(3, 92)			9,820721		
P-hodnota(F)			0,000011		
Logaritmus věrohodnosti			-949,7883		
Akaikovo kritérium			1907,577		
Schwarzovo kritérium			1917,834		
Hannan-Quinnovo kritérium			1911,723		
rho (koeficient autokorelace)			0,959635		
Durbin-Watsonova statistika			0,123669		

zde je poznámka o zkratkách statistik modelu

Pomine-li se konstanta, p-hodnota byla nejvyšší pro proměnnou 2 (TREAT)

Příloha 6: Whiteův test heteroskedasticity v programu gretl

```
Whiteův test heteroskedasticity
OLS, za použití 96 pozorování
Závisle proměnná: uhat^2
Vynecháno z důvodu přesné kolinearity: X2_X3 X2_X4 X3_X4

      koeficient      směr. chyba      t-podíl      p-hodnota
-----
const      724491      6,36516e+06      0,1138      0,9096
TREAT      726219      1,12842e+07      0,06436     0,9488
AFTER      2,66053e+07      7,46381e+06      3,565      0,0006 ***
TREAFT      4,00868e+06      1,26650e+07      0,3165     0,7523

Neadjustovaný koeficient determinace = 0,202958

Testovací statistika: TR^2 = 19,483933,
s p-hodnotou = P(Chí-kvadrát(3) > 19,483933) = 0,000217
```

Příloha 7: Pomocné regrese měřící únosnost míry multikolinearity v programu gretl

Model 4: Hromadné OLS, za použití 96 pozorování
 Zahrnuto 4 průřezových jednotek
 Délka časové řady = 24
 Závisle proměnná: TREAT

	koeficient	směr. chyba	t-podíl	p-hodnota	
const	0,482759	0,0518168	9,317	5,71e-015	***
AFTER	-0,482759	0,0710246	-6,797	1,01e-09	***
TREAFT	1,00000	0,0681883	14,67	6,38e-026	***
Střední hodnota závisle proměnné			0,500000		
Sm. odchylka závisle proměnné			0,502625		
Součet čtverců reziduí			7,241379		
Sm. chyba regrese			0,279042		
Koeficient determinace			0,698276		
Adjustovaný koeficient determinace			0,691787		
F(2, 93)			107,6143		
P-hodnota(F)			6,34e-25		
Logaritmus věrohodnosti			-12,16035		
Akaikovo kritérium			30,32070		
Schwarzovo kritérium			38,01374		
Hannan-Quinnovo kritétium			33,43035		
rho (koeficient autokorelace)			0,861741		
Durbin-Watsonova statistika			0,138259		

zde je poznámka o zkratkách statistik modelu

Model 5: Hromadné OLS, za použití 96 pozorování
 Zahrnuto 4 průřezových jednotek
 Délka časové řady = 24
 Závisle proměnná: AFTER

	koeficient	směr. chyba	t-podíl	p-hodnota	
const	0,687500	0,0480640	14,30	3,21e-025	***
TREAFT	1,00000	0,105744	9,457	2,89e-015	***
TREAT	-0,687500	0,101147	-6,797	1,01e-09	***
Střední hodnota závisle proměnné			0,697917		
Sm. odchylka závisle proměnné			0,461571		
Součet čtverců reziduí			10,31250		
Sm. chyba regrese			0,332997		
Koeficient determinace			0,490479		
Adjustovaný koeficient determinace			0,479521		
F(2, 93)			44,76212		
P-hodnota(F)			2,42e-14		
Logaritmus věrohodnosti			-29,13051		
Akaikovo kritérium			64,26102		
Schwarzovo kritérium			71,95406		
Hannan-Quinnovo kritétium			67,37067		
rho (koeficient autokorelace)			0,864093		
Durbin-Watsonova statistika			0,193939		

zde je poznámka o zkratkách statistik modelu

Model 6: Hromadné OLS, za použití 96 pozorování
 Zahrnuto 4 průřezových jednotek
 Délka časové řady = 24
 Závisle proměnná: TREAFT

	koeficient	směr. chyba	t-podíl	p-hodnota
const	-0,337024	0,0490160	-6,876	6,98e-010 ***
TREAT	0,698120	0,0476037	14,67	6,38e-026 ***
AFTER	0,490216	0,0518377	9,457	2,89e-015 ***

Střední hodnota závisle proměnné 0,354167
 Sm. odchylka závisle proměnné 0,480771
 Součet čtverců reziduí 5,055355
 Sm. chyba regrese 0,233149
 Koeficient determinace 0,769775
 Adjustovaný koeficient determinace 0,764824
 F(2, 93) 155,4764
 P-hodnota (F) 2,19e-30
 Logaritmus věrohodnosti 5,089103
 Akaikovo kritérium -4,178207
 Schwarzovo kritérium 3,514838
 Hannan-Quinnovo kritérium -1,068552
 rho (koeficient autokorelace) 0,859274
 Durbin-Watsonova statistika 0,197886

zde je poznámka o zkratkách statistik modelu

Příloha 8: Odhad modelu metodou MNČ s upravenou heteroskedasticitou v programu gretl

```
Model 2: Opravená heteroskedasticita, za použití 96 pozorování
Závisle proměnná: HDP

      koeficient   směr. chyba   t-podíl   p-hodnota
-----
const    3810,67     210,181    18,13     4,00e-032 ***
TREAT    -232,810         373,202    -0,6238    0,5343
AFTER     7123,82         896,540     7,946     4,67e-012 ***
TREAFT     384,354         1407,06     0,2732     0,7853

Statistika založená na vážených datech:

Součet čtverců reziduí                260,0392
Sm. chyba regrese                       1,681224
Koeficient determinace                  0,546964
Adjustovaný koeficient determinace      0,532191
F(3, 92)                                37,02483
P-hodnota(F)                            8,75e-16
Logaritmus věrohodnosti                 -184,0493
Akaikovo kritérium                      376,0987
Schwarzovo kritérium                    386,3561
Hannan-Quinnovo kritérium               380,2449
zde je poznámka o zkratkách statistik modelu

Statistika založená na původních datech:

Střední hodnota závisle proměnné       8802,219
Sm. odchylka závisle proměnné          5534,922
Součet čtverců reziduí                  1,83e+09
Sm. chyba regrese                       4456,476
zde je poznámka o zkratkách statistik modelu

Pomine-li se konstanta, p-hodnota byla nejvyšší pro proměnnou 4 (TREAFT)
```